

DANSKE STUDIER

UDGIVNE AF

GUNNAR KNUDSEN OG MARIUS KRISTENSEN

1938

FOR UNIVERSITETSJUBILÆETS DANSKE SAMFUND

KØBENHAVN

GYLDENDALSKE BOGHANDEL
NORDISK FORLAG

INDHOLD

M. STEVNS, Fra Grundtvigs Salmeværksted.....	1
MARIUS KRISTENSEN, Adjektiverne i Dansk	18
FR. ORLUF, Runekævlén fra Viborg. Ny Tydning af Worms »Virgula erotica«. Med Efterskrift af Marius Kristensen	33
GUNNAR KNUDSEN, Navnestudier.....	49
SØREN HALLAR, Naturen hos Harald Bergstedt, Otto Gelsted og Thøger Larsen.....	97
F. OHRT, Om Merseburgformlerne som Galder.....	125
ELLEN OLSEN, Dannevirkevisens Porte og Taarne.....	137
MARIUS KRISTENSEN, Hvorfra havde Rabelais sin danske Sprogprøve?.....	142
POUL HELVEG JESPERSEN, Sneglen i Digting, Tale og Folketro...	147

FRA SPROG OG LITTERATUR

Jessen og Wimmer (<i>R. Paulli</i>)	64
Om »Theaterbladet«. Et Bidrag til XIX. Aarhundredes Teaterkritik (<i>Poul Linneballe</i>)	67
Et Par Smaabemærkninger til Aage Houkens Anmeldelse (<i>H. Topsøe-Jensen</i>)	70
Fortolkningen af et Sted i Kongespejlet (<i>Anker T. Laugesen</i>)...	71
Udøethed: Uddøethed. Et textkritisk Spørgsmaal (<i>Knud Jensenius</i>)	73
Et genfundent Ewald-Dokument (<i>Alf Henriques</i>).....	75
Rytmik [Arthur Arnholtz] (<i>Harald Vilstrup</i>).....	79
Det danske Lydsystem [A. Arnholtz og C. A. Reinhold] (<i>Marius Kristensen</i>)	84
Stilforskning i Sverige (<i>Harry Andersen</i>).....	85
H. C. Andersens sidste Rettelse i Historien om en Moder (<i>Marius Kristensen</i>)	89
J. P. Jacobsens egne Rettelser i hans Læseeksemplar af Niels Lyhne (<i>Carl Johan Frederiksen</i>).....	165
Et Abrahams Offer (<i>Arnošt Kraus</i>).....	168
Gammelnordisk Navneskik i Sønderjylland (<i>Gudmund Schütte</i>)...	171

KULTUR OG FOLKEMINDER

Danernes Afledning fra Upsvenskerne (<i>Gudmund Schütte</i>).....	91
Hastes Idyller (<i>Aug. F. Schmidt</i>).....	93

FRA GRUNDTVIGS SALMEVÆRKSTED

AF

M. STEVNS

Det er ingen Hemmelighed, at Grundtvig ofte yder sin bedste Salmekunst, hvor han enten fordanser fremmede Sprogs kristne Menighedssang eller ved Omdigtning „forbedrer“, som han paastaar, ældre danske Salmer.

Af de fremmede Digte, som ikke før var kendt i dansk Kirke, vælger Grundtvig begribeligvis kun, hvad der staar ham an, og her arbejder han derfor tiest som berigende Efterligner og Fortsætter; men med Hensyn til ældre danske Salmer stiller Sagen sig anderledes. De af dem, der befindes gode nok, vil Digteren ikke rette paa — han gør det dog altid alligevel — men i andre findes Ting, som aldeles ikke behager ham og som derfor maa fjernes, om Salmen ellers skal blive velskikket til Brug, og i saadanne Tilfælde nyskabes det gamle Digt ganske gennem en voldsom Reaktion mod Forgængereens Arbejde. Man bør i den Forbindelse ofre en Smule Taknemlighed til Evang. Christ. Psalmebog, for den er som Bog det nødvendige store Negativ for det positive Modbillede Sangværket.

Men ogsaa Brorson, Kingo og en lang Række Salmister helt tilbage til den anden Side Reformationen virker inspirerende paa Grundtvig, fordi han er uenig med dem. Mange af de helt ægte Slag i Sangværket som *Dagvisen* eller Digtet om *de levendes Land* var aldrig blevet hverken som eller hvad de er — formodentlig slet ikke blevet — hvis ikke noget i den gamle Dagvise fra Hans Thomesens Bog og noget i Kingo-Digtet *Far Verden Farvel* havde irriteret Grundtvig. Hvad der ikke stemmer med hans Krav til en Salme maa skæres bort, og byder det ham særlig imod, skal til Beroligelse helst noget andet sættes i Stedet.

Ikke sjældent overdigter Grundtvig i sine „Forbedringer“ den oprindelige Forfatter. Maaske lykkes det ikke ved første Bearbejdelse af en Tekst, men saa kan den tages op til fornyet Prøvelse, én Gang,

to Gange, ti eller flere om det skal være, indtil Digtet helt er gjort til Udtryk for Grundtvigs eget religiøse Livssyn, og samtidig ofte er blevet fjernet saa langt fra Teksten, der oprindeligt satte det i Gang, at Sammenhængen mellem det gamle og det ny ikke mere erkendes umiddelbart, men hvor Grundtvig-Digtet ved nøjere Betragtning viser sig at være bestemt — for eller imod — af en ældre Tekst, ofte Strofe for Strofe; undertiden Linie for Linie.

Hovedsag for den Slags Ændringsarbejde er naturligvis ikke at tilvejebringe en blot æsthetisk forbedret, men derimod en „grundtvigianiseret“ Tekst, hvilket dog ikke udelukker kunstneriske Hensyn.

Men det er ikke blot ved Ændring af andres Arbejder, Grundtvig gaar kritisk gennemprøvende til Værks; den megetskrivende Digter var ikke saa lidt Æsthet som han selv — og andre — holdt af at kokettere med, han vidste særdeles godt, at Form og Indhold ikke var to Ting, der, som de bedst kunde, løb ved Siden af hinanden. Derfor gennearbejdes og rettes Gang efter Gang, undertiden med forbløffende Udholdenhed, ogsaa de originale Digte, som dog fra første Færd kun skal udtrykke, hvad Forfatteren selv har paa Hjærte — ikke tillige fortsætte eller modvirke en eller anden Forgængers Arbejde, og gennem Rettelser i netop saadanne Digte naar Grundtvig ikke sjældent de smukkeste Resultater som Kunstner.

Til Belysning af Grundtvigs Arbejdsmaade omtales i det følgende et Par almenkendte Digte, det første en gennemgribende Omarbejdelse af en Brorson-Salme, det andet en kristelig Lejlighedsvis, der saa godt som helt staar for Digterens egen Regning: *Op dog Sion!*, og *Det er saa yndigt at følges ad*.

I Dansk Kirketidende fra 1851, No. 41, Sp. 659—61, findes to Digte af Grundtvig med Fællesoverskriften *Livets Vej*. Det første er Læredigt om kristelig Tro, Haab og Kærlighed; det andet, som vi her faar at gøre med, er Lovsangen over Livets Vej med de tre nævnte Begreber. Digtets Udspring er Brorsons Salme, som mishager og derfor skal gøres om.

Teksterne, der viser Grundtvigs Vej frem til den endelige Nydigtning, bliver — foruden Brorsons Digt — ialt fem: 1) Grundtvigs Udkast fra 1851 (Rigsarkivet); 2) Teksten fra Dansk Kirketidende 1851 (Renskrift til denne findes i Ny Kgl. Saml.); 3) Teksten fra P. Rørdams Mern-Festsalmer 1851. No. 692; 4) Teksten fra P. Rør-

dams Lyngbytillæg 1856. No. 755; 5) Teksten fra Vartov-Festsalmer-
nes Tillæg til 7. Oplag 1856. No. 833.

Med et enkelt Ord afviger P. A. Fengers 1. Udg. af Tillæg til Evang.
Christ. Psalmebog 1857 fra de førnævnte Tekster; men her rettes
senere ind efter Ordlyden i Vartov-Festsalmerne, hvis Tekst maa anses
for den endelige Skikkelse, som af Grundtvig ikke ændres i hans egen
Samplings senere Oplag.

Med Undtagelse af Rettelser i Grundtvigs haandskrevne Udkast
er de forskellige Ændringer i Digtet foretaget ved Overgang fra én
trykt Tekst til en anden; men selv om det er i andre Salmesamlinger
end Grundtvigs egen de findes, kan man betragte dem som hans,
da det ikke er tænkeligt, Mænd som Rørdam og Fenger uden Grundt-
vigs Billigelse har foretaget meningsforskydende Ændringer i hans
Digt. (Et Par Smaaafvigelser mellem de forskellige Teksters Stave-
maade tages her ikke i Betragtning, saa lidt som Mern-Festsalmerne
undergrønne Lind i Digtets næstsidste Strofe regnes for andet end
Trykfejl).

Til Sammenligning gengives paa næste Side Ordlyden af Bror-
sons Tekst, Grundtvigs haandskrevne Udkast (med Redegørelse for
Rettelser, Digteren har foretaget i sin Kladder), Grundtvigs første
trykte Tekst, og Grundtvigs Digt i dets endelige Skikkelse.

Grundtvigs første Udkast har kun 6 Strofer, og der har oprindelig
ikke været flere. Kladden er skrevet paa et Stykke enkelt Papir,
hvis Bagside staar blank, og Grundtvig skriver altid et Digts Fort-
sættelse paa første fri Side. I Teksten til Kirketidende (og Renskrift
til Teksten) er en syvende Strofe kommet med; den findes kun trykt
i Kirketidende som et Slags Argument i Forbindelse med Læredigtet,
der staar lige foran Lovsangen, vi her har med at gøre.

Brorsons Digt er Adventsalme; Vejen, der er Tale om, og som
Br. anbefaler Sion, Bruden, til Efterfølgelse, er Vejen til Golgata,
Lidelse og Død. Grundtvigs Digt er netop *ikke* Adventsalme; Vejen,
der her bliver Tale om, ligger hinsides Golgata og fører til Guds Hus
i Himmerig. Begge Salmister digter saaledes om Golgatavej, men
Br.s er Vejen dertil, om man vil Dødens Vej; Gr.s er Vejen derfra:
Livets Vej. Gr. begynder sit Digt i bevidst Modsætning til Br.s; det
er ikke saadan blot, at Brorsonsalmen staar ham i Hovedet, den
ligger som Tekst ved Siden af ham, hvad man ved Udgangen af

fjerde Linie fra Gr.s Str. 1 kan skønne af det Gentagelsestegn, som uden at have noget her at gøre er smuttet med fra Fjerdelinien i Br.s otteliniede Strofe. Brorsondigtet ændres paa de væsentligste Punkter nu saaledes:

Brorsons Svane-Sang No. III.

(P. A. Arlaud: H. A. Brorsons Psalmer og aandelige Sange 1867. S. 279).

Op dog, Zion! seer du ey	Skynd dig, Zion! følg ham snart
Palme-prydet Konge-Vey,	Paa hans Korsens Kirke-Fart,
Hvor Livs-Fyrsten drager frem,	Med et uforandret Sind,
Før sin Brud at hente hjem? ::	Lige for hans Throne ind. ::
Skönt hand alt, for dig at frie,	Tak ham, hvor du gaaer og staaer,
Er paa Dødens fæle Stie,	For hans Marter, Død og Saar,
Gaaer hand dog blant Fryd og Sang.	Kys hvert Spor, hand efterlod,
Det var Kierlighedens Gang.	Fuld af Graad og Sved og Blod!

Efter Ms. fra Rigsarkivets Grundtvig Arkiv. (Sidste Blad i Saml. Fasc. 381).

Op dog, Zion! ¹ seer du ei	Troens Ord og Livet ⁵
Kongens palmestroede Vei	Troens Ord og Sandheds Aand
Til Guds Huus i Himmerig!	Os ledsage, Haand i Haand,
Den er og beredt for dig. ::	Naadens Glød og Herrens Røst
	Det er os en evig Trøst.

Korset vel for Øje staaer,	Aldrig fattes Viin og Brød ⁶
Over Graven Veien ²	Paradisets Viin og Brød
Langs med Svælget Veien gaaer,	Styrker os i Liv og Død,
Men hvor Herren har sin Gang,	Kæmpeskridt vi gør opad
Der er Engle-Vagt og Sang.	Til den deilige Guds Stad.

Troen der gør Foden fast,
 Haabet flyer i Hast,
 Frygt for³ Freden⁴ staaer hvor Synden faldt,
 Korset Kierlighed forsøder alt.

Der er Fryd og⁷
 Der er Gammen, Fred og Ro,
 Der skal vi for evig boe,
 Gaae, som under grønne Lind
 Til Vorherres Glæde ind!

¹ Op dog, Zion! *reff. t. Syster! Broder!* ² Over Graven Veien] *overstreget*
³ Frygt for] *tilskrevet i Marginen efter at Linien er paabegyndt: Haabet etc.* ⁴ Fre-
 den] *reff. t. Korset* ⁵ Troens Ord og Livet] *overstreget* ⁶ Aldrig fattes Viin og
 Brød] *overstreget* ⁷ Der er Fryd og] *overstreget*.

Efter Dansk Kirketidende. 1851.
Sp. 660—61.

(Grundtvig-Digtets ældste trykte Skikkelse).

Syster! Broder! seer du ei
Kongens palmestrøede Vei
Til Guds Huus i Himmerig!
Den er og beredt for dig. :;

Korset vel for Øie staaer,
Langs med Svælget Veien gaaer,
Men hvor Herren har sin Gang,
Der er Engle-Vagt og Sang. :;

Troen der gjør Foden fast,
Frygt for Haabet flyer i Hast,
Korset staaer hvor Synden faldt,
Kiærlighed forsøder Alt. :;

Troens Ord og Sandheds Aand
Os ledsage Haand i Haand,
Naadens Glød og Glædens Røst,
Det er os en evig Trøst. :;

Paradisets Viin og Brød
Styrker os i Liv og Død,
Kæmpeskridt vi gjør opad
Til den deilige Guds Stad. :;

Der er Gammen, Fred og Ro,
Der skal vi for evig boe,
Gaae, som under grønne Lind,
Til Vorherres Glæde ind. :;

Thi den Herre Jesus Christ
Er Vorherre først og sidst,
Herren til Gud-Faders Priis,
Hersker over Paradis! :;

N. F. S. Grundtvig.

Efter Grundtvigs Festsalmer.
Tillæg til 7de Oplag No. 833.

(Grundtvig-Digtets endelige Skikkelse.
Senere Rettelser gælder kun Stave-
maaden).

Op dog, Sion! seer du ei
Seirens palmestrøede Vei
Til Guds Huus i Himmerig!
Den er og beredt for dig.

Korset vel for Øie staaer,
Langs med Svælget Veien gaaer,
Men, hvor Herren har sin Gang,
Der er Engle-Vagt og Sang.

Klippegrund gjør Foden fast,
Frygten flyer for Haab i Hast,
Troen staaer hvor Tvivlen faldt,
Kiærlighed forsøder alt!

Troens Ord med Sandheds Aand
Os ledsager Haand i Haand,
Aandens Glød og Herrens Røst
Skænker os en evig Trøst.

Paradisets Viin og Brød
Styrker os i Liv og Død,
Kæmpeskridt vi gjør opad
Til den hellige Guds-Stad.

Der er Gammen Fred og Ro,
Der vi skal for evig boe,
Gaae, som under grønne Lind
Til Vorherres Glæde ind!

Af Br.s Str. 1 første Halvdel fjernes Brudebilledet, og formodentlig for helt at slette Mindelsen om det overstreger Gr. sin oprindelige Begyndelse med Brudebetegnelsen *Zion* og sætter i Stedet *Syster! Broder!*; Palmevejen lægges nemlig nu i samme Str. om fra Br.s Indtog i det gamle til Gr.s Indtog i det ny Jerusalem.

Br.s Str. 1 sidste Halvdel foretegner Sion den Vej, Frelseren gaar, *Dødens fæle Sti*; Gr.s Str. 2 den Vej, Frelseren har banet for Menigheden, hvor Kors og Lidelser er skudt tilbage (*Korset vel — men*). Et Forsøg paa at slippe over Graven, den Gr. aldrig uden Rædsel nævner, er straks opgivet, men i Stedet er Vejen rykket ind paa fastere Grund, *langs med Svælget*; endelig forlener Gr. den dystre Frelsergang hos Brorson med næsten hjemligt Hyggepræg, da han indsætter det dobbelttydige Udtryk *hvor Herren har sin Gang*, hvilket i daglig Tale simpelthen betyder: der hvor Herren færdes som hjemme. Paa den Maade forskydes Brorsons Forestilling om Menighedens Efterfølgelse af Kristus til Grundtvigs Forestilling om Frelserens Tilstedeværelse hos Menigheden.

Saa opgives en mere direkte Tilknytning til Brorson, idet Gr. fortsætter med en Udvidelse til sin egen Str. 2 ved i Str. 3 at besynge Vejen, der gaar langs Svælget: *Troen der etc.*

Begreberne Tro, Haab og Kærlighed faar nu i Str. 3 hver sit Vers; men da Strofen er firliniet, bliver en Linie tilovers, den tredie, som ikke kan faa noget „Hovedbegreb“, hvorfor da ogsaa Indholdet i den Skuffe, som vi skal se, kan ombyttes med andet. Strofen paa-begyndes med Tanke om at stille de tre Begreber i den gængse Rækkefølge og hvert af dem som Subjekt i en Linie; af metriske Grunde kommer derved Linie 2 straks i Ulave, men rettes med løbende Pen saaledes, at *Haabet* berøves sin Rang af Subjekt.

Str. 3,3, den „overskydende“ Linie, indledes først af Ordet *Freden*, som man fra det første af Digtene i Kirketidende véd følger med Haabet. Men *Freden* overstreges straks og erstattes med *Korset*, der nu afslører sig som Sejrens Tegn; foregaaende Str. (2) indrømmer afværgende, at *Korset vel for Øje staaer*, men Str. 3 véd med Fryd om Korset, *ikke at det staaer for Øje*, men at det *staaer*, hvor Synden faldt.

Grundtvigs Str. 4 bliver direkte Modsætning til sidste Brorsonstrofe, der er Opfordring til Sion om at følge Frelseren og takke for Fornedrelse og Lidelse. Overfor Brorsons Krav om kristelig Aktivitet kommer Bekendelsen af den rent passive Menigheds Rigdom med Gr.s Strofe, der nok — idet Ordet *os* (Lin. 2) opfattes som Dativ — skal forstaaes: For *os* (i Modsætn. til Br.) ledsager Naadens Glød og Herrens Røst Haand i Haand Troens Ord og Sandheds Aand, og *det* er os til evig *Troest*. (mens Br. paa Grund af disse Ledsageres Fra-

værelse i Stedet for at tale om Trøst maa stille Krav). Modsætningen til Br. træder end stærkere frem i Gr.s første trykte Tekst (Dansk Kirketidende), hvor Str. 4,3 lyder: *Naadens Glød og Glædens Røst*.

Sidste Halvdel af Br.s Strofe endevendes komplet i Gr.s Str. 5. Hos Br. opfordres Menigheden til at takke for den Smerte og Død, Frelseren lagde paa sig, og kysse Sporet, han efterlod, fuldt af Graad og Sved og Blod; altsammen med ydmygende Fornedrelse af Menne-sket et pietistisk Blodoffer til den lidende Fyrste. Men hos Grundt-vig bliver Brorsons Spor, via dolorosa, til Indtogsbane for sejrende Tropper, der uden Skygge af Ydmygelse, uden noget forpligtende Offer, tværtom *styrket* af et Offer, der bringes *dem*, med Kæmpe-skridt drager *ikke* nedad i Blodsporet, men opad mod Gudsstaden. Denne Tekst er det, som i Dansk Kirketidende Str. 4,3 faar *Glædens Røst* for *Herrens Røst* og desuden faar tilføjet en syvende Str. Ingen af Delene bibeholdes senere.

De oprindelige 6 Strofer bevares alle, men ændres fra Optryk til Optryk, Str. 2 dog slet ikke, Stroferne 5 og 6 mere uvæsentligt, men Stroferne 1, 3 og 4 aldeles gennemgribende. Med Teksten til Rørdams Mern-Festsalmer 1851 er Brorsons Indledning, *Op dog, Zion!* taget til Naade for senere at bevares, og det bibelske Vægtterraab er saavel ved Klang som efter Mening et vægtigere Anslag end Grundt-vigs eget, der med sin Bismag af hellige Forsamlinger her var et stilistisk Misgreb.

Samme Str. (1) ændrer *Kongens* til *Kampens* palmestræde Vej; *Kongens* minder endnu om Palmesøndag, der har Golgata forude; men naar *Kampens* Vej er palmestræet, bliver det ikke blot den over-standne, men den heldigt overstandne Kamp, der stilles for Øje. Derfor ændres samtidig Lin. 3 i Str. 3, der, som det let ses af Teksterne, stadig korresponderer nøje med Str. 1; i Stedet for *Korset staaer* hedder det nu *Freden staaer*, saaledes at vi i den ny Tekst for *Kongens Vei med Korset* har *Kampens Vei med Freden*.

I Str. 3 er ogsaa Lin. 1 ændret; Udkastets *Troen der* (paa Vejen nemlig) *gjør Foden fast* hedder nu *Troen den gjør Farten fast*. Hen-sigten har været: først at løse Begrebet *Troen* ud af Forbindelse med *Vejen* i foregaaende Strofe, hvortil *Troen* afgiver noget af sin selv-stændige Værdi ved ogsaa at tjene til Beskrivelse af *Vejen*, og der-næst — ved at indsætte *Farten* i Stedet for *Foden* — at skabe mere levende Forestilling om Bevægelse frem ad *Vejen*. Æsthetisk er Æn-

dringen en Forringelse; Troen sættes paa Lærfødder i Ordforbindelsen *Troen* den og Forbindelsen *Farten fast* lyder som en Modsigelse, der ingen klar Forestilling giver (*fast* har hverken gammelnordisk eller engelsk Betydning; Gr.s *faste Fart* hedder i Pluralis hos David befæstede Gange). Digteren har selv set Skavankerne; i næste Tekst ændres Linien paany og med heldig Haand. Det er i Rørdams Salmebog fra 1856, hvor denne Linie hedder (Str. 3,1): *Troens Fjeld gjør Foden fast*.

Saa kommer, ogsaa 1856 men senere end Rørdams Salmebog, den Tekst, der giver Digtets endelige Skikkelse (Tillæg til 7. Oplag af Festsalmer; senere gængse Salmebøger). Hvad der før var halvkvædet Vise med *Kampens palmestrøede Vei* (Str. 1,2) hedder i den tilsvarende Linie nu med rene Ord *Seirens palmestrøede Vei*. I Str. 3, der stadig korresponderer med Str. 1, opgives den gængse Rækkefølge af Begreberne Tro, Haab og Kærlighed; Troen rykker fra første ned i tredje Linie og stilles som Sejrrherre overfor den nyindførte Tvivl, der maa med for sit Nederlags Skyld.

Første Linie i Str. 3, som ved Troens Flytte nu bliver den „overskydende“, anbringes paa Korsvejen som dobbeltvinget Vejviser, pegende bagud mod Brorsondigtet, der glider af Syne, og fremad mod Grundtvigdigtets Kæmpeskridt i en følgende Strofe: Liniens Ordlyd bliver: *Klippegrund gjør Foden fast*. Billedtalen om Klippegrund kan næppe klares alene med en Bemærkning om Biblens Klippetro, Troens Klippe, Troens Fjeld i foregaaende Tekst etc.; er Gr.s Digt helt igenem Udtryk for en Befrielsesakt, en Afkrængning af Brorsonkristendom, saa formoder jeg, at der bag Linien om Klippegrund ligger en Hilsen til hele Brorsondigtet, før Korsvejen skiller de to Digtere, saa den ene gaar ned, den anden op: Bag Gr.s Strofe mumler en Davidsalme Ord, som ikke tør siges saa højt, at andre end den, der maner Brorson i Dybet, hører dem: *Og han drog mig op af en brusende Grav, af det skidne Dynd; og han opsatte mine Fødder paa en Klippe, saa han befæstede mine Gange. Og han lagde en ny Sang i min Mund, en Lov for vor Gud; — —* (Ps. 40, 3—4).

Anden Linie i Str. 3 ændres ogsaa. Hidtil har den lydt: *Frygt for Haabet flyer i Hast* med en Konstruktion, som afgjort uheldigt skiller Verbum fra Subjekt ved et Biled, der kan foraarsage momentan Misforstaaelse. Nu ombyttes Ordene, og samtidig flyttes Bestemt-hedsmærket fra *Haabet* til *Frygt* med det Resultat, at *Frygten* tér

sig som Personifikation, der totalt slaas af Marken ved *Haab*, der nu opfattes som Pluralis.

Et hastigt Blik paa Stroferne 1 og 3 i de forskellige Tekster viser, at Gr. nu til Slut fra Brorsons Kongevej til Golgata er naaet frem ad sin egen Vej til Guds Hus i Himmerig over *Kongens Vej med Korset, hvor Synden faldt, Kampens Vej med Freden, hvor Synden faldt til Sejrens Vej med Troen, hvor Tvivlen faldt*; Korset og Synden er borte, tilbage staar den sejrende Tro.

Endelig er Str. 4 helt skrevet om. Det er Gr.s Strofe til Aanden og som saadan noget væsentligt i „den ny Sang“. Efter Gr.s Betragtning af Gud, Søn, Aand som Aarsag, Virkning, Virksomhed bliver Aanden den nødvendige Drivkraft for Menighedens kristelige Hjemgang. Fordi den Kraft slet ikke findes i Brorsondigtet, maa Sion dér selv *stride sig frem* med kæmpende Skridt, men derfor tilstaaes ogsaa i Gr.-Digtet, hvor Sion *føres frem* i Kæmpeskridt, samme Aand en hel Strofe.

Dens Indhold er undervejs blevet et andet. I de foregaaende Tekster lyder Lin. 1: *Troens Ord og Sandheds Aand*, Verbet *ledsage* i Lin. 2 er Pluralis (som tidligere omtalt for Subjekterne Naadens (Aandens) Glød og (Glædens) Herrens Røst); men nu hedder Lin. 1: *Troens Ord med Sandheds Aand* og er Subjekt for Verbet i Lin. 2, der er Singularis, *ledsager*. Chr. Ludwigs vil mene (Strengen er af Guld. S. 186) at *Troens Ord med Sandheds Aand* er „kun et omskrivende Navn (en Kenning) for Jesus Kristus selv“, og i Almindelighed vilde der intet være at indvende mod en saadan Opfattelse, men her er den næppe rigtig; Ledsageren er for Gr. stedse *Aanden*. Strofens første Linie betyder, at Troens Ord, maaske Kristus, maaske Tros- (bekendelses)ordet, ved Sandheds Aand ledsager os, og de sidste Linier at Aanden ved sin Glød og ved ligefrem at *være* Herrens Røst (jfr. Sangværk 3, No. 246, Str. 2,1: *Du er Guds Røst paa Livets Vej*) skænker evig Trøst. I et andet samtidigt Digt om Livets Vej findes en Strofe om Menighedens Følgeskab med Aanden frem mod samme Maal, som angives i Digtet, vi her har med at gøre; den kan evt. tjene til Belysning af Siondigtets Str. 4:

Med *Jesu Aand*, / Guds Menigheds af Naade, / vi Haand i Haand / paa kjærlig
Børne-Maade / gaa trøstig frem / til Lysets Hjem, / til Fader-Huset i det høje.

(Sangværk 3, No. 299 Str. 8).

Til Støtte for Paastanden om, at Aanden er Ledsageren i Digtet her om Tro, Haab og Kærlighed, kan anføres Strofen:

Hans (Guds) Aand; som alting kan og veed,
 Os i de korte Dage
 Med Tro og Haab og Kjærlighed
 Til Paradis ledsage!

(Sangværk 3. No. 338 Str. 10)

Omskrivningen af Str. 4 fjerner vist noget af dens oprindelige krigeriske Præg. Sidste Skikkelse trodser ikke saa stærkt mod Brorson, som den hviler i tillidsfuld Bekendelse.

En lignende Drejning — med Retning fra Befrielse til Beskuelse — er foretaget i Digtets sidste to Strofer, hvis man ikke vil betragte Ændringerne dér som mere tilfældige, naar Str. 5 i Stedet for den *deilige* sætter den *hellige* Guds-Stad, og Str. 6 omstiller Ordene *der skal vi til der vi skal*; i hvert Fald staar Vejen til den *hellige* ikke saa afgjort som Vejen til den *deilige* Guds-Stad i Modsætning til Brorsons alt andet end dejlige Efterfølgelsesvej til Guds Trone, og Omstillingen af Ord i Str. 6 forvolder, at Betoningen (efter Versrytme) nu falder paa Verbum og ikke som i Stroferne 4 og 5 paa Pronomen, der ved Betoningen skiller det Grundtvigske *os* ud fra „de andre“.

Det er lykkedes Grundtvig til sidst at komme saa fri af Brorsons Digt, at han nu, glemende hvad der ligger bag, kun jager mod Maalet, hvis Billede er nær det samme som det, der afslutter den gamle Dagvise.

For til Slut at give et samlet Billede af Udviklingsgangen fra den første engang færdige til den sidste, endegyldige Tekst, anføres Ordlyden af det ældste gennemrettede Manuskript og fra dette henvises til Fodnoter med Redegørelse for senere Teksters Afvigelser. For klarere at markere Ændringernes Værdi, anfører Noten oftest ikke det maaske enkelte Ord, der rettes, men hele den Verslinie, som ved Ændringen faar ny Mening. Teksterne fra *Kirketidende*, *Rørdams Mern-Festsalmer*, *Rørdams Lyngby-Tillæg*; (*P. Fengers Tillæg*) som, hvor det ikke udtrykkeligt nævnes, har samme Ordlyd som Grundtvigs Festsalmer, og *Grundtvigs Festsalmer* betegnes henhv. ved Forkortelserne: K., RI., RII., (P. F.), F.

Eft. Grundtvigs gennemrettede Ms. fra Rigsarkivet; jfr. tidligere anført Ms.-Tekst.

Syster! Broder!¹ seer du ei
Kongens² palmestrøede Vel
Til Guds Huus i Himmerig!
Den er og beredt for dig. :;:³

Troens Ord og⁷ Sandheds Aand
Os ledsage⁸, Haand i Haand,
Naadens Glød og Herrens Røst⁹
Det er¹⁰ os en evig Trøst.

Korset vel for Øje staaer,
Langs med Svælget Veien gaaer,
Men hvor Herren har sin Gang,
Der er Engle-Vagt og Sang.

Paradisets Viin og Brød
Styrker os i Liv og Død,
Kæmpeskridt vi gjør opad
Til den deilige Guds Stad¹¹.

Troen der gjør Foden fast,⁴
Frygt for Haabet flyer i Hast⁵
Korset staaer hvor Synden faldt⁶,
Klærlighed forsøder alt.

Der er Gammen, Fred og Ro,
Der skal vi¹² for evig boe,
Gaae, som under grønne Lind
Til Vorherres Glæde ind!

¹ K: Syster! Broder! RI—F: Op dog, Zion! ² K: Kongens palmestrøede Vel RI—RII: Kampens palmestrøede Vel F: Seirens palmestrøede Vel ³ Gen- tagelsestegnet som i Udkastet kun findes eft. første Strofe, sættes i K. efter hver Strofe; findes ikke i de senere Tekster. ⁴ K: Troen der gjør Foden fast, RI: Troen den gjør Farten fast, RII: Troens Fjeld gjør Foden fast, F: Klippegrund gjør Foden fast, ⁵ K—RII: Frygt for Haabet flyer i Hast, F: Frygten flyer for Haab i Hast, ⁶ K: Korset staaer hvor Synden faldt, RI—RII: Freden staaer hvor Synden faldt, (P. F.): Naaden staaer hvor Synden faldt, F: Troen staaer hvor Tvivlen faldt ⁷ K—RII: og F: med ⁸ K: ledsage RI—RII: ledsage, F: ledsager ⁹ K: Naadens Glød og Glædens Røst, RI—F: Aandens Glød og Herrens Røst, ¹⁰ K—RII: Det er F: Skjænker ¹¹ K—RII: den deilige Guds Stad. F: den hellige Guds-Stad. ¹² K: Der skal vi RI—F: Der vi skal

*

Det andet Digt, *Det er saa yndigt at følges ad*, er skrevet til Festen „i Bjergby mellem de skarpe Vinde“, Slotsbjergby og Sludstrup, hvor Præsten P. A. Fenger 3. Juni 1855 fejrede Sølvbryllup. Det forelaa da i Særtryk, men kom 24. Juni i Dansk Kirketidende No. 28, aftrykt sammen med den Melodi, det var skrevet for og som her tryktes for første Gang. (Se Noten S. 16—17).

Skønt Digtet, efterat sidste Strofe blev ændret, saa den passer til Brudevielse (se Noten), nu staar som den vistnok kæreste Bryllupssalme i dansk Kirke, er og forbliver det dog Sølvbryllupsdigt, hvis Ord faar Vægt af den dybe Livserfaring; det peger ikke fra et Bryllup forjættelsesfuldt frem, men fra et Sølvbryllup oplevelsesrigt tilbage.

Efter Ms. fra Rigsarkivets Grundtvig Arkiv. (I Sml. Fasc. 383).

(Udkast).

Mel. Man tænder Fakkel til Bryllupsfest.

Det er saa yndigt at følges ad,
Naar Mand og Kvinde¹ vil sammen være,
Da er i Glæden man dobbelt glad
Og halvt om Sorgen, saa tung at bære,

Ja, Og² det er Gammen,

Som Ja og Amen

At holde sammen

Med Haand og Mund!

Det er saa yndigt at følges ad

Naar Smaa og Store gaae samme Veie

Naar Borne-Flokken i Kreds og Rad³

Det er saa hyggeligt allenteds

Hvor Smaa og Store har eet isinde,

Og det, som det⁴ binder de store Læs

I Hjertets alle er inderst inde,

Ja, det er Gammen

At leve sammen,

Hvor Arne-Flammen

Er Kiærlighed!

Det er saa herligt at stole paa,

Vi har en Herre, som alting mægter,

Han os ei glemmer, naar vi er graa,

Hans Naade rækker til alle Slægter,

Ja, det er Gammen,

At allesammen

Er Ja og Amen

Guds Naades Ord!

Det er vemodigt at skilles ad

For dem som gjerne vil sammen være,

Men, Gud ske Lov! i Vorherres Stad

For evig samles de Hjertenskiære,

Ja, det er Gammen

At leve sammen

Hvor Ja og Amen

Er Kiærlighed!

Det er en liflig Sølvbryllups-Fest

I Bjergby mellem de skarpe Vinde,

Hvor luunt saalænge sad Herrens Præst

I Kiærlighed⁵ med sin Dannekvinde,

Ja, det er Gammen

At sidde sammen

Hvor Arne-Flammen

Er Kiærlighed!

(Renskrift).

Mel. Man tænder Fakkel til Bryllupsfest.

Det er saa yndigt at følges ad

For To, som gjerne vil sammen være

Da er med Glæden man dobbelt glad

og halvt om Sorgen, saa tung at bære;

Ja, det er Gammen

At reise sammen,

Naar Fjeder-Hammen

Er Kiærlighed!

Det er saa hyggeligt allenteds

Hvor Smaa og Store har eet isinde,

Og det, som binder⁶ drager de store Læs

I Hjerte-Kamret er inderst inde;

Ja, det er Gammen

At holde sammen,

Naar Ja og Amen

Er Hjertets Sprog!

Det er saa herligt at stole paa,

Vi har en Herre, som alting mægter,

Han os ei glemmer, naar vi er graa,

Hans Naade rækker til tusend Slægter;

Ja, det er Gammen,

At allesammen

Er Ja og Amen

Guds Naades Ord!

Det er vemodigt at skilles ad

For dem, som gjerne vil sammen være

Men, Gud ske Lov! i Vorherres Stad

For evig samles de Hjertenskiære,

Ja, det er Gammen

At leve sammen,

Hvor Ja og Amen

Er Kiærlighed!

Det er en liflig Sølvbryllups-Fest

I Bjergby mellem de skarpe Vinde,

Hvor luunt saa længe sad Herrens Præst

I Borne-Kreds med sin Dannekvinde,

Ja, det er Gammen

At sidde sammen,

Hvor Arne-Flammen

Er Kiærlighed!

¹) Naar Mand og Kvinde] *rett. t.* For To, som gjerne ²) Og] *overstreget*

³) Det ... Rad] *overstreget* ⁴) det] *overstreget* ⁵) I Kiærlighed] *rett. t.* I Borne-Kreds ⁶) binder] *overstreget*.

Men med Digte er det ofte saadan, at dem giver Poeten, hvad Livet netop ikke gav til ham. Det Sølvbryllup, Grundtvig virkelig selv oplevede, har næppe stor Part i Digtets Stemningsfylde; men det, han *ikke* kom til at opleve, er nok Baggrund for Strofernes forunderlige Hjærtevarme og Vemod. Digtet bliver til lige op imod Aarsmindedagen for den dybeste Sorg i hans Liv: Tabet af den elskede anden Hustru (9. Juli 1854). Det skrives af den ensomme til en Hjemmets Fest, som andre skal fejre, og det kun tre Dage før han selv skal jordfæste sin Døde i „Ættehøjen“ paa Køge Aas, altsaa ved den Tid, da *Aaret er omme*, „*Begravelsens Aar*“, mens / mellem Kærminder / den Rosenknop spaar: / *Dejlig oprinder Oprejsningens Aar*, (se Digtet „Oprejsningen“, Poet. Skr. VIII. S. 121 ff.). Det er mellem Kærminder paa en *Grav*, Ordene „*Følges ad*“ og „*Skilles ad*“ fyldes med *Liv* (jfr. Digtet „*Maries Hvilested paa Claras Kirkegaard*“, Poet. Skr. VIII. S. 125 ff.).

Digtets Kladde og Renskrift findes nu paa hvert sit Stykke Papir, som nok tilsammen har udgjort ét sammenfoldet Halvark, paa hvis første to Sider Kladden skrives, mens Renskriften følger umiddelbart efter paa de to sidste. Digtets Plan har fra første Færd staaet klar: En Række Stadier paa det kristne Menneskes Livsvej fra den Dag, Ægteskabet stiftes, til nu hvor der fejres liflig Sølvbryllupsfest; i det Stykke er der ingen Forskel paa første og anden Tekst. Men indenfor denne Kontur findes adskillige Rettelser, der her — idet vi tænker os at følge Digterens Pen — omtales som de formodes efterhaanden at komme, uanset deres Art.

Om Rettelsen i Str. 1 Lin. 2 er foretaget umiddelbart efter at Linien er skrevet til Ende eller først efter en Gennemlæsning, lader sig næppe afgøre, men den er som Forbedring indlysende: ikke blot erstattes Ordene *Mand og Kvinde* af det intimere *To*, som *gjerne vil sammen være*, men hele Linien skifter fra at være Sidebemærkning til at blive Aksen, hvorom Strofen drejer. For Str. 1 er Adjektivet *yndigt* karakteriserende og det vigtigste Verbum er *følges ad*. Af Personer rummer den kun de to, som gerne vil sammen være.

I Str. 2 overstreges de oprindelige tre Førstelinier straks. Kredsen om de to fra første Strofe er nemlig udvidet til at omfatte *Smaa og Store*; de to er blevet Familie og for Hjemlivsstrofen skal det karakteriserende Adjektiv være *hyggeligt*, mens det fornemste Verbum som Udtryk for *Væren* gemmes i Ordene *Det er*, som her faar en ganske

anden Betydning end de samme Ord i Digtets Indledning, hvor „Det“ fungerer som blot foreløbigt Subjekt.

I Str. 3 spændes Rammen videre fra Familien i Hjemmet, for at omkredse Kristenmenigheden med alle Slægter. Dens Adjektiv bliver *herligt*, dens Verbum *stole paa*.

Str. 4 rækker helt ud over Tidens Grænse, mod hvilken alle jordiske Baand, som de foregaaende Strofer knyttede, maa briste for dog straks at bødes med det evige Livs Traad.

Til Forskel fra de tidligere Strofer stilles her to Modsætninger, Tid og Evighed, Død og Liv, overfor hinanden; Strofen spaltes i to Parter, der ikke som de foregaaende Strofer kan forliges under et fælles Adjektiv og Verbum; med Tid (Død) forbindes Ordene *vemodigt* og *skilles ad*, med Evighed (Liv) Ordene *Gud ske Lov* og *samles*.

Saa vidt fremme i Str. 4 skal nu tilføjes de afsluttende Refrainlinier, som varierede fra Strofe til Strofe under Mærket „Gammen“ hidtil har resumeret eller i andet Udtryk gentaget Tanken fra de første Strofelinier; men som nævnt er første Part af Strofe 4 spaltet mellem *Død* og *Liv*, og da alene Verbet, der svarer til *Liv*, kan forbindes med Ordet *Gammen*, faar Gr. Brug for et Par Linier, han allerede har benyttet i Str. 2: *Ja, det er Gammen / at leve sammen*. De hentes over til Str. 4 og faar her fast Stæde i en karakteristisk Forbindelse; saa denne Strofe, der som den eneste *ogsaa* minder om Død, bliver den eneste, hvori Verbet *at leve* forekommer. I Strofens sidste Sætning er Subjektet „Kærlighed“; i Vorherres Stæde vil den jordiske Kærlighed aandeliggøres til „Ja og Amen“.

Da de omtalte Linier er laante fra Str. 2, brydes Refrainet dér itu: Første Halvdel deraf gaar til Str. 4, mens sidste Halvdel, der ikke kan bruges i Forbindelse med himmelsk Kærlighed og dog — med Rette — befindes for god til Spild, gemmes til Digtets sidste Strofe.

Til Str. 2 maa nu skrives andet Refrain; det oprindelige er virkelig udmærket som Afslutning paa Hjemlivsstrofen, men da Linien *at leve sammen* nødvendigvis maa ind i Str. 4 og Digteren ser sig om efter en ny til Strofen, *hvor Smaa og Store har eet i Sinde*, maa han atter laane; da de rette Ord allerede er benyttet, nemlig i Str. 1. Ved et nyt Tyveri derfra faar han, sammen med en hel ny Slutlinie til Str. 2, et Refrain i Stand, der er endnu bedre end det oprindelige, fordi det understreger Hjemlivets hyggelige Væren med et hjærte-

enigt *Sammenhold* som Gammensmærke. Men ved sidste Laan er ogsaa Str. 1 gaaet i Stykker, og nu findes ikke mere Materiale for Haanden at lappe med; det bliver nødvendigt til Str. 1 at skrive et helt nyt Refrain, og her gør Digteren et Mestergreb: I Stedet for de oprindelige Slutlinier, der unægtelig er paa Vej mod Lejlighedsilirumlarum, gentages nu i et poetisk Eventyrbillede, der fra Kingos Tid har Salmefælle, Tanken fra Strofens første Part, saa det hele knyttes til en yndefuld Sløjfe om Fællesskabet i Glæde og Sorg:

Det er saa yndigt at følges ad $\longleftrightarrow$ Ja, det er Gammen at rejse sammen,

for To, som gjerne vil sammen være $\longleftrightarrow$ hvor Fjeder-Hammen er Kiærlighed!

Digtets sidste Strofe vender tilbage til Hjemmets Kreds, men her det bestemte Præstehjem, hvor Sølvbryllupsfesten holdes. Rettelsen i Lin. 4 er en paakrævet Udvidelse af Hjemmets Rammer, der jo ved Sølvbryllupsfesten forlængst omslutter ogsaa Børnekredsen, ikke blot to som gerne vil sammen være. Hjemlivets Hygge har faaet varmere Farve end i Str. 2, som afgav sine sidste Linier til Str. 5, hvor de nu faar inderligere Betydning i Forbindelse med Ordet *lunt* i Lin. 3: Herrens Præst sidder i Børnekreds med sin Dannekvinde *lunt*; *Arne-Flammen* er Kærlighed. Ved Overførelse til Renskrift foretages kun faa og ingen gennemgribende Ændringer fra det rettede Førsteudkast, men smaa Ting er ogsaa Ting: Ved at Digteren i Str. 1, Lin. 3 retter i *Glæden* til *med Glæden*, træder Ægtefællernes gensidige Berigelse ved Glæden stærkere frem, hvilket samtidig antitetisk fremhæver den gensidige Aflastning i Sorgen.

Rettelsen i Str. 2, Lin. 3 har ombyttet Udtrykket for fælles *Sammenhold* (Billed fra Høstvognens Læsbinding) med Udtryk for Styrke til at overvinde Modstand. Da Strofen tidligere fra Str. 1 fik Linien *at holde sammen*, blev Billedet fra Læsbindingen overflødig, og i Stedet for at lade *det* staa som Gentagelse indfører Gr. nu et nyt Moment: Styrken som *drager* Læsset.

Ændringen til ny Lin. 4 er snarest en Forringelse, men ialt temmelig ligegyldig; modsat er Ændringen til Str. 3, hvor *alle Slægter* nu hedder *tusend Slægter*, en sikker Vinding:

Ordet *alle* er slidt, og saa farveløst, at det trods sin Betydning føles som mindre omfattende end Ordet *tusend* her; men dertil kommer, at den ny Ordforbindelse er et gennemsigtigt Bibelcitater, som i Strofen, der omtaler *en Herre, som alting mægter*, umiddelbart virker som Vel-signelse over Slægtens tusend Led.

Dermed er Digtet færdigt, og ved sin rige Stemningsfylde i den sikre; klare Komposition et af Grundtvigs smukkeste.

EFTERSKRIFT

Hans Brix gør opmærksom paa, at „denne den danske Hymenæ . . . tager, saa underligt det lyder, sit Udspring fra Zetlitz' berømte Drikkeviser: „At Slyngler hæves til Ærens Top —“, Til dens Melodi forfattede nemlig Rahbek senere en munter Hyldest til Kvinden:

Og nu en Skaal for det elskte Kjøen,
Naturens Glæde og Pryd og Ære,
Med hvem vor Vandring os bliver skjøn
Og Livets Byrde heel let at bære!
Nu Brødre! skjænker!
Enhver som tænker
At ældes freidig i Amors Lænker,
Han klinke med!

hvori man tydeligt hører en Bebudelse af Brudesalmens Toner. Efter dette Mønster blev i 1833 af Digteren Hillerup forfattet en Sølvbryllupssang til Etatsraad Manthey. Og til dennes Tekst skrev Weyse, for at hædre Festen, en ny Melodi, de yndige og berømte Toner, hvortil Grundtvig i 1855, da der fejredes Sølvbryllup for Mantheys Datter og hendes Mand, Pastor Fenger, digtede sin „Det er saa yndigt —“. (Danmarks Digtere S. 188).

Strofeformen er den samme hos Zetlitz, Rahbek, Hillerup og Grundtvig. Derudover at finde bemærkelsesværdig Lighed mellem Digtene koster alvorlig Anstrengelse, og hvis der er Tale om Grundtvigs Digt, skal man have meget lange Ører for hos Rahbek tydeligt at høre Bebudelse af Brudesalmens Toner; de høres først tydeligt i Weyses *Melodi*, den rette Bryllupsklædning for Grundtvigs Digt. Bryllupsdigtets „milde og mindelige Tone“ (Hans Brix' Udtryk) videreføres derimod paa den anden Side sammen med Strofeformen i Grundtvigs *egne* Digte; først i den meget skønne Hymne til Livs-Oplysning, skrevet ved Indvielse af Skolen i Sjolte 1856: *Hvad Solskin er for det sorte Muld, / Er sand Oplysning for Muldets Frænde, / etc.*; dernæst — dog med ringere Tonefylde — i Menighedsbekendelsen: *Det er saa yndigt at følges ad, / Hvor banet Vejen er paa det jævne / etc.* (P. Rørdams Salmebogs-Tillægs Tillæg 1861), men aldeles ikke i det Brudebillede af Menigheden: *Det er saa lifligt at tænke paa / for hver en Mø og hver Ægtefælle, / etc.*, der er anbragt i Sangværk 3 som No. 206.

Det oprindelige Sølvbryllupsdigt, Grundtvig skrev til P. A. Fenger og Hustru, var med sidste Strofe direkte adresseret til Festen i Bjergby og (med Forsøg paa en Brander: „mellem de skarpe Vinde“) Sludstrup. For at gøre Digtet anvendeligt som Sølvbryllupssalme i Almindelighed ændres Slutstrofen efter Festen hos Fenger, saa den kommer til at lyde:

Hvert Ægtepar som med Kjærlighed
Sølvbryllup holder i Venne-Kjæde,
Det gjærne sander, som grant de ved,
At Tvilling-Hjærtet har dobbelt Glæde.

— — — — —

Senere forandres Strofen med Henblik paa Brudevielse, saa den (P. A. Fengers 1. Tillæg til Evan. Christ. Psalmebog 1857 No. 1082 og senere) kommer til at lyde:

Hvert Ægtepar, som med Kjærlighed,
I Jesu Navn, holder Bryllups-Gilde,
Skjönt Alt i Verden gaaer op og ned,
Skal finde tidlig og finde silde:
Det er dog Gammen
At sidde sammen,
Hvor Arne-Flammen
Er Kjærlighed.

Man maa være taknemlig, at Digtet ikke oprindeligt blev skrevet til Guldbrøllup, saa der havde været Mulighed for endnu en Ændring fra op til ned. Selv om Verdens op og ned for Grundtvig betyder adskilligt mere end blot en Talemaade (jfr. Digtet fra c. 1850: „Har vi toppet, maa vi dale —“. Dansk Kirketidende 1873. S. 374), og selv om Bryllupet med Kærlighed i Jesu Navn bygger fast Grund midt i Verdens Omskiftelighed, er Strofen uheldig.

Da G. Busck d. 11. Maj 1860 holder Sølvbryllup, omadresseres den oprindelige Slutstrofe simpelthen fra den ene Præsteven til den anden, fra Bjergby-Sludstrup til Brøndby-Vester og kommer — nu i heldig Udførelse — til at lyde:

Det er en dejlig Sølvbryllups-Fest,
Som Majen kranser i Brøndby-Vester,
Hvor Glæden byder sig selv til Gjæst
Og Guds Velsignelses-Ord stadfæster.

— — — — —

ADJEKTIVERNE I DANSK

AF

MARIUS KRISTENSEN

Dr. phil. *Aage Hansen* har nylig udgivet en „Indledning til nydansk grammatik“, som skal være første del af en nydansk sproglære, der er planlagt af forfatteren i samarbejde med prof. Peter Skautrup. Denne første del søger nu at bestemme talens grammatiske enheder: perioden, storsætningen, sætningen, det komplekse sætningsled og ordet. Hvad der ligger over perioden, henvises med rette til stilistikken; hvad der ligger under ordet, fonemet, kommer ikke med, fordi det ikke foreligger for sprogudøveren, men kun for lingvisten — men det betyder formodentlig ikke, at der ikke vil blive taget hensyn til det, når den indgående grammatiske behandling kommer. Behandlingen udmærker sig i det hele ved klarhed, selv om forf. med god grund adskillige gange nævner, at en definition ikke er let at give. Det bør nævnes, at forf. ved *periode* forstår så stor en del af talen, som sammenholdes ved, at afslutnings-tonegang ikke anvendes, medens han bruger ordet *storsætning* om det, der ellers almindelig kaldes *periode* eller *sætningskæde*. Perioden bliver derfor ikke noget, der fremgår af sætningsanalyse, men noget blot ved intonationen bestemt; det kan måske være tvivlsomt, om ikke også perioden i denne betydning snarere hører til stilistik end til grammatik, den står vel ialfald ved grænsen.

Forf. søger overalt at *definere* begreberne, og dette er jo det almindelige i dansk grammatiske litteratur (også f. eks. i den lille danske sproglære, jeg i sin tid udgav). Men jeg er mere og mere kommen til at tvivle om, at definition er den eneste rette vej til forståelsen af de grammatiske begreber. Min tvivl stammer fra først af fra en lille fornøjelig afhandling af Natanael Beckman, „Språkpsykologi och modersmålsundervisning“ (Lund 1899), som retter et skarpt

angreb mod udelukkende brug af den logisk-matematiske metode ved bestemmelsen af sproglige begrebers grammatiske natur. Denne metode slår jo som bekendt heller ikke til i naturvidenskaben. Man kan ikke logisk-matematisk slutte sig til, at et legeme, når det er ved at gå over fra flydende til fast form, hører op med at trække sig sammen ved afkøling; det må erfares, iagttages. Ikke heller kan man *definere* en botanisk familie som *rosaceæ* sådan, at grænserne bliver eksakte. Faktisk undgår næppe nogen grammatiker en vis grad af eksperimentering, og navnlig vil han aldrig kunne undvære iagttagelse og atter iagttagelse. Og den naturhistoriske metode, at karakterisere hovedslægterne i en familie ved det fælles og så til familien henregne nogle andre slægter, som på væsentlige punkter stemmer med disse hovedslægter, selv om de på andre afviger fra dem — den turde også i grammatikken være en fuldt forsvarlig og videnskabelig metode. Logik og matematik er selvfølgelig udmærkede videnskaber, men hvor man har med faktisk stof at gøre, er de dog næppe de eneste anvendelige, ja måske i det hele ret ofte lidet anvendelige.

Hvor urimelige ting den logisk-matematiske metode kan føre til, viser Viggo Brøndals „*Ordklasserne*“ (1928) og „*Morfologi og Syntax*“ (Universitetsfestskrift 1932). Jeg mener selvfølgelig ikke, at Brøndals resultater er urimelige i den forstand, at der ingen mening er i dem, tværtimod, de er logisk (formodentlig) fuldstændig uangribelige; men de fører til, at i mange henseender nær beslægtede fænomener fjærnes milevidt fra hinanden. Det er, som om man i botanikken vilde anbringe *tormentil* langt fra *potentil*—*nellikerod*—*jordbærgruppen*, fordi blomsten ikke er femdelt men firdelt. Det fører endvidere til alt for små klasser, som ingen kan holde rede på. Og, hvad der måske er det værste, det fører til en bestemmelse af begrebet *ord*, som i den grad strider mod en umiddelbar opfattelse, at den næppe kan anvendes i nogen praktisk brugelig sproglære (det kan bemærkes, at Noreens bestemmelse og brug af navnet *glosa*, som er vidt forskellig herfra, vist er ligeså ubrugelig).

Beckman har ikke blot (for øvrigt i tilslutning til ældre svenske forfattere som Kristian Clason) fremsat den tanke, at de grammatiske kategorier ikke skal defineres, men bestemmes efter deres kærne; han har også i sin afhandling givet et klart anskuelseseksempel (substantiverne, s. 105 i første udg.), han har gennemført metoden i sin

„Svensk språklära“, som efter oplagenes antal at dømme må have vundet almindelig tilslutning, og han har forsvaret den i en afhandling „Grammatik och logik“ (Arkiv för psykologi och pedagogik. I. 1922), til dels i anledning af Otto Jespersens „Sprogets logik“ (1913) og Aug. Westerns fortræffelige „Norsk riksmålsgrammatik“ (1921).

Da hverken Beckman eller Western, hvis bog i *det mindste* er den bedst ordnede eksempelsamling til nynordisk grammatik, nævnes i den vidtløftige litteraturliste i Brøndals „Morfologi og Syntax“, er der grund til at henlede *danske* sprogmands opmærksomhed på dem. Men der er endnu en grund. Otto Jespersen har i „Sprogets logik“ og senere i „The Philosophy of Grammar“ (1924) givet en semologisk-funktionel ordklassedeling, som ialfald er mere anvendelig end Brøndals; men ligesom dennes hviler på definition. Og sidst i sin „Indledning“ har Aage Hansen i tilslutning til Wiwel en ordklassedeling, som udelukkende bygger på syntaktiske kendemærker og, så vidt det kan skønnes, afviger fra Jespersen bl. a. ved at regne, hvad man almindelig kalder adverbier til adjektiver, for adjektiver.

Der må være en udvej, så vi uden at fjerne os så langt fra den klassiske grammatik, at denne bliver ubrugelig, kan skabe et måske ikke uangribeligt men brugeligt og ikke meningsløst system. Der må skabes en udvej, som samler, hvad der nogenlunde hører sammen, og det således, at der både tages hensyn til betydning, bøjning og syntaks.

Jeg vover her at gøre forsøget på en sådan mere alsidig behandling af adjektiverne; idet jeg dog indskrænker behandlingen af deres bøjning til et minimum, fordi det fornødne dær let findes i de almindelige grammatikker. For øvrigt må det dog her siges, at Erik Rehling i praksis er meget nær ved at bruge samme metode som Beckman, men det ser ud, som om han halvvejs skammer sig ved det. Jeg henviser særlig til § 3 i „Det danske Sprog“ (1932), hvor hans afgjort naturvidenskabelige natur er lige ved at bryde igennem den logisk-matematiske lærdoms skal; men der findes ikke så få andre steder i bogen, hvor det samme er tilfældet.

Det kunde for resten være morsomt at se, hvor ofte den logiske metode fører til resultater, der må forekomme den almindelige menneskeforstand meningsløse. Noreen har engang fremdraget, at Brate definerer *abstrakter* som substantiver, der betegner noget, som ikke har udstrækning i rummet, skönt hans første eksempel er *mil*. Et andet eksempel har Beckman et sted, hvor han fortæller, at lære-

ren har forklaret, at *verbet* udtrykker en handling eller virksomhed; da han derefter opfordrer en af klassens mindre opvakte disciple til at nævne et verbum, svarer denne uden betænkning: *at sove*. At bægge disse eksempler er „rigtige“, gör dem ikke mindre talende.

I den klassiske grammatik, som Evropa overtog fra grækerne og latinerne, fandtes ordklassen *adjektiver* ikke. Man var i almindelighed enig om syv ordklasser: *nomen*, *pronomen*, *verbum*, *participium*, *adverbium*, *præposition* og *konjunktion*; hertil kom som den åttende hos grækerne *artikel*; latinerne, som manglede bestemt artikel, men nødig vilde have færre ordklasser end grækerne, satte som åttende klasse *interjektion*, men helt godkendt blev denne ordklasse dog ikke.

En sammenligning vil vise, at Brøndal har visse ligheder med dette system. De er for øvrigt større, end det straks synes, idet den klassiske grammatik stiller *egennavnene* (*nomina propria*) på en særlig udmærket plads ligesom Brøndal, og også i forholdet til *pronomina* (som hos grækerne kun omfattede de personlige og demonstrative) er der ligheder. Vi lægger bl. a. mærke til, at Brøndal opretholder klassen *nomen* (dog delt i subst. og adj.) og egentlig også *participium*, ligesom han skarpt skelner mellem *præposition* og *konjunktion*. Alt dette hænger sammen med, at Brøndals system ikke er særlig dansk.

Derimod har alle andre danske grammatikere efter Høysgaard en særlig ordklasse *adjektiv*, men ikke *participium*, og skellet mellem *præposition* og *konjunktion* er Aage Hansen langt fra ene om at slette.

Når den klassiske grammatik gör *proprierne* til en hovedafdeling af *nomen*, men kun har adjektiv som en af de mange underafdelinger, og endda har en del adjektiver under helt andre rubrikker (*locale*, *denominativum*, *comparativum*, *superlativum*), havde det sine gode grunde. Ordklasserne bestemtes i den klassiske grammatik dels efter deres betydning, dels efter deres bøjning. Men fra betydningens side er der langt mindre forskel mellem appellative substantiver og adjektiver, som jo bægge fortæller os, hvad tingen *er*, end mellem appellativerne og *proprierne*, som kun fortæller os, hvad den *hedder*. Når den klassiske grammatik ikke ligefrem, sådan som Brøndal, har gjort *proprierne* til en særlig ordklasse, er det vel, fordi man ikke godt kunde udskille de *egentlige* navne (*nomina propria*) fra den ordklasse, man kaldte *navn* (*nomen*).

Der var dog endnu en grund til, at adjektiverne ikke kom til at

gøre sig gældende. I mange moderne sprog (nordisk og tysk, men ikke nær så meget engelsk og fransk) afviger adjektivernes bøjning betydeligt fra substantivernes (Jespersen, Spr. logik s. 8 ff.), men dette var ikke tilfældet i de klassiske sprog, hvor ikke engang komparationen var noget særlig adjektivisk bøjningsfænomen (*juvenis: junior*), så lidt som kønsbøjning (*dominus: domina, magister: magistra, filius: filia*).

Det er da først den skolastiske grammatik i det 12. årh., som gennem sine iagttagelser af overordnede og underordnede (styrende og styrede) led i sætningen når til at stille *nomen substantivum* (et begreb, som den klassiske grammatik næppe kendte) som *styrende* i modsætning til *nomen adjectivum* som det styrede, der i køn, tal og kasus rettede sig efter sit substantiv. Men det tog naturligvis tid, inden en sådan nyhed trængte igennem, især i den altid autoritetsbundne skolastik. Vor berømte landsmand magister *Martinus de Dacia* (Erik Mændveds kansler dr. Mörten Mogensen, død 1304) skrev, o. 150 år efter at Petrus Helicæ havde grundlagt den skolastiske grammatik, sin vidt udbredte lærebog „*De modis significandis*“ („Om sproget som udtryk for tanken“); og her finder vi ganske vist noget tilbagetrukket forskellen mellem „Sprogligt udtryk på egen hånd“ (som *menneske*) og „Sprogligt udtryk for tilføjelse“ (som *menneskelig*), men ellers råder den klassiske inddeling. Efterhånden trænger delingen frem i første linie, således hos vore danske grammatikere fra Pontoppidan fremefter.

Allerede Peder Syv er også opmærksom på *bøjningsforskellene* i nordisk og tysk mellem substantiver og adjektiver (bestemtheds- og kønsbøjning foruden komparationen). Skellet var for så vidt endda skarpere dengang end senere, da man begyndte at angribe ordklassen pronomen og fordele dens indhold, deriblandt nogle substantiviske med kønsbøjning (først hos Dichman (1800), senere Lefolii, Wiwel, Aage Hansen o. fl.). Hos Høysgaard er ordklassen adjektiv omtrent udskilt, hos Baden og Dichman helt.

Vi kan da sige, at ordklassen *adjektiv* — jeg bruger endnu ikke noget dansk navn til den — for vort sprogs vedkommende er solidt begrundet dels ved sin syntaktiske rolle — underordnet brug ved substantiver — dels ved sin ejendommelige køns- og bestemthedsbøjning. Hertil kan endnu føjes andre bøjningsejendommeligheder: flertal dannes aldrig, som hos de fleste substantiver, på *-r*; kom-

paration er praktisk talt kun en adjektivisk böjningsform, men ganske vist langt fra brugelig ved alle adjektiver.

Betydningen, som egentlig lå til grund for den klassiske grammatik, er det ikke let at definere til bestemmelse af ordklassen. Skal vi bestemme ordklassen efter betydning, så skal vi derfor ikke *definere* (afgrænse) men *finde kærnen* og så lade resten gruppere sig mere eller mindre løst om denne. Kærnen i adjektiverne er åbenbart egenskabsordene, ord, som angiver én egenskab ved den ting, substantivet nævner, eller som angives ved selve adjektivet. Enten vi siger *den blå himmel* eller *han stirrede op i det blå*, er *blå* angivelse af én egenskab ved himlen, selv om denne ikke nævnes. Der er dog ved denne bestemmelse to svage punkter. Substantiveres adjektivet, kan betydningen skifte til betegnelse for et konglomerat af egenskaber; *björn* er vist opr. kun en farvebetegnelse (sml. *brun*), men er det ikke mere, så vi nu kan sige *den brune (grå) björn*; men dette er mindre farligt, da *björn* nu må opfattes som rent substantiv. På samme måde forholder det sig f. eks. med *hvide* (i et æg). Værre er det, at mange abstrakte substantiver også kun angiver én egenskab (*brunhed*), men her er böjning og syntaktisk stilling klart skelsættende¹.

Går vi ud fra, at kærnen i ordklassen er *egenskabsordene*, så kan vi ikke godt (som Rønning) bruge dette ord som dansk navn til hele ordklassen; det bedste bliver nok *tillægsord*, som også frembyder andre fordele.

I en udkant ligger mere eller mindre bestemte tal-, ordens- eller omfangsbestemmelser: *megen tid, mange gange, nogle mennesker, en enkelt græsplet, ingen penge, ti daler; de første gange, de andre drenge, den følgende uge, de sidste dage, den forrige biskop, min tilkommende svigerfader, det ny år* (jf. som egenskabsord: *min ny hat*); *hele kagen, alle børnene, den halve nat, han fik det ene øje beskadiget* (sml. som egenskabsord: *draugen i sin halve båd, jeg tog hele strømper på, rektor Heiberg lod sit ene øje — han var enøjet — løbe hen over rygtillerne*). Den yderste udkant her er de egentlige talord. En stor del af de mere eller mindre hjemløse „ubestemte pronominer“ hører hertil (hvad Rønning også har set).

¹ Skrædder — det vilde Tordenskjold ikke være; eksemplet hører ikke herhen, da skrædder kun er et afklædt substantiv brugt som egenskabsangivelse, og endda ikke angivende en enkelt egenskab. Noget lignende gælder udtryk som stå skildvagt, ligge lig.

Her kan også nævnes inddelende adjektiver som *det indre Afrika*, *det nordlige Italien*.

I en anden udkant ligger bestemmende ord som *samme*, *selv*, *egen* (kan være egenskabsord = ejendommelig); endvidere, hvad L. de Geer har kaldt juridiske pronominer: *förnævnte herre*, *merbemældte avis*, *i nærværende tilfælde*, *på forekommen anledning*, *vedkommende sagsøger*, *indstævnte vidne*. Fra disse mere eller mindre pronominala tillægsord er vejen til de tillægsagtige pronominer *den*, *denne*, *hvilken* ikke særlig lang.

En tredje udkant ligger over mod participierne; når disse *helt* mister deres verbale egenskaber (pegen mod en genstand, tidsbetydning) bliver de rene egenskabsord. Når H. C. Ørsted skriver: „denne *vakte* opmærksomhed er nær *beslægtet* med den undersøgelsesånd, som videnskaben uddanner“, så er *vakte* endnu ikke, sådan som *beslægtet*, helt uden verbalbetydning, hvad det er, når vi taler om *opvakte* skoledrenge. Andre eksempler på mere eller mindre adjektiverede participier er: de *raslende* tagsten, en *malet* klud (o: et maleri), de såkaldte Bornholmere, de *tilsvarende* ord, den *afdøde* tante. Mærk også her de af fransk og latin påvirkede udtryk: efter *endt* forhandling, på *forekommen* anledning, med *uforrettet* sag, for *udvist* venlighed.

Den fjerde udkant, den der vender over mod adverbierne, og den femte, mod substantiverne, skal vi senere komme til.

En ting er, hvad betydning der ligger i selve adjektivet, en anden er betydningsforholdet til det substantiv, som det knyttes til.

Det kan angive en egenskab, som *nærmere bestemmer* tingen. En *hvid höne* er en höne, som foruden ved de egenskaber, alle höns har, er karakteriseret ved en bestemt farveegenskab og derved skelnes fra andre. På samme måde er *et grønt silkebånd*, *en gammel eg*, *en glad dreng* nærmere bestemt ved de tillægsegenskaber, der angives ved adjektiverne. Adjektivet kan også angive en tilstand (*en åben dør*, *ørkesløse tilskuere*). Ser vi på eksemplet: „det var skik, at fattige folk, der havde en stor børneflokk, lod deres børn udsætte“, hvor bægge tillægsordene *fattige* og *stor* er sådanne bestemmende tillæg, ser vi (eller rettere hører vi ved naturlig fremsigelse), at *fattige* vist har stærkt eftertryk (dog næppe stærkere end *folk*), men *stor* afgjort har mindre tryk end *børneflokk*, og der kan være tvivl om, hvorvidt det noget stærkere tryk på *fattige* ikke er rytmisk bestemt på grund af de to svage stavelser. I det hele har man vist overvurderet trykstyrken

på sådanne bestemmende tillæg. Kun hvor modsætningsforhold til noget tænkt eller nævnt gør sig gældende, vil trykstyrken uvilkårlig stige. Når vi hos Andersen får vished for, at prinsessen er *en rigtig prinsesse*, vil *rigtig* uvilkårlig få overtryk, fordi vi har tænkt os muligheden af, at hun kun var en foregiven prinsesse. Det er kun de *store* bjørne, det er farligt at møde i skoven (enten man så tilføjer: „og ikke ungerne“, eller man ikke tilføjer det). Hvor der ikke tænkes på en modsætning, er det anderledes: Det var et pragtfuldt syn, da de *store* røde præmietyre blev ført ind i ringen — læses dette med overtryk på *pragtfuldt*, vil vi føle det som dramatisk oplæsning, men et ord som *pragtfuldt* vil naturligvis altid gøre sig gældende dels på grund af sin lydmasse, dels fordi substantivet *syn* er så lidt betydningsfuldt, og alligevel synes jeg ikke, det i naturlig fremsigelse vil få stærkere tryk end substantivet. Værre endnu er det med *store røde*; overtryk her virker pædagogisk (som når man fortæller for børn), i naturlig fremsigelse vil ingen af de to ord få så stærkt tryk som substantivet, og det bestemmende af dem, *røde*, vil endda af rytmiske grunde få næsten undertryk.

Hvor vi har en fast forbindelse som *en kalkunsk hane*, vil tillægsordets tryk endda blive yderligere svækket. *En klog kone* i betydningen „en forstandig husmoder“ vil vist have stærkere tryk på *klog* end i betydningen „en kvaksalver“.

Men i mange tilfælde følger adjektivet intet nyt træk til indholdet i substantivet, men fremhæver kun en af de egenskaber, der naturligt tilkommer tingen: På Sydhavet vendtes Poul Møllers tanker til det *ffjerne* Danmark med dets *kølige* søvinde; her giver adjektiverne ingen ny bestemmelse, Danmark var i sig selv langt borte, og søvindene dær er i sig selv kølige. Vi har her kun et beskrivende tillæg. Det samme gælder de tre første adjektiver i Grundtvigs vers:

Om mørken bisp og røden flod
de sorte klærke blege stod.

Vi kender nemlig i forvejen bispens vrede og blodpletten. Herhen hører også udtryk som *den hvide sne* (men måske ikke: den hvide sne bliver snart smudsiggrå), den *klare* bjærgkrystal, „det *begærlige* menneske kan nu engang ikke leve uden ønsker“ (Carl Bernhard, meningen er nemlig: mennesket, som af naturen er begærlig); „vogt dig, mit barn, for de *falske* mandfolk“ (Ewald).

Som eksemplerne viser, er trykforholdene ikke forskellige fra dem ved bestemmende tillæg (skönt man plejer at sige det); trykket er normalt en smule svagere end på substantivet, men kan (deklamatorisk) forstærkes, derimod er modsætningstryk naturligvis udelukket.

Herhen hører det bekendte *epitheton ornans* til egennavne (disse behøver jo i reglen mindst af alle at bestemmes, selv om undtagelser findes: den store og den lille Ajas hos Homer, Karl den store, den tykke, den skallede, den vise osv.). Når vi taler om *den store Napoleon* behøver vi aldeles ikke at have i tankerne, at der også var en anden Napoleon. *Den berømte Bismarck* vilde være lige så bestemt en person, selv om vi blot sagde Bismarck. Ligeså: den *grumme* Marat, den *tapre* Ney, den *geniale* Shakespeare, den *fromme* Marna (hos Ingemann), den *lysblåøjede* Pallas, den *tro* Achætes osv. Selv her kan man ikke sige, at trykket er videre svækket.

Herhen hører også høflighedsformler som *højtærede* tilhørere, mine gode venner, Deres *ærbødige* N. N.

I enkelte faste forbindelser kan trykket svækkes meget: nej, ved du hvad, *lille ven!* — jfr. forældede former som *skön jomfru*, *go' karl*, min *salig faster* (hvor *salig* endda snarest er bestemmende tillæg).

Hvor ringe forskellen er mellem bestemmende og beskrivende tillægs trykstyrke, ser vi, hvis vi tager et par eksempler som „mer end én bonde har korset sig ved at se den *lille* dreng ligge i den *store* hunds favn“ (Goldschmidt) eller:

en talte om sit *hvasse* sværd,
en om sit *snilde* råd (Staffeldt).

I det første eksempel tåler adjektiverne til nøds lidt overtryk, i det andet absolut ikke, skönt de er mere indholdsrige, ja godt *kunde* opfattes som bestemmende. Når Rask skriver: „den forrige berømte lærde biskop Hannes Finsen“, er *forrige*, til trods for at det er bestemmende, det mindst trykstærke af de tre tillægsord.

Efter denne korte fremstilling af adjektivernes betydning og deres betydningsmæssige forhold til det substantiv, de knytter sig til — altså adjektivernes semologiske forhold indadtil og udadtil — skal vi gå over til ordklassens øvrige ejendommeligheder, og da først til böjningsformerne, dens morfologiske ejendommeligheder, som kan behandles ganske kort, da disse forhold er vidtløftigt behandlede i alle håndbøger.

De bøjninger, som må behandles, er

1. *Komparationen* som den bøjning, der har mest med betydningen at gøre, kan passende tages først.

2. *Könsbøjningen*; om man her skal behandle adjektivets brug som adverbium, med eller uden tilføjelset *t*, kan være tvivlsomt.

3. *Talbøjningen*.

4. *Bestemthedsbøjningen*. Her, eller ved komparationen, bør vel göres opmærksom på den ejendommelighed, at et substantiv med en superlativ foran kan have bestemt form men ubestemt betydning.

5. *Den poetiske bestemthedsbøjning*, og her er et af de tilfælde, hvor selv en udpræget samtidsgrammatik vist bliver nødt til at give en lille historisk forklaring.

Herefter skal vi så gå over til adjektivets syntaktiske forhold i snævrere betydning.

Tillægsord og tillægsagtige ord föjes til navneord *umiddelbart* (vedföjet, attributivt), når egenskaben gælder uden hensyn til den i sætningen udtrykte handling eller tilstand. Eksempler kan findes i mængde, det må være nok at nævne et par: rige mennesker, gammel rom, et lille barn, den røde stue, min grå hat, den hvide sne.

Som regel gælder egenskaben det helhedsbegreb, som navneordet angiver. En tapper brandmand er en brandmand, som udviser tapperhed, en mørk egeskov en egeskov, som er dunkel. Men allerede disse eksempler viser, at sagen ikke er så enkel endda.

Lad os se lidt nærmere på „en dygtig blytækker“; meningen her er, at manden *som blytækker* er dygtig, men om den samme blytækker også er en dygtig forvalter af de penge, han tjæner, eller en dygtig mand i den kolonihave, han måske har, ja muligvis endda dygtig som „klog mand“, det har vi egentlig ikke tænkt at sige noget om. Taler vi om blytækkeren, så mener vi dog hele manden, men her har vi i virkeligheden kun haft en af hans egenskaber i tankerne. *Vore udmærkede svømmepiger* er vistnok udmærkede i mange retninger, men når vi omtaler dem sådan, behøver vi ikke at tænke på andet end deres udmærkede dygtighed i svømning. Kalder vi en mand *en lidenskabelig spiller* tænker vi egentlig ikke på, om han også i andre retninger har en lidenskabelig natur. *Den udmærkede amme*, *De havde ifjor* har forhåbentlig haft mange andre gode egenskaber end den at yde rigelig og sund mælk, men det er dog vist især den, der har været lagt vægt på.

Alligevel kan man ikke ved disse eksempler sige andet, end at tillægsordet knytter sig til navneordet som helhed. Men der kan være

tilfælde, hvor egenskaben egentlig kun gælder en del af navneordets begreb.

Det må nærmest opfattes som en fejl, når et adjektivisk ord kun hører til andet led af et sammensat navneord, således som i „jeg sad som den eneste landkrabbe mellem alle de andre sømænd“ eller Blichers „her var den mod alt andet menneskeligt kvad, hvad nattergalens er mod de øvrige dagsangere i skoven“, hvor *andre* og *øvrige* jo kun hører til efterleddene *-mænd* og *-sangere*.

Derimod er det ret almindeligt, at egenskaber kun gælder det første led i sammensætningen. Eksempler er *ægte kastanielunde*, Florensskolens *nøgne legemsstudier*, *danske skoleholdere*, de *små fordringshavere*. At fænomenet ikke er nyt, ser vi af det islandske: hann var *forn goðorðsmaðr* o: indehaver af et af de gamle godeembeder. At adjektivet formelt er knyttet til hele navneordet, gör vel, at den slags udtryk ikke særlig støder an. Ja, vi kan uden at mærke noget særligt læse Baggesens:

en levende banditterflok
han meget heller spidsen bød
end én, som, nok så tam, var død —

skönt der her både er inkongruens ved *levende* og *én*.

Mere indviklet bliver forholdet, når adjektivet indholdsmæssig set knytter sig til et *adjektivisk* led: ved *nærmere bekendtskab*, den *nylige lystighed*, med *dobbelt friskhed*, eller til et verbalbegreb i substantivet: enhvær *blot læser*, de fleste *hastige besøgende*, en *falsk spiller*. Men om disse forbindelser kan nærmere oplysning findes i „Dania“ I—II, hvor de er behandlede i Otto Jespersens afhandling „Sproglige kuriosa“ og en række tillæg af andre. Der findes også i disse afhandlinger en masse oplysende eksempler.

Her skal det blot bemærkes, at adjektivet i de to sidste tilfælde står på overgangen til adverbial brug — hvad der for øvrigt medfører, at adverbier her kan bruges som formelle adjektiver: med *forholdsvis* sikkerhed, med *nogenlunde* nøjagtighed o. lign. Grænsen mellem de to ordklasser er med andre ord her ganske svag.

Dersom adjektivet står vedføjet et substantiveret adjektiv, indtræder andre tvivlsomme forhold.

Er adjektivet ikke et egenskabsord, kan det kun opfattes som

adjektivisk attribut: *mange syge* tror selv, at de intet fejler; de *første sårede*¹ kom i seng; de *andre unge* o. lign. Men vanskeligheden ved at opfatte, om et endda ikke særlig udpræget egenskabsord står som adjektiv til navneordet eller som adverbium til det (substantiverede) tillægsord fremgår bl. a. klart af, at Molières skuespiltitel på dansk snart gengives ved *Den indbildte Syge*, snart ved *Den indbildt syge*.

Endnu et særtilfælde er, at et adjektiv er tillæg til adjektiv + substantiv, så at de to adjektiver ikke er sideordnede. I „L. Holbergs mindre poetiske Skrifter“ er *mindre* attribut til *poetiske Skrifter* (= skrifter i versificeret form) og hværken attribut til *Skrifter* eller adverbium til *poetiske*.

Et adjektiv, som står vedföjet, har normalt sin plads i dansk *foran* navneordet (ved personnavne dog hyppigt *efter* navnet, f. eks. fyrstenavne). Er der flere attributter til samme navneord, sættes egenskabsordene sidst (nærmest navneordet), og udkantsadjektiverne forrest (efter *for*, *hvor* og *så* kommer artiklen dog efter egenskabsordet: så ung en mand, hvor höjt et tårn).

Man siger altså *mange gode ønsker*, aldrig *gode mange ønsker*. Egenskabsord kan dog også sættes *efter* navneordet (i vers også andre adjektiviske ord), især når der er flere sideordnede eller der er föjet udvidelser til adjektivet. Således: „denne, en *høj*, *før* mand, *brunklædt* fra top til tå“ (Blicher); „han var en *forstandig* mand, *rådsnar* men ikke meget *talende*“; „det blev en *ny* kamp, ligeså *spændende* som den første“.

Vi har altså både *foransat* og *eftersat* attribut.

Vi vender tilbage til Blichers eksempel, men tager nu hele sætningen: „denne, en *høj*, *før* mand, *brunklædt* fra top til tå, *sad* indeklemmt mellem kronhjortens takker“. Vi har her fire adjektiver, der nærmere beskriver manden; de tre, vi allerede har omtalt, angiver egenskaber, som manden også havde, da han for lidt siden skød på hjorten, og som han har om nogen tid, når han følger skytten gennem den høje lyng. Men den fjærde (indeklemmt . . .) er knyttet til den i sætningen skildrede situation og forbindes med substantivet ved verbet *sad*. Her har adjektivet ikke *vedföjet* (*attributiv*) stilling,

¹ I betydning forskelligt fra »de først sårede«.

men efterføjet¹ (prædikativ). At et adjektiv står prædikativt vil da sige, at det middelbart (gennem omsagnet) er knyttet til substantivet, og at egenskaben kun tillægges med hensyn til den i sætningen givne situation.

Man har inddelt prædikativerne på forskellig måde. Nogle skiller mellem de udtryk, hvor verbets egenbetydning er stærkt nedsat („verbum substantivum“ i udvidet forstand), og dem, hvor verbets egenbetydning gør sig gældende. Man har også delt i udtryk, der kun angiver en tilstand, og dem, hvor der angives en forandring i tilstanden. Men dels angår disse delinger ikke adjektivet men verbaludtrykket, dels plejer de to delingsprincipper at være stærkt sammenblandede. I sætningerne: *manden var træt*, *manden så træt ud*, *manden blev træt*, *manden slæbte træt* afsted med vognen — står ordet *træt* i nøjagtig samme forhold til *subjektet*. Ligeså i: *sneen er hvid*, *sneen ligger hvid* hen over markerne. Der er for adjektivernes vedkommende ingen grund til at skelne her. Det afgørende er, at adjektivet formelt hører til prædikatet (omsagnet) og derfor også kan skydes frem og tage verbet med sig: *træt bøjede han sig ned over båren* — det er bl. a. sådanne „omvendte ordstillinger“, der gør navnet *efterføjet* mindre godt.

I de hidtil givne eksempler, som enhver kan forøge med mange flere, har adjektivet været efterføjet til sætningens subjekt. Men det kan lige så vel føjes til objektet, og igen med forskellig betydning i verbet (vi fandt ham syg og såret ude på marken — vi fandt ham mindre syg, end vi havde ventet; betydningsforskellen ligger i *fandt*, ikke i *syg* eller dette ords forhold til objektet). De hængte tøjet vådt op og tog det tørt ned; han satte bøssen ladt fra sig; han følte sig sulten — er andre eksempler.

Endvidere kan efterføjet tillæg forekomme i forholdsled, som: hun sad i havestuen *med vinduet åbent*. Men da her ikke er noget (synligt) prædikat, føles forskellen mellem attributiv og prædikativ stilling mindre tydeligt, og ordstillingen er derfor usikker. I sætningen: „onkel gik med blege kinder og bævende læber, som om han fulgte lig“ (Goldschmidt) er *blege* og *bævende* vistnok fra indholdets side prædikative, men de står (og opfattes let) som attribut.

¹ Navnet *efterføjet* er ikke helt godt, da et prædikativt adjektiv kan stå foran substantivet, som vi senere skal se. Middelbar (Rehling) er måske bedre, men lyder ikke godt.

Adjektivet behøver ikke at knytte sig til et substantiv, det kan selv stå som navneord.

Dels kan det uden videre bruges som navn på noget, der har den egenskab, det angiver. Hertil bruges mest *t*-formen (eller den bestemte form med *det*): „Grønt og gult og rødt for øjet svæver“; „det gamle falder, og det ny kommer op“; „han blander småt og stort, galt og rigtigt sammen i ét roderi“; „vi tog det hele med“ osv. Ofte bruges også flertalsformen: „de gode græd og de onde lo“; „man skal just ikke foragte de små, tit når de, hvad ej de store kan nå“; „en dåre kan spørge om mere, end ti vise kan svare på“. Sjældnere bruges den-formen: „den gamle skal man ære, den unge skal man lære“.

Dels kan man underforstå navneordet: „de hvide får æder mere end de sorte (for der er flere af dem)“; „det grønne tæppe koster dobbelt så meget som det røde“; „jeg befandt mig hos en velhavende hosekræmmer (i parentes være det sagt, at jeg ingen fattige kender)“. Dette sidste eksempel er meget talende; Blicher kendte sandelig mange fattige, men ingen fattige hosekræmmere; altså er dette ord underforstået.

Dersom et adjektiv föjes til et sådant substantiveret adjektiv, kan der være tvivl om, hvilket af dem der er substantiveret. At forfatterne skriver: „Deres Dont medførte saa meget Uforklarligt, Dunkelt, Farefuldt“, eller „men intet Finere, Yndigere kunde findes“, afgör ikke sagen; egentlig kan man lige så godt opfatte *meget* og *intet* som de navneagtige ord. Og Hertz lader os fuldstændig i stikken, når han skriver: „Ens Appetit i noget mere sættes“, hvor dog vist *mere* må være navneordet. Ved Oehlenschlägers „der sætte de begge Kronerne paa“ er forholdet anderledes; trods lille forbogstav må vist *de begge* høre sammen, og ikke, som man kunde tro, *begge* høre til *Kronerne*.

Her vil vi slutte. Der er ganske vist endnu nogle ting, som vedrører æmnet: adjektiverne i dansk. Et af disse spørgsmål, adjektivernes og adverbiernes indbyrdes forhold, er berørt ovenfor s. 28, men langt fra udtömt. I en *hel* sproglære vilde det være naturligst at behandle spørgsmålet i indledningen til adverbierne, selv om noget havde været inddraget i behandlingen af adjektiverne. Frynsede kanter undgår vi jo aldrig i de videnskaber, der behandler eksi-

sterende ting. På samme måde vilde de som konjunktioner fungerende adjektiver (undtagen, uanset, indbefattet o. lign.) høre hjemme i indledningen til konjunktionerne.

Derimod må jeg tilstå, at adjektivering af participier godt kunde have stået i indledningen til denne behandling, men det kan måske forsvares, at det er udeladt, fordi det ikke rigtig vilde passe ind i den form, indledningen har fået. Om dette spørgsmål kan jeg henvise til Hjalmar Lindroths „Om adjektivering af particip“ (Lund. 1906; jf. DSt 1907, 135 f.).

RUNEKÆVLEN FRA VIBORG

NY TYDNING AF WORMS „VIRGULA EROTICA“

AF

FR. ORLUF

Otte Skeel, lensmand paa Aalborghus 1631—34, forærede stedets biskop Christen Hansen en runekævla, som biskoppen sendte videre til Worm med oplysning om, at kævlen for flere aar siden var fundet paa Viborg byjorder af en skolediscipel, hvis rektor var biskoppens kilde til denne oplysning¹.

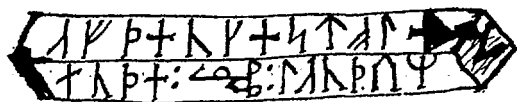
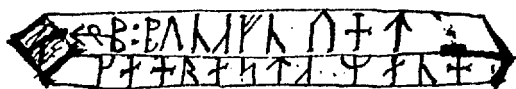
Skønt Worm fra først af kun vilde optage runestene i *Monumenta Danica*, har han dog „ikke kunnet andet end lejlighedsvis og som krydderi“ at medtage ting som denne trækævla med runer. Saaledes skrev Worm i en paatænkt, men kun paabegyndt indledningspassus til behandlingen af Viborgkævlen; den er skrevet i manuskriptets² margin, men er streget over igen uden at blive fuldført. Worm har aabenbart i dette moment indset, at ting som denne runekævla ikke kunde opfattes blot som krydrende tilsætning til runeværkets egentlige indhold, men burde medregnes til dette som vidnesbyrd om runeskriftens levende brug, den han jo netop selv — ligesom iøvrigt Stephanus — søgte at genoplive ved at skrive alle oldsprogstexter — ogsaa citater af den norrøne litteratur — med det yngste runealfabet, som han med god grund opfattede som bestemt til bogskrift i det latinske alfabets sted.

Vel ifølge denne erkendelse har Worm ofret Viborgkævlen den enestaaende interesse egenhændig at aftegne den i sit manuskript, den eneste bevarede originaltegning fra Worms egen haand til

¹ Da denne proveniensbestemmelse maa anses for sikker, maa kævlen, der i Worms *Monumenta Danica* (p. 298—300) findes under Aalborg stift, henføres til Viborg. ² Gl. kgl. saml. 2370, 4to.

træsnittene i *Monumenta* af runebeskrevne genstande¹. Tegningen (med blæk) er i fuld størrelse² og er af det kgl. biblioteks fotografiske atelier reproduceret i uforandret størrelse:

*est quadratus, altitudo trium pollicum longi,
tertia parte pollicis, latera quatuor inscripti,
primo sylvestri, ut videtur fabricatus, hac p.
videtur et figura:*

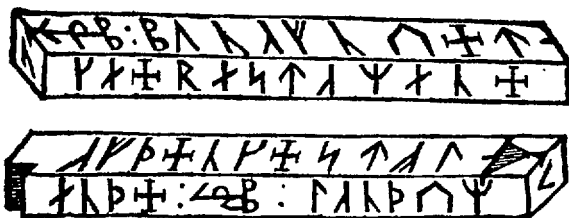

Worm har haft i præsens erindring, at Hamletsagnet hos Saxo omtaler runer skaarne i træ. Hamlets to beskikkede ledsagere paa Englandsrejsen medbragte runer skaarne i træ, som skulde opfordre Englands konge til at dræbe Hamlet, men Hamlet fik fat i trækævlen, snittede de runer ud, der angik ham, og skrev i stedet, at de to ledsagere skulde dræbes, hvilket ogsaa skete, da de afleverede kævlen uden at bemærke rettelsen³. Om den „med elegante rune-bogstaver prydede“ Viborgkævla kan henregnes til denne art — altsaa meddelelse til bestemt anden person — ved jeg ikke, siger Worm, men tyder dog runerne i overensstemmelse med denne opfattelse af formelkarakteren, nemlig som et bejlerbrev, der ved siden af at navngive brevskriveren med det tilnavn, hvorunder han er almindeligt kendt i byen, lader den tilbedte se, at hans rette navn passer til hendes saa godt, at de i en vis lønskrift (samstavsruner) giver næsten samme figur. Den ene af disse figurer læser Worm B A T P; „om det skulde være

¹ Til det arkæologiske indledningsafsnit i *Monumenta* findes i manuskriptet 2 haandtegninger af Worm selv, nemlig til træsnittene Mon. pp. 8 og 35; i disse ses uægte tilføjelser, især i træsnittet p. 8 (stenomgivning om dysse). Af en norsk kirkeklokke med runeindskrift findes i manuskriptet et ganske lille blystiftsrids (kun 1 tommes højde) med en del af indskriften. ² Størrelsen opgiver Worm til 3 tommers længde og $\frac{1}{3}$ tommes brede. ³ Indskriften har formentlig været lønskrevet; at Hamlet har kunnet læse den, er i den oprindelige sagnform formentlig henført til hans endnu i Saxos sagn stærkt fremtrædende clairvoyance, et træk, som Shakespeare har ladet ubenyttet.

navnet *Botilda*, vil jeg ikke med bestemthed have paastaaet"; den anden figur, der efter samme nøgle maa læses BNŕþ, har Worm ikke dechiffreret, men antager, at det er elskerens navn. Indskriftens ikke-lønskrevne del tyder Worm saaledes: *Bynaffn vet kieresta mine aff thenkestol inde . . . Landum*. *Landum* skulde saa være bejlerens tilnavn, anbragt som underskrift ved siden af hans lønskrevne rette navn, og hendes lønskrevne navn (kortnavn el. kælenavn) staar ligeledes usyn-taktisk foran texten som brevoverskrift; „tænke stol“ skulde være rune-kævlen, der betegnes „stol“ uden anden grund, end at en stol ogsaa er af træ, og *inde*, som Worm vil læse, kunde maaske være samme ord som *ynde*, der i den allittererende ordforbindelse „i ynde og minde“ (o: i venskab og mindelighed) vel kan tænkes at udvikle den fuldtri-mende form „i inde og minde“, men kan ikke uden mislig paavirkning af *inderlighed* opfattes som udtryk for lidenskabelig kærlighed („*Inde amoris ferventioris vox est priscis*“). Worm oversætter *thenkestol inde* ved *amoris tessera* og mener altsaa, at man kunde sige yndest-tænke stol ligesom man siger kærligheds-brev. Brevtexten skulde altsaa være: „(mit) bynavn véd min allerkæreste af yndest-tænkestolen“ (under-forstaaet: mit rette navn ser hun saa meget ligt hendes eget, hvis hun kan tyde de hemmelige runer).

Det er synd for Worms kvikke tanke, at det hele er saa aldeles umuligt. Worm læser skilletegnene med som rune bogstaver og fore-tager derefter selv ordadskillelsen. I træsnittet er skilletegnene tyde-ligere betegnede som saadanne:

Det kan maaske være tvivlsomt, om træsnittet er skaaret efter Worms haandtegning eller direkte efter originalen, men for det her-omhandlede punkt er dette spørgsmaal næppe af betydning. Worm skriver selv, at de paagældende skrifttræk er tegnede *crucis modo*, og i haandtegningen viser han de tværstreger paa korsgrenenes ender, der karakteriserer korstegnet; træskærereren har blot gjort mere ud deraf.

Hermed er givet, at Worms ordadskillelse og følgelig hans helhedsopfattelse er forfejlet og helst maatte vies til tavshed, hvis ikke hans aflæsning af lønskriftfiguren *bolþ* utvivlsomt var rigtig¹.

Det maa for os staa som næsten ubegribeligt, at Worm, der var læge, ikke har erkendt, at *bolþ*, som han jo tænker sig at læse *bold*, og det af den anden figur efter samme nøgle udlæste *buld* er det middelalderlige danske lægesprogs udtryk for bylder og svulster af forskellig art², og at indskriftens formelkarakter følgelig maa være en ganske anden end den af ham antagne. Men Worms islandske raadgivere kendte ikke ordet *byld*; det findes den dag i dag ikke i islandsk. Det oldnordiske (o: vestnordiske) ord for byld og svulst er *sullr*, særligt for byld *kýli*; ligesaa i nyislandsk. Worm er her blevet offer for sin egen i almindelighed rigtige og efter tidens forhold fremskredne metode: at lade det paa Island endnu levende oldsprog oplyse runeindskrifternes sprogbrug.

Bortset fra *bolþ* og *bulþ*, der dog ikke paa forhaand kan antages at have usyntaktisk stilling, maa tydningen begynde paa bar bund. Først maa da linjernes rækkefølge udfindes. Worm læser de fire linjer ovenfra ned, saaledes som de staar to og to i de under hinanden afbildede to halvdele af den paa alle 4 sider beskrevne kæyle. Men saaledes som han læser, har han intetsteds nogen del af et ord at overføre til en følgende linje. Denne hjælp til sammenbinding af linjerne har vi derimod i det forhold, at én linje ender efter skilletegn med et enkelt bogstav, der ikke kan udgøre et ord, nemlig konsonanten *†* ^t³, og en anden linje begynder med stavelsen *ka*, der ikke kan antages at udgøre et selvstændigt ord, men heller ikke kan være fortsættelsen til den førstnævnte linje. Dennes fortsættelse maa da søges i en af de andre to linjer; disse begynder begge med vokal og kan forsaavidt begge tænkes at fortsætte linjen, der ender med det enkelte *t*; om da linjen

¹ Samstavstfigurene i indskriften er (af letforstaaeligt pladshensyn) ikke opretstillede og har ikke (som paa W 72 Hedeby og 88 Sdr. Kirkeby) bistave kun paa den ene side, bestemte til aflæsning ovenfra. Ved rejst stilling af figuren vil B være dens basis og derfor tydningens udgangspunkt; først læses derefter figurens højre (heraldisk) side, derpaa topruen og sidst figurens venstre side. Begge figurer er i den liggende stilling anbragt saaledes, formentlig i magisk hensigt, at læsningen begynder bagfra o: modsat indskriftens almindelige skriftretning. ² Harpestreng har begge former med samme skriverhaand, f. ex. s. 15 kap. 13, 17 k. 17, 24 k. 25, jfr. indledningen s. LXXIV. ³ Sidst i linjen, umiddelbart ved kanten, ses i træsnittet noget, der ser ud som en bistav, men ikke kan have andet end selve kanten til hovedstav og betyder derfor næppe noget. I Worms tegning ses intet her.

med t skal sættes foran den, der begynder med **afþ** eller foran den der begynder med **ænþ**, er et spørgsmaal som, naar alene ydre forhold tages i betragtning, støder paa en ejendommelig vanskelighed. Det vil jo være naturligt at tænke sig indskriften saaledes anbragt paa kævlen, at denne, vandret holdt foran øjet, ved under læsningen successivt at drejes enten udefter eller indefter viste indskriften i sammenhæng. Worms text kan forstaas som aflæst under drejning udefter, men giver jo ikke sprogsammenhæng, naar skilletegnene skal respekteres; ved drejning indefter fremkommer forsaavidt ingen formel vanskelighed, som t formelt kan forbindes med **ænþ**, men videre kan man ikke komme uden konjekturettelser, der betinges af, hvilken mening man paa forhaand danner sig om indskriftens formelkarakter indenfor den forestillingskreds, der er angivet ved ordene *bold og buld*. Der er nemlig to forskellige formelkarakterer, der kan være tale om, dels den profylaktiske, dels den transplantationsmagiske. Som profylaktiske formler kan nævnes Canterburyformlens *viðr aðra vari* (mod aarevör ɔ: materiedannelse ved flebitis), Högstena-bronzepladens¹ *galanda* (besværgelse) *wiþr kankla*, *wiþr riþanda* osv. (mod vrid, feber osv)²; transplantationsmagien er en art forbandelse, der gaar ud paa, at det onde, man lider af, ønskes overført paa en anden, især den formentlige skadevolder, men ogsaa paa andet levende væsen eller død genstand. Hans Sperber³ har tydet en del af Canterburyformlen transplantationsmagisk, dog højst usandsynligt; overhovedet kender jeg intet sikkert runisk eksempel paa transplantationsmagi, men i F. Ohrts „Danmarks trylleformler“ findes fra kristelig tid transplantationsmagiske formler bl. a. netop mod bylder, f. ex. nr. 492:

Byld, vil du gaa ud af marv og ben
og saa gaa ind i ler og sten!

Viborgkævlen bør formentlig tydes profylaktisk. De magiske lønskriftsfigurer oplyser m. h. t. indskriftens runeortografi, at **þ** skrives for d; der kan altsaa læses *ænd buld landum*; her ligger *ænd* i betydning saa nær ved det foran citerede *wiþr* (isl. *viðr*) og *buld landum* saa nær ved Harpestrengs *lendhæ byld*⁴, at vi tør tro at være paa det rette spor, hvoraf da følger, at den citerede linje, Worms fjerde, er indskriftens

¹ Fornvännen 1936 s. 278—304. ² Anderledes Hugo Jungner (Fornvännen l. c.). ³ Paul-Braunes Beiträge 37 (1912) s. 150 ff. ⁴ Marius Kristensens udgave s. 281, C, 71.

første; da denne altsaa ikke foran sig har den linje, der ender med t, kan dette t kun forbindes med det foran nævnte **afp**. Indskriftens linjefølge er hermed fastsat saaledes, at indskriften begynder og ender paa de to modstaaende smalsider og at breddesiderne læses i indbyrdes sammenhæng¹. Indskriften er altsaa ikke bestemt til rundtløbende aflæsning under drejning udefter eller indefter, medens kævlen holdes vandret, og det er tvivlsomt, om kævlen overhovedet skal holdes saaledes. Paa begge de smaa endeflader ses et rune bogstav; Worm har lagt mærke til dem og rigtigt bestemt det ene som **h** u, det andet som **h** n, men siger, at det er skjult for ham, hvad de skal betyde, og at der aabenbart stikker mere mystik under, end de af ham erkendte indskriftdele indeholder. Det synes dog muligt, at u kan betyde *upp* og *n niðr* (nedad), saa at kævlen skal holdes opret under læsningen; mulig er det indhak, der vises i træsnittet ved endefladerne med n, bestemt til støtte for den ene af de to fingre, der behøves til, ved at fatte forneden om kævlen, at holde den i opret stilling. Er dette saaledes tilsigtet, maa der vel være en tanke deri. Tænkes kævlens længdelinje som korsstamme og forbindelseslinjen mellem smalsiderne, hvilken linjes længde altsaa er breddesidernes brede, som korsets tværgren, fremkommer tankebilledet af et processionskors; mulig er kævlen bestemt til at holdes opret og løftet under rundgang om den person eller det hus, man ved fremsigelse af indskriftformularen vil holde fri for de i denne angivne onder; naturligvis skal der i saa fald gaas 3 gange — eller 3×3 gange — rundt og sagtens baglæns.

En bemærkning om alfabetforholdet i indskriften maa her indskydes. At træsnittet ses at stemme nøje med Worms haandtegnings gengivelsen af runeformerne, nøder til at begrænse antallet af konjekturettelser saa meget som muligt. Selv om det er let tænkeligt, at kævlen ved at ligge i jorden — vel i længere tid — har taget nogen skade, saa at nogle runer har kunnet fejllæses, er det altfor paafaldende, at der paa tre steder — hvad her foreløbig kan bemærkes — staar **4**, hvor man ventede **4**. Det ene af dem er det allerede omtalte **4** **h** **h** **h** **h**, der ovenfor transskriberedes **landum**. Runetegnet **4**, hvis almindelige lydverdi er

¹ Skulde en saadan krydsende aflæsning synes betænkelig, kan henvises til, dels at den er anvist ved, at delingen af ordet **h** **h** **h** **h** mellem de to breddesider yder hjælp paa det sted, hvor det mest tiltrænges, dels at der kan være tanke forbundet med en saadan paa en vis maade korsvis ordning af linjerne, jfr. byldemagien Ohrt 484: „man tager over dem først paa den ene led, derefter paa den lige modsatte, saa det bliver over kors, og siger“ osv.

a, tilhører det yngste runealfabet, hvori den ældre a-rune † betyder æ. For ikke i denne foreløbige bemærkning at gaa for meget i detail kan kortelig siges, at antallet af konjunkturændringer paa Viborgkævlén — helt undgaas kan de ikke — mere end halveres, naar kævlén antages skrevet med en særegen lydbetegnelse, idet i-omlyden af a i fortistavelse betegnes a (4), vel paa grund af en vis aaben udtale, hvad enten denne har været individuel eller haft større lokal udbredelse; $\text{†} \text{†} \text{†} \text{†} \text{†}$ kan altsaa antages ligefrem at dække udtalen *lændum* (*låndum*).

At ænp (< *andī) viser æ-runen † , maa da tilskrives den tonsvage proklitiske stilling. Til oldindisk *ánti* 'overfor', lat. *ante* 'foran', svarer den nordiske grundform **ánþi*, der foreligger i det tidligt assimilerede norsk-islandske *enn* 'atter'; svarende til den græske tonvexelform *ávri* 'imod' haves efter Verners lov en nordisk sideform **andī*, der foreligger i den norsk-islandske komparativdannelse *endr* 'atter'¹; til **andī* svarer ligefrem Viborgkævléns ænp , hvis þ er ortografisk for d, der lydret er bevaret; betydningen kan være som i græsk. En begrebsforbindelse mellem betydningerne 'atter' og 'imod' viser sig ogsaa i den ældre danske præposition *gen* 'mod'² ved brugen i sammensatte ord; overfor *genfødt*, isl. *endrborinn*, *genfærd*, *genganger* o. desl. staar *genbør*, 'modvind', *gengæld* o. fl. efter forledets grundbetydning 'mod'.

Den næste linje begynder med lønfiguren bolþ 3: *bold*; betydningsforskell mellem *bold* og *buld* kan ikke paavises hos Harpestreng; paa Viborgkævlén kan *buld* antages at betegne kræftsvulst³, *bold* bensvulst. Det følgende ord BNMÞH læser jeg *bunæfnu*, benæmne, bensubstans (tiltraadt af dr. Marius Kristensen). I norsk folkesprog haves hunkønsordet *buna*, benpipe, enkelt ben i legemet, dialt. *bone* (Aasen⁴ s. 89, der ogsaa nævner den allittererende forbindelse *bein og bunor*); if. Torp betegner *buna* særligt laarben, i flertal den hele benbygning, særligt lemmerne; i disse flertalsbetydninger er ordet meget udbredt i Norge (Telemarken, Østfold, Hallingdal, Ryfylke, Hardanger, Sogn og Valdres)⁴. I Danmark er ordet maaske kun bevaret i Vestjylland; Feilberg I 106 opgiver fra Ringkøbing *bonneben*, „skanken paa et slagtet kreatur, stykket fra knæleddet og opefter“; denne egns slagtersprog har altsaa bevaret specialbetydningen — maaske den oprindelige betydning — „laarben“. I *bunæfnu* kan det mærkelige -u forklares ved, at forskriften har været skrevet i latinsk alfabet med streg over u, saa at der i rune-

¹ Torp Nynorsk etym. ordb. 89 (ender), 90 (enn). ² Kalkar II 24. ³ Jfr. *en byld cancer* Harpestreng 29, k. 31. ⁴ Torp 48.

skriften burde være skrevet БНМѢНУ *bunæfnum*, lokal dativ ligesom *lændum*; *buld lændum* betyder altsaa svulst i underlivet, *bold bunæfnum* svulst i knokkelsubstans eller brusk; altsaa gigtsvulst¹. Om det som efterled i *bunæfnum* erkendte intetkønsord af ia-stamme *æfni* — der betyder baade substans, hvoraf noget bestaar, og stof, hvoraf noget kan dannes eller udvikles, *bunæfni* altsaa baade ben og brusk² — kan endnu bemærkes, at den mærkværdige dat. sing. *æfnu*, der ovenfor repareredes ved formodning om latinsk forskrift; ikke savner side-stykke indenfor den tidsalder, hvortil kævlen kan henregnes; af den neutrale ia-stamme *vitni* har det Hadorpske haandskrift af skaanske lov nemlig *vitnu* i dat. sing.³. Der vilde ikke være grund til at nævne dette; hvis ikke den omtalte formodning hvilede paa en forudsætning, der ikke tør betragtes som sikker. Det kan ikke uden videre forudsættes, at runeobjekter af den heromhandlede art, der lader en runeformel tjene som medicinsk middel, fremstilledes ved flere personers samarbejde, saaledes at den, der skrev runerne paa træstykket, arbejdede efter forskrift fra andenmands haand; saadanne charlatanerier maa nærmest tænkes at være genstand for obskur tilvirkning af enkeltmand. Fra dette synspunkt kan der være grund til at henpege paa muligheden af, at kasussystemets forfaldsperiode kan opvise ogsaa det fænomen, at skrive, der generedes af de neutrale ia-stammers overvejende flexionsløshed, fordi de ikke vidste, at saaledes skulde det være, analogisk har givet substantivet det vedføjede adjektivs endelse -u i dat. sing. (saaledes i haandskriftet) og efter at have optaget denne nydannelse i deres sprogbevidsthed har givet substantivet denne dativendelse ogsaa hvor det stod alene. Det Hadorpske haandskrift menes at være skrevet af en Sjællænder; herved nærmes de to fænomener noget mere til hinanden, men rigtignok kan det Hadorpske haandskrift opvise falske kasusdannelser, hvormed ingen tanke synes at være forbunden⁴, saa at det just ikke egner sig til rettesnor. Det maa derfor ganske henstaa, om vi paa Viborgkævlen virkelig tør beholde *bunæfnu* som analogisk dat. sing. eller ved formodning om latinsk skrevet forskrift rette til dat. plur.

¹ Om gigtsvulst bruges *bold* Harpestreng s. 26 kap. 28: *lægs hun* [pulegium] *with fotæ sygdom* [oversættelse af *podagram*] *ællær annæn bold* . . . ; s. 28 k. 29 *fotæ bold*. ² *Æfni*, vort *evne*, er samme ord som vort *æmne*, der er udviklet efter svensk lydregel (ligesom de siger *hamn* og *namn* for vort *havn* og *navn*) og efter indlaan i Danmark har overtaget den betydning, hvori *æfni* bruges i indskriften og i det hele brugtes, indtil *æmne* kom i brug. ³ Schlyters udg. kap. 137.

⁴ Brøndum-Nielsen Ark. f. nord. fil. 34 (1917) s. 121 f., 127 ff.

Linjen slutter med det enkelte 𐌹, der sammen med den følgende linjes (o: den anden bredside) 𐌺 giver *tæfd* (eller *taff*). Idet vi foreløbig gaar forbi dette ord, ser vi, at det næste ord ikke ret vel kan være andet end bindeordet *og*, der kan læses saagodtsom uden egentlig rettelse. Runen 𐌺 skrives meget ofte saaledes, at bistaven udgaar nedenfor hovedstavens top; der skal ikke meget til, for at et saaledes skrevet u kan forvexles med n, naar dette skrives saaledes som paa Viborgkævlen, med bistaven helt ned til basis og — som netop i dette ord efter Worms tegning — udgaaende ovenfor hovedstavens midte; det er meget muligt, at det ikke har set synderligt anderledes ud paa kævlen, og at risteren dog — ved skødesløs ristning i dette almindelige ord — har ment at skrive u. Der læses altsaa 𐌺𐌹 *ok*.

Det forangaaende ord skal altsaa have en betydning, der egner sig til kopulativ forbindelse med det efter *ok* følgende ord. Worm læser dette **stol**, og saaledes staar der. Derefter ses sidst i linjen noget, som Worm finder lignende datidens kemiske tegn for svovl (sulphur); han mener ikke at finde bogstavværdier deri. Uden kendskab til originalen kan forholdet ikke bedømmes; der kan se ud til at være en a-bistav, men af anden form end ellers i indskriften, og der vises ikke en tydelig og fra omgivelserne adskilt hovedstav. Der er i hvert fald plads nok i linjen til endnu en rune efter **stol**; med forbehold af, at der her maaske har været noget af bogstavværdi, maa vi tage næste linjes 𐌹𐌺, der ikke kan udgøre et ord, sammen med **stol**. I svensk rigssprog haves substantivet *stolle* 'tosse', med det afledte adjektiv *stollig* 'tosset' og *stolleri* 'tosseri'. I Västergötland siges *spetalsstolle* om en 'galning eller uregerlig person'; ogsaa haves her et substantiv *stoll*, n, 'narreri, skæmt i ord og handling'¹. I norsk folkesprog haves paa lignende maade *stolle* i betydningen 'indskrænket, folkesky særling' (Telemarken, Røldal, Mandalen), paa östlandet *stolling* i samme betydning². Paa Viborgkævlen kan *stol(?)kæ* maaske læses *stollingæ*; efter den yngre runeskrifts regel er dette i hvert fald ubetænkeligt³, omend det ligger meget nær at formode, at det, Worm har set paa det uklare sted, kun er en ved udflysning beskadiget l-rune eller maaske en t-rune⁴, saa at der intet mangler af betydning; i runeskrift skrives ikke n foran k og g.

¹ Rietz: Svenskt dialektlexikon 682. ² Torp 720. ³ I letfattelige forbindelser kan i udelades. ⁴ Det der ses, kunde snarest ligne enden af et skilletegnskors, men jeg ser ingen mulighed for at forstaa næste linjes **kæ** som enkelt ord eller for at læse linjerne i anden rækkefølge.

Paa Viborgkævlén maa *stollingæ* tages som akk. plur. og altsaa vise indskriftens eneste forfalds-kasusform (bortset fra det tvivlsomme *æfnu*), betydningen maa være „taaber, aandssvage personer“; læses *stollangæ*, maatte betydningen vel være handlinger af saadanne personer¹. I en tid, der har maattet kende til saadanne personers uberegnelige indfald og hensigtløst foraarsagede legemsskade og formuetab ved overfald, ildspaa sættelse o. desl., men ikke kendte til offentlige foranstaltninger til deres uskadeliggørelse, er det ret vel tænkeligt, at runemagien har maattet yde sit i denne henseende. Et lignende værn mod paaførte onder i ydre forhold maa da det kopulativt forbundne *tæfþ* tilsigte. Worm har i disse bogstaver villet finde præpositionen af, som han efter sin opfattelse af indskriften mente at have brug for; da Worm ingenlunde viger tilbage for konjekturen, som han fra sit synspunkt anser for sikre (man erindre hans af lønfiguren *bold* bestemte grundopfattelse), er det os tilladt fra vor side at konjicere, at der i virkeligheden har staaet *ṭṭṭ tækd* (< *takiðð), som i ældre dansk (paa kævlens tid lydret *tækt*) betegner et normalt menneskes forsætlige voldshandlinger, særlig berigelsesforbrydelser; nydansk har bevaret ordet i sammensatte ord som *selvtægt*, *voldtægt*, ogsaa *indtægt*, *aftægt*; ordet er afledet af verbet *taka* 'tage'; betydningen i ældre dansk ses bl. a. af, at *tæktmænd* i en lovbestemmelse fra 1361 bruges ensbetydende med røvere og ransmænd².

Det er altsaa mod skade saavel ved forsætlig vold som ved galninges hensigtsløse indskydelser, at denne del af runemagien skal virke. Indskriftens sidste ord synes at maatte være latin; i latinske ord skrives oftest *t* og aflæses altsaa ved direkte transskription æ: W 188 Føvling *rekuiaescæns*, 192 Hestveda *komændo*, 213 Faaborg *magistær*, *fabær*, 220 Stokkemærke *æpiskopus*; Ikast (sværdknap, ikke hos Wimmer) *auæ*, *plæna*, Allerum (tabt skaansk ligsten) *auæ*, *tækum*, *bænæpikta*, *muliaëribus*, æt, *bænæpiktus*, *uæntris*, *amæn*. Viborgkævlens *ræstamæn* er altsaa *restamen*, dannet i lighed med f. ex. *medicamen*; det er ikke noget klassisk ord og findes heller ikke i Du Canges store ordbog over den efterklassiske latinitet, men ord af saadan

¹ Men hvorfor skulde der staa flertal her, naar indskriftens andre realbegreber staa i ental? Læses *stollingæ*, altsaa om personer, er det ikke alene deres handlinger, man beder sig fri for, men ogsaa for i det hele at have med saadanne „besatte“ personer at gøre (primitivt udtryk for nutidens interneringsprincip). Er det virkelig sulphurtegnet, Worm har set, og er det ment som djævlebsværgelse? ² Kal-kar IV 300.

dannelse kunde enhver lave i forfaldslatinens tid; hos Du Cange findes alene under bogstav R f. ex. *reædificamen*, *recilamen*, *recolamen*, *recordamen*, *recreamen*, *revelamen*, *rogamen*, *rudimen*, alle uklassiske¹. Et ord som *restamen*, dannet af verbet *resto* 'modstaar', har altsaa ganske tidsalderens sprogkarakter i latinen — og charlataneriets væsen ved lærd skin.

Hele indskriften læses saaledes med 2 konjunkturændringer (underprikkede i transskriptionen)²:

ænp + : bulþ : lanþum | bolþ : bunafnu(m) + t | akþ + uk + stol(?) | kæ + ræstamæn +

Ortografisk:

ænd buld lændum, bold bunäfnu(m), täkt ok stollingæ restamen

„Beskyttelse mod kræft, gift, tægt og galninge (djevlebesatte?)“.

Ser vi fra vor tid, som „es so herrlich weit gebracht“ og bruger humbugspræparater for tusinder af kroner, tilbage paa hin tids noget større aandsmørke, har vi kun uden hovmodsytringer at søge eksempler paa den faktiske kulturtilstand. Aar 951 kurerede Egil Skallagrímsson, efter sagaen med runer, en vermlandsk kvinde, der forud var fejlbehandlet med runer. En forsmaaet bondesøn havde ristet „ti lønstave“ paa et stykke aflattet fiskegælle og lagt det i kvindens seng, men elskovsrunerne virkede modsat; hun led af søvnløshed og var ligesom forhexet, maaske altsaa en art manio-depressiv tilstand; forældrene lod hende ikke passe, hendes seng blev ikke holdt ren. Egil lod lægge rene klæder under hende og ristede andre runer og lagde dem under hendes hovedpude; de forkerte runer brændte han. Saa lavede hun op og sagde, at nu havde hun det godt.

Desværre siger Egilssaga (c. 79) intet nærmere om Egils runer eller om den svenske bondesøns ti lønstave; menes der hermed 10 adskilte figurer, der hver for sig var lønstave, kan der tænkes paa samstavfigurer som Viborgkævlens eller maaske snarere paa lønskrift efter numereringssystemet som paa Rækstenen, der rummer adskillige fald-

¹ Betegnende ikke for tidsalderens maade at skrive latin paa, men for Saxos stræben efter klassisk latin er, at der i den udkomne del af Saxoglossaret (indtil *mobilis*) kun forekommer ét uklassisk ord af denne dannelse, *ductamen*. Ordet er i glossaret signeret som uklassisk og er det eneste med denne signatur; jeg har dog ogsaa selv undersøgt alle glossarets ord af denne dannelse og kan bekræfte, at alle de andre har klassisk hjemmel. ² Lodret streg betegner linjeskifte.

gruber. Egil antyder, at bondekarlen ikke selv havde forstaaet, hvad det var, han havde skrevet; det var vel altsaa et laant og maaske flertydigt kompleks af lønfigurer.

Et mærkeligt præg af ældgammel formelkarakter har Viborgkævlén ved bevarelsen af præpositionen *ænd*, der tyder paa en fra meget fjærn tid bevaret kontinuitet i dansk runemedicinsk fagsprog og henviser derved selve denne „medicinske“ metode til saa tidlig tid, at man kunde fristes til at tro Viborgformularen dannet, medens den spirantiske udtale endnu var bevaret i de ord, der skrives *ænp*, *bulp* (*bolp*) og *lanpum*, i hvilket tilfælde *p* vilde være lydret i *takp* og i de andre ord regelret ortografisk for *ð*; under samme forudsætning vilde ogsaa skriftformerne *lanpum*, *-afnu* og *takp* være bedst forstaaelige (m. h. t. a for æ). Af hensyn til indskriftens runologiske tidspræg som tilhørende et tidligt overgangstrin mellem yngre og yngste runeskrift er det foran antaget, at *p* i de tre førstnævnte ord betegner det i samtiden udtalte ustemte *d*, men at det i *takp* er unøjagtig betegnelse for det allerede udviklede *t*¹ (deraf forskellen i den ortografiske gengivelse s. 43). Det maa henstaa, hvilken opfattelse der her er den rette; antikiserende eller simpelthen afskrevne traditionsfaste formularer er ret vel tænkelige i den brug af sproget, der her er tale om.

Runologisk ligger Viborgkævlén forud for det yngste runealfabets fuldstændige udformning, som efter islandsk kilde tilskrives Valdemar Sejrs. Ornamenteret kors som skilletegn haves paa W 231 Kragelund fra Viborg amt, som dateres af Wimmer til 1225—50, af M. Mackeprang og Poul Nørlund (Scandia 1932) til c. 1150; W 182 Vejerslev, ligeledes fra Viborg amt, dateret af Wimmer til 1160—1200, viser a- og n-runer af Viborgkævléns form. Længere tilbage peger skriftformen N.

Endnu to aarhundreder efter kristendommens indførelse har magisk brug af de hedenske runer altsaa fundet sted. Der kan næppe være tvivl om, at saadanne amuletter fremstilledes i salgøjemed; paaskriften i runer sikrede virkningen, især naar de mest abominable ord blev skrevet i lønlige samstavfigurer, der skulde læses bagfra, altsaa kunde der fordres en ganske god betaling for et remedium, der saa virksomt

¹ Forudsat, at denne udvikling overalt i landet er saa gammel, som det for tiden antages. Urigtigt finder Magnus Olsen et lydret *t* efter samme regel paa Eggumstenen; det eneste naturlige er her at læse *wildirmænnr* (= isl. *vildarmenn*) med bevaret ægte genitiv af i-stamme og *d* ortografisk betegnet ved *t* ligesom i samme indskrift *lat o*: *land* og iøvrigt i yngre runeskrift.

afhjælp livsangsten under den mangelfulde retstilstand og sundhedspleje.

Er der i hin begrebsblandingstid af tro og overtro forbundet nogen tanke med, at skilletegnskrydsene i dette runetrolder har form som *signum crucis* mellem alle fuldtskrevne ord, men at dette tegn holdes borte fra de ramme lønstave? Ved disse magiske magtsigler er skilletegnene den hedenske skriftbrugs dobbeltpunkter. At indskriften saaledes viser to slags skilletegn, er vel aarsagen til Worms dybt indgribende misforstaaelse, at korsene skulde læses som bogstavtegn. I virkeligheden maa Viborgformularen i stedet for et naivt bondefrieri henføres til en kulturrevers, der ovenover den egentlige almuekultur exploiterede kristenfolkets bevarede tro paa runemagiens vidunderkræfter¹.

II.

AF

MARIUS KRISTENSEN

I det foregående er givet en tolkning af den mest mærkelige rune-kævle, som kendes fra Danmark. Så vidt jeg kan se, har lektor Orluf fået fat på den rigtige forståelse, men der er et par ting i tolkningen, jeg ikke kan forsones mig med, og som jeg derfor her vil nævne.

Lektor Orluf nævner selv, at man på forhånd vil være tilbøjelig til at læse siderne i rækkefølge, og at det *t*, som slutter den ene breddes indskrift, ikke kan fortsættes med *kæ*, men kun med en af de sider,

¹ Runeindskrifter, der ikke helt eller delvis er lønskrevne, bør ikke opfattes som magiske, naar en ædrueligere tydning naturligt kan gives. Viborgspændets *lukisliua* (Ark. f. nord. fil. 53, 158) er snarest en haandværkerdevis, i islandsk sprogform *lok er *hlifa* (‘lukke er værn’, ‘lukke bevarer’), i olddansk sprogform allitererende. Som verbalsubstantiv anvendes ofte selve infinitiven: *abyrgja, birta, brænna, eiga, ganga, pina, plága, smidja, villa* o. fl. Verbet *hlifa* betyder ‘beskytte’. Den intervokaliske overgang *h > w* (i indskriften betegnet *u*) kan uden afgerende betænkelighed antages paa den tid, som spændet efter arkæologisk datering tilhører (850—900). Datidens reklamesprog findes paa selve salgsgenstandene. Indskriften paa det norske bronzespænde fra Strand i Sør-Trondelag (Magnus Olsen: Runekammen fra Setre s. 69 f.) *siklisnahli* er simpelthen en varebetegnelse; *sikli*, *n*, er halssmykke, *snagi*, *m*, en krog til at hænge noget paa, **snagli* en *l*-afledning deraf, maaske med specialbetydning ‘hængsel, spænde’; *siklisnagli* maa i hvert fald naturligst forstaaes som ‘halssmykke-spænde’ (til forskel fra f. ex. bæltespænde).

som begynder med vokal. Han foretrækker **afþ** på den anden bredside for **ænþ** på den ene smalside, men derved bliver han nødt til at læse i en orden, som ikke kan fremkomme ved at dreje kævlen ud- eller indad. Jeg kan ikke se andet — trods Orlufs forsvar for læsningen — end at en sådan orden er unaturlig.

Men jeg må også på forhånd — altså inden der gøres noget forsøg på at give en sproglig tolkning — anse det for rimeligst, at læsningen skal begynde med den side, som begynder med den ene af samstavene. Disse samstave er så iøjnefaldende, at man uvilkårligt opfatter dem som en slags initialer, og det er også, efter hvad vi ellers kender af magiske formler, sandsynligt, at flere sætninger begynder på samme måde.

Enhver læsning, som ikke har forsøgt, om man kan begynde med samstaven på den brede side og fortsætte side for side, har forsømt noget væsentligt.

Gør vi nu forsøget, viser det sig, at vi ikke *kan* læse siderne i rækkefølge, hvis vi drejer pinden udad, idet vi så får det umulige **t|kæ**. Vi forsøger derfor den modsatte vej, indad, og får da, idet vi opløser samstavene efter (Worms og) Orlufs forslag:

bolþ: **bunafnu** + **t**
ænþ + **bulþ**: **lanþum**
afþ + **nk** + **stol(a)**
kæ + **ræstamæn** +

Inden vi går over til sammenhængen, må de enkelte ord omtales.

bolþ, **bulþ** er vel den rimeligste opløsning af samstavene, selv om en opløsning **bloþ**, **bluþ** også var tænkelig og kunde give mening. Jeg er enig med Orluf i, at **þ** på kævlen, ligesom vist på Allerum-ligstenen (Worm MD s. 175), er brugt i betydningen *d* (to gange efter **n**), og selv om blodstillingsformler er almindelige, er formler mod byld det ikke mindre.

bunafnu sætter Orluf i forbindelse med norr. *buna* 'knogle', og dette er vist rigtigt. Ordet *buna* er udførligt behandlet af Hesselman i afhandlingen „Gråbo och hærbuna“¹. Det fremgår klart af Hesselmans udredning, at *buna* betegner en lang rørknogle, på mennesker særlig lårbenet, vist også overarmbenet, på dyr forskellige ben i lemmerne

¹ Nysvenska Studier II, 1922, optrykt i gennemset form i „Från Marathon till Långheden“ 1935, som her citeres; se særlig a. st. s. 24 ff.

(skanken eller boven). At **bunafnu** blot skulde være enstydigt med *buna*, er vel i det mindste tvivlsomt. Jeg kan ikke finde nogen tolkning af sidste led, der er mere sandsynlig end Orlufs *æfni*, som ganske vist ikke stemmer ret godt med runerne. Skulde denne gisning være rigtig, hvad jeg er tilbøjelig til at tro, må **bunæfni* betyde sådan noget som 'benævne, stof som består af ben'.

tænþ kunde være imperativ af *tænde* 'stikke ild på'.

lanþum har Orluf også, så vidt jeg kan skønne, forstået rigtigt; om **a** er fejl for **æ** eller for det grafisk lige så nærliggende **y** (**λ** for **λ** med overset højre bistav) er dog usikkert. Formen *lynd* findes i SHarp. s. 11², 21¹², det sidste sted i KHarp. ændret til *lænd*, men bevaret det første. Betydningen bliver den samme i begge tilfælde.

afþ ser ganske uforståeligt ud, og det er kun en fattig trøst, at Orlufs tolkning af det af ham formodede **tafþ** næppe kan forsvares. En mulighed er, at **afþ** står for **hafþ**, som kunde være participium af *hævia*, svagt bøjet. En sådan svag bøjning kendes også ellers i verber af denne form, som norr. *sverja* og næsten enerådende i *skepja*, og også i vestnord. findes svagt partc. *hafiðr*. Norr. *hefja* betyder bl. a. også 'tage bort'.

nk må sikkert, som Orluf antager, være fejl for (**ok** eller snarere for) **uk**; meningen bliver den samme.

De to sidste ord er gådefulde. Hvis det første hører til sv. og no. dial. *stolla*, så er grundbetydningen af dette verbum vist 'gå snublende, stivbenet', ligesom det vistnok beslægtede vestjyske *stylde* (Feilb. III, 628) betyder 'usikker i gangen' og *stylde* 'gå som den stive gamle, usikkert'. Den som lider af lændebyld, er vel ikke godt gående. Den betydning kunde altså nok passe.

ræstamæn ser i høj grad ud som et hjemmelavet latinsk ord, og Orlufs tolkning er sandsynlig.

Dersom vi nu prøver at få sammenhæng, så synes jeg ikke, den bliver så dårlig:

Byld benævnet tænd!

Byld (af) lænder hævet!

Og for de dårligt gående¹ lindring!

At en byld *tænder*, er ikke ukendt; vi siger jo også *betændt* og *betændelse*. Men hvad er *benævnet*? Her skulde jeg tro, at Ohrts formler 490 flg. viser en vej. De er overføringsformler, som 490:

¹ Eller: for den vaklende gang.

Jeg tager mine bylder, mit skidt, ud af mine ben og sætter dem ind udi stok og sten.

Den, som ligger nærmest, er 495:

På et øde sted, hvor hundene har gnavet ben, tager man et af disse, der må have ligget længe, og siger, medens man farer rundt om hævelsen med benet (der så bringes hen, hvor det toges):

Ådselben, tag bort, hvad er til besvær og byrde for mig N. N., fra min hud, mit kød og mit ben.

Desværre er kilden (Fundne Bog) ikke god, men selvlavet kan formelen vel ikke være. Og et ådselben, som er gnavet af hunde, vilde passe godt til at kaldes *benæmne*.

Her kan det også nævnes, at en række runeformler åbenbart hører til overføringsmagien. Det er sikkert for at overføre sygdommen til de døde, at blypladerne fra Odense, Alvastra og Lom er lagt ned i gravpladser.

Idet jeg fuldtud erkender, at jeg næppe havde vovet mig i lag med tydningen af Viborg-kævlen, og måske heller ikke kunnet finde mening i den, uden Orlufs grundige udredning, mener jeg dog, at min tydning er rimeligere, fordi den giver en naturligere rækkefølge af liniérne og retter endnu mindre i læsningen end Orlufs.

Men rimeligvis er det sidste ord om denne indskrift endnu ikke sagt.

NAVNESTUDIER

AF

GUNNAR KNUDSEN

I de sidste Par Aar har Navnestudierne taget et stærkt Opsving i de nordiske Lande. Det er ligesom blevet moderne at give sig af med Navne, og unge Filologer vælger nu i større Omfang Specialer og Disputatsæmner indenfor disse Omraader. Om det er mere end en Modesag maa selvfølgelig Tiden vise, men jeg skulde tro det; jo længer man trænger ind i Navnestudiet, jo mere bliver man indfanget af det; ganske vist er det meget krævende og spænder vidt, men Materialet er ligesom mere haandgribeligt end ved mange andre filologiske Discipliner, Studiet er rigt paa spændende Momenter og antager ikke sjælden Karakter af et Detektivarbejde, til Tider majsommeligt og ligesom haabløst, men lønner ikke sjælden sin Dyrker ved at bringe yderst interessante Resultater. En Kendsgerning er det, at flere og flere tager Studiet op, og det vil sikkert derfor være paa sin Plads at bringe en kort Omtale af nogle af de betydningsfuldeste fremmede Arbejder fra den seneste Tid og herunder navnlig fremdrage, hvad der kan have Betydning ogsaa for Udforskningen af danske Navne.

I Lunds Universitets Aarsskrift (N. F. Avd. I, Bd. 33, Nr. 7, 1937) er udkommet et større Arbejde af K. G. Ljunggren, betitlet *Undersökningar över nordiska ornamns behandling i medellågtyskan och medellågtyska drag i gamla nordiska ornamn*. Forfatteren gennemgaar de nordiske Stednavnes Skriftform i de middelnedertyske Kilder og redegør i Enkelthederne for, hvorledes Tyskerne skriftlig gengav de forskellige nordiske Lyd og Lydforbindelser. Som Materiale har han bl. a. haft Adgang til Stednavneudvalgets Samlinger. Som Resultat heraf finder han, at den tyske Skrivemaade maa have øvet en vis Indflydelse paa de Former, visse Stednavne nu optræder i. For Eksempel antager han, at *København* ikke er det direkte Resultat af

en dansk Udvikling fra *Køpmannæhafn*, men har faaet sin Form under Indflydelse af det tidligt forekommende tyske *Copenhagen*; paa samme Maade skal *Bornholm* heller ikke være det direkte Resultat af *Burghændæholm*, men paavirket af mnty. *Borneholm*. Et rent tysk Navn er *Middelfart*, medens *Aarhus*, *Viborg* og *Odense* er mere eller mindre tysk-paavirkede Former. *Kalundborg* hedder ofte i Middelalderen *Kalingborg*, og da denne Sideform ældst forekommer i mnty. Skrivebrug, men senere en Tidlang ogsaa finder Anvendelse i Dansk, anser han dette for at skyldes Indflydelse fra Tysk, hvor Formen oprindelig skal være fremkommet under Paavirkning fra Navne som *Helsingborg* og *Vordingborg*. Ogsaa *Hindsgavl* og *Hindsholm* vil han anse for tyskpaaavirkede Former; givet er det, at *Hindsgavl*, hvis Forled er glde. *hæghnæth*, i tysk Form optræder som *Hintze-gauel* o. lign. og synes omtydet efter det tyske Personnavn *Hinze*. Navnet optræder meget ofte paa Tysk, da Slottet *Hindsgavl* spillede en stor politisk Rolle i Middelalderen, hvorimod der kun foreligger meget svage Oplysninger om Hanseaternes Kendskab til *Hindsholm*, hvor deres Interesser sikkert har været minimale, og Navnet lader sig ogsaa meget vel forklare som dansk Dialektudvikling.

Et særligt Kapitel behandler Enstavelsesnavne som *Sund* for *Øresund*, *Holm* for *Stockholm*, *Krog* for *Ørekrog*, som han ikke kan faa ind under Begrebet „Nærhorizont-Navne“ (jfr. DSt. 1936 p. 126 flg.) uden en vis Modifikation. Jeg indrømmer, at Udtrykket Nærhorizontnavne refererer sig til den fastboende Befolknings Synskreds; det har aldrig været Meningen at hævde, at alle usammensatte Navne skulde være givet af den fastboende Befolkning, men dog de allerfleste. For Søfareren er unægtelig Horizonten videre, men noget fælles er der; Søen er den Agør, han pløjer, og Navneskikken har for ham den samme psykologiske Baggrund som for Bonden. Ogsaa Søfareren viser derfor Tilbøjelighed til at bruge appellativisk Betegnelse i Stedet for de fulde Navne; men, som Forfatteren ogsaa er inde paa, her spiller tillige praktiske Forhold ind, idet der ofte er Tale om Forkortelser, elliptiske Dannelser, som egentlig er noget andet, hvad ogsaa jeg har fremhævet.

Det er en værdifuld Undersøgelse, der her foreligger, og Forfatteren har sikkert Ret i, at den nedertyske Indflydelse har været langt større end hidtil antaget.

Ivar Modeer, som ved sin Disputats *Småländska Skärgårdsnamn*

(1933) er slaaet ind paa et Speciale, Kyst- og Farvandsnavne, Fiskernes og Sømændenes Navneforraad, har i en ny Bog *Färdvägar och sjömärken vid Nordens kuster* (1936) fortsat ad samme Linie. Tolkningen af Navnet *Ödängla* fører ham ind paa en sammenfattende Behandling af nordiske Navne indeholdende Leddene *angr* „Krog“, hvorunder ogsaa Afledningen *angel*, samt **øðr* „noget som kan vades over“. Navnene *Hollænderne*, *Elefantgrund* og *Skeppar Olle* skyldes Skibes Grundstødninger, og der gives et stort Antal Eksempler paa saadanne Farvandsnavne. *Grimskär* giver Anledning til en Undersøgelse af en hel Del Navne, som begynder med *Grim*. Medens man ved Navne paa Landsbyer almindelig tør regne med Personnavnet *Grim*, vil Forf. dog i mange andre Tilfælde regne med det fra Gammeldansk kendte *grime* „Grænsemærke paa et Træ“, som han efter en etymologisk Udredning vil sætte i Forbindelse med vn. *grīma* „Maske“, hvorfor han anser det for sandsynligt, at Ordet oprindeligt maa have haft Betydningen „Menneske- eller Dyrehoveder, udskaarne i Træ“, og at Grænsemærkerne virkelig har baaret saadanne udskaarne Fremstillinger, som man har tillagt magisk Betydning. De mange paa Kysterne forekommende Navne sammensatte med *Grim*- skulde derfor sigte til saadanne Mærker, der var opstillede til Vejledning for Sejladsen. I en Oversigt over Færdselsveje og Sømærker behandles en Række Navneled som *vad*, *ed* og *drag*; der fremdrages Navne, som direkte minder om Samfærdsel i gammel Tid, som f. Eks. *Kallanäs* og *Ropsten*, Steder hvor man ved at raabe har tilkaldt Færgebaaden, eller *Röksund*, hvor man har tændt Ild for at tilkalde Baaden, og endelig gennemgaas en Række egentlige Sømærkenavne som f. Eks. *Båk*, *Fyr*, *Kors*, *Prick*, *Stång*, Navne af højst forskellig Alder. Han imødegaaer kraftigt de af Espeland i *Namn och Bygd* 1929 fremsatte Teorier om, at der skulde have eksisteret et Fortids-Fyrvæsen ved Kysterne, hvorom Navne indeholdende Ordene *Ild*, *Brand*, *Røg* og *Bavn* skulde minde. De danske Bavnehøje ligger saaledes i Regelen saa langt fra Kysten, at de ikke kan have haft Betydning for selve Sejladsen, det er Høje, hvor der har været brændt Blus for at alarmere Landeværnet, ligesom de svenske *vårdkaser*. Arbejdet tager Sigte paa nordiske Forhold i det hele taget, og man vil derfor finde mange danske Navne gjort til Genstand for Behandling.

I et andet Arbejde, *Namn- och ordgeografiska studier* (Uppsala Universitets Årsskrift 1937:12) har Modeer behandlet to Navneled,

nemlig *böte*, der i Betydning svarer til vort Bavn, men ikke, saavidt jeg ved, kendes paa dansk Omraade, og *släk* „Pæleværk“, som ogsaa er kendt i Dansk, og som han hævder skulde være et Laaneord, mnty. *steke*, der egentlig er Betegnelsen for nogle til Fiskefangst anbragte Pæle med Risfletninger imellem, og han bestrider den ældre Opfattelse, at det skulde kunne sigte til Forsvarsværker. Det er en grundig og dygtigt gennemført Undersøgelse, hvis Resultater ogsaa har Bud til os her i Danmark, selv om det danske Stednavnemateriale ikke direkte inddrages i Undersøgelsen.

Ingen Steder florerer Navneforskningen som i Sverige, hvor den dyrkes ved alle Universiteter, og hvor der hvert Aar fremkommer Disputatser med Æmner fra dens Omraader. Fremtidig vil antagelig de fleste af disse Disputatser indgaa som Led i den af Professor Jöran Sahlgren udgivne Skriftserie *Nomina Germanica, Arkiv för germansk namnforskning*, i hvilken allerede fem Disputatser er fremkommet.

Den første af disse er Gösta Franzén: *Vikbolandets by- och gårdnamn*, Del I (1937). Vikbolandet ligger ved Bråviken i Östergötland, og Bogen indeholder en Gennemgang af Bebyggelsesnavnene i Lösings og Björkekinds Herreder, medens Östkinds Herred agtes udgivet som anden Del af Arbejdet. Her er særlig Grund til at fremhæve det udmærkede Indledningsafsnit om Bebyggelseshistorie og Navnekronologi. Vikbolandet er et ungt Land. Dengang da Littorinahavet naaede sit største Omfang, omkring ved Aar 4500 før Kristus, var Vandstanden paaviseligt 15 à 20 m højere end nu, og kun de højeste Toppe ragede op. Ved Jernalderens Begyndelse regner man med en Vandstand paa 8 m højere end nu, og derefter skulde Landet have hævet sig 35 à 40 cm for hvert Aarhundrede. For at bestemme Bebyggelsernes nuværende Højde over Havet har Forfatteren derfor ved Hjælp af et Nivelleringsinstrument foretaget en Række Maalinger, hvorved dog ikke udelukkende er taget Byernes Beliggenhed til Udgangspunkt, men ogsaa Markernes Niveau. Det viser sig da, at en hel Del Landsbyer med Navne, som ender paa *-by*, ligger $3\frac{1}{2}$ —7 m over Havet, og at de lavest liggende tidligst kan være anlagt i yngre Vikingetid, medens andre for Niveauets Skyld godt kan være grundlagte saa tidligt som i Folkevandringstiden. Det viser sig endvidere, at Landsbyerne paa *-stad* kan gaa noget længere tilbage, til Tiden omkring Kristi Fødsel, men samtidig at Typen er produktiv helt op mod Vikingetiden. Byerne paa *-inge* ligger paa endnu højere Terræn,

helt op til 20 m over Havet, og kan derfor være ældre. Da Undersøgelserne endnu kun omfatter et lille Antal Byer, maa man naturligvis være noget forsigtig i sine Slutninger, men at man her har et værdifuldt Hjælpemiddel til Tidsbestemmelsen, er hævet over enhver Tvivl, og Metoden har jo ogsaa tidligere været prøvet af andre. Ogsaa Spørgsmaalet om Byernes indbyrdes Størrelse spiller en Rolle for Navnekronologien, saaledes som Steenstrup har paavist det for Danmarks Vedkommende, hvorfor Forf. ogsaa har foretaget statistiske Grupperinger, der viser, at Bebyggelserne paa *-by*, *-stad* og *-inge* er ca. dobbelt saa store som dem paa *-boda*, *-säter* og *-torp*. Typernes Udbredelse belyses gennem en Række Typekort. Iøvrigt gennemgaaes Materialet Navn for Navn i en meget udførlig Fremstilling, der ofte illustreres med Fotografier, ikke sjælden Flyvebilleder, naar det gælder Steder med en ejendommelig Beliggenhed.

Nomina Germanica Nr. 2 er Karl Axnäs: *Slavisch-Baltisches in altnordischen Beinamen* (1937). Foruden en kort Oversigt over vestslavisk Personnavnedannelse indeholder Disputatsen en Gennemgang af nogle Tilnavne, som *Dagmar* og *Bengerd*, hvor jeg dog ikke kan finde noget egentligt Nyt, om Tilnavnet *Sprakaleggr*, hvor Forf. slutter sig til Arups Formodning om, at det skulde være et angelsaksisk Personnavn *Spracling*, og fremdeles om *Preben*, hvis slaviske Herkomst man vistnok aldrig har tvivlet om. Men Bogen rummer ogsaa nye og overraskende Ting. Sigrd Storraade, Erik Menved og Magnus Ladelaas skal saaledes være slaviske Navne. Det er ganske vist kun det sidste af dem, man i Virkeligheden kender, det skal nemlig være et *Wladislaus*; de andre hviler paa Konstruktioner. De yderst dristige Sammenstillinger virker ikke altid overtydende, men det er selvsagt vanskeligt at tage Stilling hertil uden at beherske slavisk Filologi.

De to følgende Numre i Serien er Disputatser, som hidrører fra Elever af afd. Prof. R. E. Zachrisson, og de staar som et smukt Vidnesbyrd om, hvordan denne udmærkede Lærer forstod at stille sine Elever store og betydningsfulde Opgaver. Nr. 3 er et omfangsrigt Værk paa over 450 Sider, Olof von Feilitzen: *The Pre-Conquest Personal Names of Domesday Book* (1937). Den berømte Domesday Book er en Hovedkilde til vort Kendskab til Personnavne i England i det ellefte Aarhundrede, efter Vikingetidens Ophør, og derfor af uvurderlig Betydning for Studiet af skandinaviske Personnavne. Men

de eksisterende Navnesamlinger, Ellis' Index og de derpaa byggede senere Arbejder, som f. Eks. Searles *Onomasticon Anglo-Saxonicum*, lider af betydelige Mangler og er fulde af Unøjagtigheder, og Forf. er derfor gaaet direkte til Kilden, hvorved det er lykkedes ham at tilvejebringe en, saavidt det kan ses, saavel udtømmende som paa-lidelig Samling. Arbejdet falder i flere Afsnit, en Indledning, der sammenfatter Resultatet af Undersøgelserne og redegør for det old-engelske, det skandinaviske, det kontinentalgermanske og det keltiske Lag; derefter følger en udførlig fonetisk Gennemarbejdelse af Stoffet, hvoraft bl. a. fremgaar, at den østnordiske Overgang fra Tvetyd til Enkeltlyd, der i Gammeldansk begyndte omkr. 900, har sat stærke Spor i det skandinaviske Navnemateriale. Derefter følger selve Navnematerialet, som meddeles i Ordbogsform og fylder henved 300 Sider, og hvert Navn gøres til Genstand for en indgaaende etymologisk Behandling; en Samling, der selvsagt er af allerstørste Betydning for sammenlignende Navneforskning og som bringer mange helt nye Oplysninger. Saaledes finder vi her det Navn *Ginni* (*Ghinius*, af tidligere Udgivere fejllæst som *Ghimus*), der maa forudsættes i det danske Stednavn *Ginnerup*; og vi finder flere Eksempler paa det *Frede*gæst, vi har fundet som Navn paa en jysk Bonde i 15. Aarh. og som ellers ikke kendes i Skandinavien. Arbejdet vidner om Grundighed og Dygtighed og indtager en fremragende Plads i Navnelitteraturen.

Nr. 4 i Serien er Gösta Tengvik: *Old-English Bynames* (1937). Det er en udtømmende Behandling af Æmnet Oldengelske Tilnavne i Kilder fra Tiden ca. 700 til ca. 1100, indbefattet Domesday Book. Som Indledning drøftes Spørgsmaalet om Tilnavnenes Arvelighed, og det paavises, at efter Normannernes Indvandring blev det almindeligt at lade Tilnavnene gaa i Arv i Slægten. Navnematerialet meddeles gruppevis, først Tilnavne, dannede af Stednavne, hvoraft der særlig i normannisk Adel findes en Mængde, og Forf. har gjort et meget stort Arbejde for at bestemme, hvilke franske Byer de paagældende Slægter stammer fra, endog kortlagt dem og opstillet Statistik over de forskellige franske Provinsers Andel i Indvandringen. Dernæst behandles Tilnavne dannede af Fornavne, saavel de sjældnere Afledninger paa *-ing* som de hyppigere paa *-suna* „Søn“ og latinsk *filius*. Men at betragte Typer som *Grimkelson* og *filius Conradi* som egentlige Tilnavne forekommer mig at være umetodisk; som Patronymika hører de rettelig hjemme under Fornavnene, hvor man ogsaa ellers i Navnebøgerne

vil finde dem behandlede; egentlige Tilnavne kan de ikke siges at være, blandt andet fordi de i gammel Tid ikke er arvelige. Dernæst kommer en større Gruppe omfattende Tilnavne, som betegner Stilling eller Beskæftigelse, og endelig Øgenavne. Vi finder her mange, som er af skandinavisk Oprindelse, f. Eks. *Jarl, Huskarl, Lovmand og Styrmand*, vi finder nordiske Ord som *lav, rød, Busk, Krage, Rumpe* o. fl.; overhovedet indeholder Samlingen meget skandinavisk Stof, og den etymologiske Behandling betyder et stort Fremskridt i Forhold til de foreliggende Ordbøger over engelske „Surnames“, og en god Hjælp for Brugeren er det alfabetiske Register, som Bogen afsluttes med.

Som *Nomina Germanica* Nr. 5 er nylig udkommet *Sven Friberg: Studier över ortnamnen i Kållands härad* (1938). En stor Halvø, som sydfra skyder sig op i Søen Vänern mellem Vigene Dalbosjön og Kinnevik, hedder Kålland. Af Stednavnene fra dette Omraade har Forf. udvalgt alle dem, som paa forskellig Maade bringer Oplysning om Folkelivet i alle dets Forgreninger, Navne som sigter til Grænser, Agerbrug, Kvægavl, Skovbrug, Jagt og Dyrefangst, Fiskeri og Søfart, Hegn, Bygninger, Veje og Samfærdsel, Rettergang og Forsvar, Tro, Folkeskikke og Kultus, om Oldtidsminder m. m. Ved denne gruppevis Ordning kommer der Liv over Stoffet, men Navnene behandles fortrinsvis som Folkeminder, ledsagede af kulturhistoriske Oplysninger. Ogsaa i filologisk Henseende er Behandlingen dog af Interesse som et Bidrag til en efter saglige Principper ordnet Skildring af visse Udsnit af Egnens Dialekt med Fremdragning af sjældne eller uddøde Dialektord. Navnene belyses ved Paralleller fra hele Norden; ogsaa til danske Stednavnepublikationer findes der mange Henvisninger. Arbejdet har navnlig Betydning ved at vise, hvad Stednavnene faktisk rummer af Oplysninger om Almuekultur, men Omraadet har dog nok været for snævert begrænset; en tilsvarende Undersøgelse over større Landskaber vilde sikkert kunne give et rigere, mere differentieret Indhold, hvad iøvrigt Arbejdets Exkurser om visse Enkeltspørgsmaal selv vidner om.

I Skriftserien *Ortnamnen i Göteborgs och Bohus län*, der udarbejdes af Institutet för ortnamns- och dialektforskning vid Göteborgs högskola og udgives af samme Institut under Ledelse af Prof. Hjalmar Lindroth, og i hvilken 4 Bind tidligere er udkomne, er der nu kommet et nyt Bind af en fra de tidligere noget afvigende Karakter,

nemlig XVIII, *Ortnamnen i Bullarens härad* (1938), en Disputats af Gunnar Drougge. Behandlingen er mere udførlig end ellers, og navnlig bringes der en hel Del Parallelstof fra andre Steder, og Bogen er da ogsaa blevet paa over 400 Sider. Ofte synes Forklaringerne unødvendigt omstændelige, f. Eks. p. 39 en halv Side til Drøftelse af, om *Smeviken* er sammensat med *Smedje* eller *Smed*, idet Formerne tillader begge Forklaringer, og p. 42 en anden halv Side til Undersøgelse af, om en *Stenås* har Navn efter en enkelt Sten eller en Samling af Sten, hvad der i dette Tilfælde er ganske omsonst. Andre Steder kan det være for knapt, som p. 147, hvor et Navn, som kun kendes i eet Eksempel, 1391 *j kaldukot* (Dativ) forklares som indeholdende et Bæknavn *Kalda* „den kolde“; her vilde jeg dog tillige nævne eller endog foretrække det saavel fra Skandinavien som fra Vikingebygderne vel bevidnede *Kaldekot* „kold Hytte“. Men iøvrigt er det et godt og dygtigt Arbejde, der vidner om Lærdom og om Evne til at danne sig en selvstændig Opfattelse. Karakteren af at være Disputats fremhæves ved de Ekskurser, hvormed den slutter, en Række til Dels statistiske Undersøgelser over de sammensatte Stednavne, om Førsteleddets Morfologi (Stamform, s-Genitiv, e-Form), om Ordlængdebalance, om Accentuering. I et Tillæg fremsættes en Del Bemærkninger og Rettelser fra Opponentterne ved Disputatsen, der paa mange Punkter bringer nyttige Korrektiver.

Af Jan de Vries: *Allgermanische Religionsgeschichte* foreligger nu andet og sidste Bind (Berlin & Leipzig 1937, Walter de Gruyter & Co.). Det er den nordiske Mytologi, som behandles heri, og det skal straks siges, at det er et overordentlig værdifuldt Arbejde. Forfatteren er gaaet til Værks med stor Grundighed, har udnyttet den foreliggende store Litteratur og har dog vidst at tage selvstændig Stilling til mange af de omstridte Problemer, som Stoffet rummer. Naar jeg omtaler Værket i denne Forbindelse, er det fordi Forf. heri behandler de danske Stednavne, som indeholder Minder om den hedenske Gudedyrkelse. Han viser her en i og for sig prisværdig Forsigtighed; for det første vil han ikke acceptere Stednavne, hvis middelalderlige Former ikke kendes, og for det andet heller ikke Stednavne; hvis Efterled ikke tyder paa Kult. Selv om man maa billige dette Maadehold, forekommer det mig dog, at han har kasseret altfor mange forholdsvis sikre Eksempler. Saaledes har han paa Kortet over Torsnavne p. 208 kun Torsager og det jyske Sognavn Torsø, men vi har dog 6—7 Eks-

empler paa *Torslunde* i Danmark, vi har et *Torsland* (Taasinge), som der dog næppe kan rejses berettigede Indvendinger mod. Paa Kortet over Odinsnavne p. 171 har han kun Oddense, Onsild, Odense og Onsbjærg, men der er flere andre gode Eksempler, der er to *Vonsild*, som utvivlsomt er ganske parallelle med det Onsild, han nævner, der er *Vojens*, som sikkert er parallelt med Odense, der er *Onsved* og flere; et Navn som *Vonsbæk* accepterer han derimod ikke, fordi han ikke mener, at en Bæk kan have haft kultisk Formaal. Selv om det nok i nogen Grad maa opfattes som en Reaktion mod Olrik-Ellekildes *Nordens Gudeverden*, hvor Stofmængden er overvældende, og som han oftere polemiserer imod, maa jeg dog hævde, at Forfatteren udviser en saa stærk Tilbageholdenhed, at Helhedsbilledet, navnlig ved Materialets Kortlægning, kommer til at fremtræde i en fortegnet Skikkelse. Men prisværdigt er det, at han aldrig vover sig ud paa usikker Grund.

Det er et principielt Spørgsmaal af betydelig Rækkevidde, om man tør regne med de mange Naturnavne, der i nyeste Tid optræder med Forled, der kunde se ud til at være Gudenavne, som mytologisk Kildestof, uden Hensyn til, om de er overleverede fra gammel Tid. Her er Jan de Vries i Modsætning til Ellekilde komplet afvisende. Det er klart, at alene den Omstændighed, at vi er ude af Stand til at konstatere, om det faktisk er gamle Navne, vi har for os, maa gøre os forsigtige overfor dem. Rummer de Muligheder, har de naturligvis en vis Berettigelse, blot man ikke tillægger dem Værdi som Bevismateriale. Men ofte rummer de vistnok, ret beset, overhovedet ingen Muligheder. For at illustrere dette tager vi som Eksempel Torskilderne. Om disse hedder det i *Nordens Gudeverden* p. 390:

„Som gamle Thorskilder kan vi snarest opfatte den østjyske Torskilde i Glenstrup s., hvor efter sagnet 1667 herremanden Thor skal have ofret sin søn til afguderne. Desuden s. Mikkels kilde i Torsdal øst for Kobberup kirke, st. Knuds kilde nær Torsmose i Lønborg, en unævnt helligkilde i Torsdal på Mors (Lødderup s.), Viekilde nær Torsager og med stor tvivl Thorskilde i Torup s., Himmerland og Thorskilde (1594 Tordeskyl) i Angel (Havetoft s.). Fra danske øer kan vi ligeledes med megen tvivl pege på den langlandske Thorekilde (Fodsløtte s.) og de østsjællandske Thorskilde i Svogerslev og Såby sogne.“

Af disse 9 Kilder, som Ellekilde, ganske vist til Dels med Tvivl,

henregner til kultiske Navne, genfinder vi de 8 hos Aug. F. Schmidt i „Danmarks Helligkilder“, hvor der i Oversigten p. 24 endog findes omtalt ialt 11 „Torskilder“. Herved bliver vi i Stand til at efterprøve Navnene, noget, der ellers tit er vanskeligt ved Navnene i „Nordens Gudeverden“, da Henvisninger endnu mangler.

Aug. F. Schmidt gør selv med Rette opmærksom paa, at *Tors Kilde* i Torup S. og Kilden i Torkildstrup, Saaby S. (Schmidt: *Tors Kilde*; Ellekilde: *Torskilde*) kan have Navn efter Landsbyerne, hvor de findes; Kilden ved Torsballe i Angel vender vi tilbage til. Saadanne Navne kan betragtes som elliptiske Dannelser, Forkortelser om man vil, af *Torupskilde* og *Torkildstrupkilde* og skal snarest forklares saaledes. I flerleddede Stednavne er Mellemleddet altid stærkest udsat for Afslidning eller Svind, og saadanne Udviklinger er derfor hyppige; man kunde jo minde om Baldorpsbrønde, der senere bliver til Baldersbrønde, hvilket Ellekilde dog søger at bortforklare (p. 390), i Modsætning til Jan de Vries (p. 248).

Kilden i Svogerslev (Schmidt: *Thorkilde* eller *Thorskilden*; Ellekilde: *Thorskilde*), i Markbog 1682: *Turre Kilde*, er ved Generalstabs Maalinger 1896 optegnet som *Taarekilde*, og hermed stemmer ogsaa den folkelige Udtale, omend den viser nogen Usikkerhed, og tillige er optegnet Formen *Torskilde* efter en meget belæst Meddelelse.

Kilden i Glenstrup Sogn (Schmidt: *Thore Kilde*; Ellekilde: *Torskilde*) nævnes, saavidt jeg kan se, ældst i Resens Atlas som *Thore Kilde*. I Fodslette Sogn er der ogsaa en *Thorekilde*; Navneformen er i Overensstemmelse med stedlig Udtale. Begge Navne tyder paa at have andet Forled end Gudenavnet.

Kilden paa Mors ser det noget indviklet ud med. Schmidt (Danm. Helligkilder p. 134) anbringer den i Nykøbing Landdistrikt, Ellekilde i Lødderup Sogn, og Navnet *Torsdal*, den Dal, hvori Kilden skulde være, kendes vistnok kun fra Nutidstradition. I Lødderup Sogn, om hvis Stednavne Anton Kjølby har udgivet en hel Bog, ser der ikke ud til at være nogen Torsdal, men derimod er der en Tørvedal, som den kan være blevet forvekslet med. Imidlertid findes Kilden alligevel i Nykøbing Landdistr., ved Vejrmøllehøj Vest for den nuværende Kirkegaard og hedder *Skt. Hans Kilde* (Aug. F. Schmidt, Morsingboer i gl. Dage III p. 43).

I Torsdal ved Kobberup Kirke findes en *Skt. Mikkels Kilde*, som allerede af Aakjær (Skivebogen 1916 p. 106) antages for en gammel

Torskilde; imidlertid er Dalens Navn kun kendt i ung og usikker Overlevering (1683 Thaaßdahls Agre). Man kunde nok tænke sig, at den mandhaftige Dragedræber Sankt Mikkil kunde være egnet til at afløse den gamle Ormedræber Tor, derimod stiller Forholdene sig vanskeligere i Lønborg Sogn. Her skulde det være Sankt Knud, der var traadt i Stedet for Tor. Men hverken Knud Konge eller Knud Hertug besad Egenskaber, der gjorde en saadan Tilknytning forstaaelig. Skt. Knuds Kilde i Lønborg Sogn ligger ved en „Thorsmose“, og derfor skal den være en gammel Torskilde. Uheldigvis er ikke engang Formen *Thorsmose* sikker; ved Generalstabens Maalinger i 1871 hjemkom Navnet i Formen *Tormose*.

Fremdeles er der Kilden i Torsager Sogn, *Viekilde*. Navnet er hentet fra et Udskiftningskort, og der foreligger ingensomhelst Tradition om, at det er en Helligkilde, intet om Kildebesøg o. s. v., og der-er iøvrigt ingen Grund til at antage, at den har været hellig, for Ordet *Vie* „Pil“ er meget almindeligt i Stednavne. Desuden findes der jo en vel bevidnet Helligkilde i Torsager, nemlig *Klokkerholmskilden* eller *Torsagerkilden*, som der virkelig kan være nogen Grund til at anse for en hedensk Helligkilde under Hensyn til Beliggenheden ved en af vore sikre Torshelligdomme.

Endelig er der *Thors Kilde* i Havetoft Sogn, som i Schmidts Behandling er en Sammenblanding af Oplysninger om to forskellige Steder. Der har været en ubenævnt Helligkilde ved Torsballe, men Navnet *Thors Kilde* er tilsyneladende konstrueret over Skriveformen *Tordes kyel* i Registrum Capituli Slesvicensis, men det er faktisk Navn paa en Bebyggelse østlig i Sognet, det nuværende *Tordschell*, der har været skrevet noget forskelligt paa Dansk, i Trap *Thorskjeld*; Stedet ligger 4 km fra Torsballe, og der ligger en anden By imellem, saa topografisk Sammenhæng er udelukket. Formen *Tordes kyel* stammer fra en Afskrift i Script. rer. Dan., medens en anden Afskrift af Registrum Capituli Slesvicensis 1352, der er trykt i Quellensammlung VI, har *Tordeskyel* i eet Ord; det er tvivlsomt, om Endelsen er *Kilde*, det er maaske snarere *Skel*, og Forleddet ser ud til at være Mandsnavnet *Thorth*.

Resultatet af denne „kildekritiske“ Undersøgelse er temmelig nedslaaende; det er, som om det hele bliver til Støv, naar man rører ved det. Det angelske Navn er en Misforstaaelse, Viekilden, Skt. Hans, Skt. Knuds og Skt. Mikkels Kilder er kun hypotetiske Torskilder,

to af de behandlede Navne er sammensatte med Bynavne, eet med Taare, to viser Formen *Thore-*, der ikke kan komme af *Thor*, men bedre af Personnavne som *Thorth*, *Thori* eller *Thora*, et Mosenavn har Forleddet *Tor-* og to Dale Forleddet *Tors-*, de eneste af dem, der skulde indeholde nogen Mulighed for Gudenavnet, men de bevarede Former er for unge til at sige noget afgørende.

Noget positivt om, hvad alle disse Navne i hvert enkelt Tilfælde kan komme af tør jeg ikke udtale, men jeg gør opmærksom paa, at vor Tids Navneformer *Thors-*, *Tors-* i mange Tilfælde har vist sig at maatte opfattes som et Resultat af den nationale Vækkelse, som fulgte med Romantikken (jfr. Taarekilde ovenfor), og derfor slaas vi nu med disse Former, ofte uden at være i Stand til at komme bag om dem. Ord som *Tørv*, *Tørn*, *Taare*, *Tørv*, *Tørsk*, *Torden*, *Tosse* kan muligvis have været de oprindelige Forled i flere af de Navne, der nu ser kultiske ud, selv om det kun i et Faatal af Tilfældene direkte lader sig paavise. Endvidere maa der regnes med Mandsnavnet *Thor*, *Thorsen*, der er almindeligt i Landbefolkningen fra gammel Tid.

Tor- uden Genitivs-*s* er maaske i visse Tilfælde parallelt med Bynavnet *Taarbæk*, ældre *Torbek*, som jeg antager indeholder glde. *torth* „Smuds“, hvilket vi kender fra Ordet *Torbist* „Skarnbasse“. Bæknavne af denne Betydning er hyppige, f. Eks. *Skidenrende*, *Skidenbæk* (*Skindebæk*), *Skidenvad*, *Skarnvad*, *Pissebæk*, *Lortebæk*, altsammen Bække, som maa antages at have baaret Spor af Forbindelse med Møddingpøle, og i denne Sammenhæng maa det erindres, at Ajlebeholdere er en ny Opfindelse. Maaske er ogsaa det to Gange forekommende sønderjyske *Løbæk* et oprindeligt *Lortbæk*; det ene af dem skrives faktisk 1775 *Lorbeck*, og Udtalen er *løbæk*, ganske parallelt med Ønavnet *Jordsand*, i Valdemars Jordebog *Hiortsand* og nu udtalt *jo'san* (i Sønderjyske Stednavne III, 225 og V 38 dog anderledes forklaret).

Udgiveren af „Nordens Gudeverden“ har udvist nogen, om end næppe tilstrækkelig Forsigtighed i sin Fremstilling; han har saaledes indset, at flere af disse Torskilder var tvivlsomme, og han har tilmed udskudt 3 af de i „Danmarks Helligkilder“ anførte Torskildevne som endnu mere usikre. En Efterprøvning af alt Navnematerialet vilde imidlertid være en Opgave saa stor, at den næppe kunde løses af Enkeltmand, og ingen vilde derfor kunne forlange det af Udgiveren. Ligesom det først er efter Afslutningen af „Norske Gaard-

navne“ at man har faaet en virkelig Oversigt over de norske kultiske Navne, saaledes bliver det heller ikke muligt, før de danske Stednavne er blevet færdigbehandlede og udgivne paa en tilsvarende Maade, at faa udskilt alle de danske kultiske Navne blot med nogenlunde Sikkerhed. Og det har lange Udsigter.

De svenske Stednavne i Finland har længe været Genstand for Studium, og nu foreligger atter et betydeligt Arbejde herom, nemlig Ivar Westman: *Nyländska Önamn I* (Folkmålsstudier, utg. av T. E. Karsten, III, 1935). Det er forbløffende, saa mange Ønavne der er ved Finlands Kyster; i det foreliggende Arbejde, der omfatter 417 Sider, behandles saaledes 4—5000 Ønavne. Mange af dem er ubetydelige, ubeboede Skær med ret unge Navne, men der er ogsaa meget gamle Ønavne, deriblandt nogle med hedenske Gudenavne som Forled, og alt dette forhistoriske Materiale samler Forf. i Kap. VI som et Vidnesbyrd om, at Finland ikke, som det almindelig har været antaget, skulde have faaet sin svenske Befolkning paa Korstogstiden, men at det maa være Svenskernes Forfædre, der hviler i de Sten- og Bronzealdersgrave, som Finlands Jord er saa rig paa. Selve Materialet behandles alfabetisk, men der gives i Indledningen gode og lærerige Oversigter over saavel Forleddene som Efterleddene.

De islandske Stednavne har vi hidtil ikke vidst ret meget om udover hvad Kaalund har meddelt i sin Topografi og hvad vi kender fra mindre Afhandlinger af Finnur Jónsson og Margeir Jónsson; navnlig savnede vi Kendskab til Naturnavnene. Nu er der imidlertid kommet Liv i Studiet; i de allersidste Aar er mange Stednavne-optegnelser blevet trykt i islandske Tidsskrifter, og for nylig er der udkommet en Bog af Þorkell Jóhannesson: *Örnefni i Vestmannaeyjum* (1938). Bogen, der udelukkende beskæftiger sig med den lille Øgruppe Vestmanøerne, er den første mere udtømmende Publikation over Stednavne paa et bestemt, afgrænset Omraade i Island. Materialet er dels optegnet efter mundtlig Tradition, dels hentet fra skriftlige Kilder, og Stofindsamlingen bærer Præg af at være omhyggeligt og samvittighedsfuldt udført, men egentlig Behandling er der ikke meget af; det vilde dog have været af betydelig Interesse at sammenstille Navnene med norske Navne og derigennem at have søgt at paavise, hvad der muligt kunde have været medbragt fra Moderlandet, ligesom Chr. Matras har prøvet at gøre det i sin Disputats *Stednavne paa de færøske Norðuroyar* (1932). Hvad der meddeles,

indskrænker sig til optegnet Tradition og rent historiske Oplysninger, hvilket sikkert skyldes, at Forf. er Historiker, ikke Filolog, og at hans Hensigt med Arbejdet oprindelig har været at benytte Stednavnematerialet til Belysning af Landets gamle Næringsveje og i det hele taget de sociale Forhold, hvorom ogsaa hans Disputats handler (*Die Stellung der freien Arbeiter in Island bis zur Mitte des 16. Jahrhunderts*, 1933). Men Navnesamlingen er, trods dens beskædne Omfang, en værdifuld Prøve paa det islandske Navnestof, og vi maa kun ønske, at mere maa blive udgivet. I Bogen er aftrykt et Par interessante topografiske Beskrivelser over Vestmanøerne, af Gizur Pétursson ca. 1700 og af Jón Austmann 1839.

Ogsaa i England fremkommer Arbejder, der har Betydning for nordisk Navneforskning. Det i 1924 af Sir Allen Mawer stiftede Selskab, *English Place-Name Society*, udsender hvert Aar en stor Publikation, omhandlende Stednavnene i et enkelt Grevskab, og paa denne Maade vil efterhaanden hele Landet blive gennemgaaet, og beundringsværdigt er det, at Sagen lader sig gennemføre som et Foreningsanliggende, uden væsentlig offentlig Støtte. Den sidste Levering er A. H. Smith: *The Place-Names of The East Riding of Yorkshire and York* (*English Place-Name Society* vol. XIV, 1937), en Bog paa 351 Sider med Kortbilag. Denne Publikation er af stor Interesse for os, da der var en meget stærk skandinavisk Vikingetids-Bosættelse i Yorkshire, hvorfor der optræder en Mængde Stednavne af skandinavisk Oprindelse. Udgiveren, der fuldtud behersker de nordiske Sprog — han har været Lektor i Uppsala — har klaret sin Opgave smukt, og det er lykkedes ham ved Sammenligning med det nordiske Navnestof at paavise mange interessante Paralleller. Til Tolkningen af Stednavnene bruger han saaledes 125 forskellige skandinaviske Personnavne, men kun 90 oldengelske, saa allerede heraf turde det med Tydelighed fremgaa, hvor betydeligt det skandinaviske Element i Virkeligheden har været. I Indledningen gøres Rede for de historiske Forhold og for, hvad der kan læres af Navnene, og Forf. kommer til det Resultat, at Hovedmængden af de skandinaviske Stednavne i East-Riding hidrører fra Danskerne, idet der, fraset Byen York, kun findes svage Spor af Norsk.

Ogsaa i Sverige har man dannet et Selskab til Fremme af Navnestudier (*Ortnamnssällskapet i Uppsala*, stiftet 1935 af Prof. R. E. Zachrisson, efter hans Død 1937 ledet af Prof. Jöran Sahlgren). For-

maalet er at fremme Studiet af germanske Stednavne og Personnavne og dermed sammenhængende sproglige og historiske Problemer. Det har fundet en efter Forholdene ikke ubetydelig Tilslutning og tæller nu ca. 325 Medlemmer, og det har allerede udsendt to Aarskrifter, indeholdende mindre Afhandlinger, til Dels Foredrag, som har været afholdt i Selskabet. Som jeg begyndte med at sige i denne Oversigtsartikel, har Navnestudiet taget et meget stort Opsving i de senere Aar, og det bedste Bevis for den store Interesse, hvormed det omfattes, er det, at saadanne Selskaber er i Stand til at vinde Medlemmer. Ogsaa i Danmark er Interessen betydelig, og den Tid er maaske ikke fjern, da ogsaa vi vil kunne stifte et Selskab for Navneforskning.

FRA SPROG OG LITTERATUR

JESSEN OG WIMMER

Udgivelsen af det indholdsrige Festskrift „Fra Rask til Wimmer“, hvormed „Selskab for nordisk Filologi“ i 1937 fejrede sit 25 Aars Jubilæum, opfriskede Mindet og Diskussionen om de foregaaende Generationers Sprogforskere. Navne som Edwin Jessen og Ludvig Wimmer blev atter aktuelle, uden at nogen dog kom nærmere ind paa de sensationelle Optrin, hvortil disse to Navne er knyttet.

I Festskriftets Foredrag om Wimmer af Johs. Brøndum-Nielsen noteres det, at hans Venskab med Jessen sluttede med „et dramatisk Punktum“. En Redegørelse for, hvad der skjuler sig bag disse Ord, kan maaske interessere ialfald dem, der har oplevet Jessen og Wimmer som to smaa gamle Mænd, Wimmer væver og gnistrende, Jessen rank og rolig med Fanatismen luende i Blikket. Ingen Nulevende har vel nogensinde set dem sammen; Tanken er kuriøs, at de — som den mundtlige Tradition lød — i deres Ungdom havde været i korporligt Haandgemæng.

Om denne Episode og dens Baggrund har vi en skriftlig Beretning fra Jessens tidligere Ven K. J. Lyngby, der i et Brev af 28. Jan. 1868 til Sophus Bugge (Universitetsbiblioteket, Oslo) informerer denne om, hvad der er passeret mellem de to temperamentsfulde Sprogmand, og tillige giver en Karakteristik af Jessen, hvorved man selvfølgelig stadig maa have i Erindring, at Lyngby nu hørte til Wimmers Tilhængere.

Af det meget omfangsrige Brev, hvis Indhold ellers er runologisk, aftrykkes her det Afsnit, der indeholder de væsentligste Momenter om Jessen:

„Charles Nisard har engang skrevet en bog „Les gladiateurs de la république des lettres“, der har behandlet flere af de ældre philologer. I Tyskland har man for tiden et exemplar af denne species i Krüger, som hans lidenskabelige piécer mod Curtius vise. I Danmark havde vi tidligere et exemplar af denne race i Levin; et nyt exemplar, en Levin i en ny og ingenlunde forbedret udgave, have vi fået i Dr. Jessen. Jeg har hidtil med forsæt undladet at skrive til Dem om hans runeafhandling i Aarbøger for oldkynd. II, 1 & 2, fordi sagen var mig uhyggelig og jeg ikke kunde tale derom uden at komme ind på personlige forhold, men da han nu har kastet sig over Dem i Aarb. f. oldkynd. II, 3 (som udkom 11. Jan., ell. som jeg i det mindste fik den dag, 2 dage efter at mit sidste brev til Dem var afsendt), skönt han foreløbig iagttaget en høflig tone lige overfor Dem, og da De sandsynlig slet ikke vil kunne forstå hele sagen uden at kende disse uhyggelige historier, har

jeg ikke villet vedblive at iagttage tavshed derom. Bryd Dem ikke det allerringeste om, hvad han skriver eller fremdeles vil skrive om Dem.

Jessen besidder en overordentlig stor skarpsindighed. Denne har han lagt for dagen ved sine ældre afhandlinger, ved sin disputats f. ex., hvorved han omstyrtede Torfæus' system for oldhistorie, der havde været det herskende i lange tider. Jessen beviste nemlig, at den hypotese, at de konger, som de frankiske annalister omtale i det 9de årh., skulde være jyske underkonger, og ikke Danmarks konger, var urigtig, at de frankiske annalister havde ret, hvorved altså også (hvad Jessen nok ikke vidste) Holberg får ret, skönt Holberg vel især af den grund er bleven ansét for ukritisk i den ældre historie. Jessen arbejdede i den tid (skönt måske periodevis) med en overordentlig flid; hans metrik i philol. tidsskrift f. ex. er et fjerdingårs anstrengte arbejde; i den tid gennemvågede han vist oftere nætterne. Formen i hans afhandlinger er i den tid enten ubehjælpssom (de allertidligste afhandlinger i phil. tidskr.) el. voldsom polemisk med en art ætsende vittighed (disputatsen). Men den flid, han havde vist, skulde ikke blive varig, og tiden skulde vise, at han besad andre egenskaber, der snart skulde fordunkle de heldige. Hans gode afhandlinger gjorde för disputatsens tid ingen videre lykke; i philol. tidskr. bleve de på grund af deres værd optagne til trods for publicum, der ikke syntes om dem, da det ikke forstod dem tildels vel på grund af den stærk sammenpressede og ordknappe stil; heri synes en grund at ligge til at han opfandt den stil, han anvendte i disputatsen og som gjorde en slags lykke i forbindelse med indholdet.

1865 skrev han en lille bog „Undervisning i oldnordisk for begyndere ved Blågård“, der var anonym. Bogen blev recenseret af Wimmer (den gang endnu student) i Fædrelandet sammen med Iverssens lille sproglære. Wimmer, der skrev under navn, bedömte efter min mening bogen ganske rigtig; han anerkendte dens videnskabelige fortrin, men lod skimte, at han anså den for at være ubrugelig for skoledisciple på grund af dens hele stærk sammenpressede ordknappe behandlingsmåde; han gjorde lidt løjer med et og andet, kaldte f. ex. forfatteren Blågård (Pfeiffers German. og Linder i Nord. Tidskr. har derimod ganske naivt kaldt forfatteren Blågård). Dog var det nok egentlig ikke det, der opirrede Jessen, men især et bibelsprog „Du raser, Paulus, din megen lærdom gör dig rasende“ anvendt på at Jessen havde medtaget noget (klassen *pöra*), som efter W.'s mening kun kunde forstås ved hjælp af Gotisk. Jessen, der selv på den mest drillende måde havde behandlet Thorsen i Phil. Tidskr. i en afhandl., hvor indholdet var skyld i optagelsen, da vi mente at formen vedkom forfatteren, havde en anden mening om berettigelsen af kritik, når den anvendtes mod ham selv. Han udfordrede Wimmer og da han ikke vilde modtage udfordringen, slog den anonyme forfatter sin navngivne recensent med sin stok. Senere fulgte et brev af W. til J., hvori han opfordrede ham til at gøre en undskyldning. Dernæst fulgte et brev fra J. til W.: „Dersom Hr. W. har lyst til at få en kugle for panden, er en sådan endnu at få, hvis man gennem mellemmand henvender sig til J.“; brevet blev af W. overgivet til politiet, der aftvang J. en undskyldning til W. Hermed skulde man nu tro sagen endt. Jessen havde i den tid ikke bestilt stort andet end at speculere over duellovene, forholdet til phil. tidskr. blev brudt af

ham, fordi han ikke kunde få lov til at hundse W. i tidsskriftet, hvilket han synes at have opfattet som en ham tilføjet æreskrænkelser. Timer havde han vanskelighed ved at få i skoler, da folk vare blevne bange for ham; det Smithske legat udløb nogen tid efter. Han gav sig til at sælge sine bøger, dog næppe af egentlig trang, men mere af en slags bitterhed mod bøger-overhovedet. Somme have ment, at et eller andet, som ikke kendes, kan være tilstødt ham; der er navnlig blevet gættet på, om han skulde have haft en ulykkelig kærlighedshistorie, men jeg tror snarest, at det blot var en gætning. Hans hovmod antog en karakter, der grænsede til vanvid; han hengav sig til at drive og opgav aldeles at fortsætte sine studier. Uden at nogen ny foranledning havde været tilstede, gav han, 1½ år efter den første stokkehistorie, påny W. et slag med sin stok, da han gik forbi ham på gaden. Heraf udviklede sig en proces, som endte med, at J. blev dømt til at vælge imellem 50 rd. mulct el. 14 dages simpelt fængsel, han opdrev med stor vanskelighed pengene. I mellemtiden havde han ellers haft en lignende duelhistorie med en anden, en ældre, af mange kendt, meget omgængelig mand; foranledningen var her snarere en politisk, ikke nogen literair grund; sagen blev ikke bragt for politiet, men truet med politiet luskede J. af.“

Den Anmeldelse, som gav Anledning til Kampen, stod i „Fædrelandet“ 24. Juni 1865 (Nr. 144)¹. Udfordringen og Slagsmaalet maa være fulgt meget hurtigt derpaa, thi i Wimmers Brevsamling (Kgl. Bibliotek) findes en med Wimmers Haand skreven Kopi af et Brev dateret „Borks kolleg. onsdag aften d. 28de Juni 1865“ med Paaskrift: „NB Dette brev sendte jeg Jessen efter hans overfald paa mig“. Efter en forceret-lystig Begyndelse („Slaget var endt! På ublodige val sås ingen minder af kampens hede; kun på min frakke vidner endnu en løsrevet knap om doktorens stordåd“ &c.) slaar det over i en indigneret moraliserende Tone; derimod indeholder det ingen Anmodning om Undskyldning. Kopien er aabenbart sendt til Lyngby, da den er vedlagt Wimmers Breve til denne; et andet Bilag hertil er et Cirkulære af 13. Juli 1865 fra Lyngby til hans Medredaktører af „Tidsskrift for Philologi“ (E. Holm, C. Berg, O. Fibiger), der alle er enige om at nægte en Antikritik fra Jessen mod Wimmer Optagelse i Tidsskriftet.

Af andre Breve der har Interesse i denne Forbindelse kan nævnes et Brev af 15. Jan. 1868 fra Wimmer til Sophus Bugge (Universitetsbiblioteket, Oslo), hvori han kort karakteriserer Jessen, og fire Breve fra Jessen til Carl Sæve (Universitetsbiblioteket, Uppsala); i det første af disse (15. Marts 1868) farer han haardt frem mod Wimmer og navnlig mod dennes „Navneordenes böjning“; i de to midterste (Slutningen af Maj 1869, 15. Maj 1872) skildrer han sin isolerede Stilling og sit Ønske om at arbejde i svensk Dialektologi; endelig fremgaar det af det sidste (2. Juni 1872), hvorledes han fik Understøttelse til sin Sverigesrejse 1872:

¹ Dr. Marius Kristensen gør opmærksom paa, at Wimmers Anvendelse af Bibelsproget maaske *snarest* sigter til Medtagelsen af Aflyd, og at Wimmer, da han selv fik udarbejdet sin „Oldnordisk formålære“ (1870) baade i den og i den senere (forkortede) Skoleudgave medtog baade *bora*-Klassen og Aflyden, men naturligvis med noget mere Forklaring, end Jessen havde givet, af denne.

„Jeg fik ingen Tilskud af Cultusministeriet (Hall), og af den Rosen-croneske Stiftelse, hvor Hall er Medbestyrer, fik jeg Penge kun ved den kraftfulde gamle A. W. Scheels Bestemthed; thi Hall er Medbestyrer ogsaa der, som vore Nationalister jo overhovedet regere ved Universitetet, i Ministerierne, i Literaturen &c. &c. Men jeg havde sørget for at faa Scheel, der ikke ellers kjender mig, underrettet om, at jeg hørte til dem, der „ikke maa faae noget“, da jeg kjendte hans Uvilie over det nævnte Parties Cliquevæsen; det var nok til at sætte mig igjennem“.

Det Nag til de Nationalliberale, som besjælede den 73aarige Helstatsmand Scheel, fhv. juridisk Professor, Generalauditor og Justitsminister, blev saaledes Aarsag til, at Jessen kom ud paa den Rejse, der skulde faa grundlæggende Betydning for den svenske Dialektforskning.

R. Paulli.

OM „THEATERBLADET“

ET BIDRAG TIL XIX. AARHUNDREDES TEATERKRITIK

I Dr. Schybergs fortrinlige dramaturgiske Kritikhistorie¹ vil det vist volde en Del Vanskelighed at finde positive Fejl eller direkte Mangler. Selvfølgelig kan et saadant Arbejde meget daarlig blive helt fuldstændigt, og Forfatteren har da ogsaa i Forordet klogeligt undskyldt en mulig Ufuldstændighed.

Jeg har troet her at burde gøre opmærksom paa et kritisk Tidsskrift fra forrige Aarhundrede, som i nævnte Værk ikke er gjort til Genstand for Omtale eller blot blevet nævnet.

Dets fulde Navn er *Kjøbenhavns Theaterblad. Tidende for Theater, Musik og Kunst* og det udkom i 2 Aargange med Redaktørerne V. Sædders og V. Buschs Navne paa Bagsiden. Den egentlige Redaktør var imidlertid Lægen J. H. Lorck, hvem en passioneret Teatergænger som Forfatteren, Redaktør Carl Behrens endnu erindrer fra det kgl. Teaters Parket i Slutningen af XIX. Aarhundrede². Lorck var i sin Studentertid ivrig optaget af den da florerende Spillen Komædie i Studenterforeningen. Han forfattede og agerede selv med i mange forskellige Studenterkomædier, især *Hostrups*, i hvis „Genboerne“ han blev den første Klint³.

„Theaterbladet“, som det hed i daglig Tale, er et lille 4-Sides Hæfte paa ret daarligt Papir, og det udkom dagligt, første Numer Fredag d. 1. November 1844, og forhandlede bl. a. i det kgl. Teaters Forhal, indtil Teatret efter et Aars Forløb forbød det.

Indholdet udgøres af Anmeldelser fra Teatrets, Musikens og den bildende Kunsts Verden; til forskellige Tider dominerer de forskellige Kunstarter, — maaske er Omtalen af Musik i det hele det, der fylder mest. Bladet er opsat saaledes: 1) en stor Artikel behandelende Dagens

¹ Frederik Schyberg, „Dansk Teaterkritik. Indtil 1914.“ (1937). ² Carl Behrens, „Erindringer. Mennesker og Begivenheder“. (1937). ³ Sine Minder har han fæstnet i „75 Aar. Erindringer udskrevne for Venner og Bekjendte“. (1885). Om Lorcks Deltagelse i Studenterlivet se iøvrigt H. C. A. Lund: „Studenterforeningens Historie 1820—70“ I—II. (1896—98).

største kunstneriske Begivenhed eller et betydeligt alment-kunstnerisk Spørgsmaal, 2) en Spalte („Correspondenten“) med vigtige udenlandske Nyheder og 3) en Rubrik („Abrupta“) hovedsagelig bestaaende af Anekdoter om berømte Kunstnere, 4) Programmet for det kgl. Teaters Aftenforestilling, og 5) Meddelelser om Debutanter o. l. Desuden finder man Artikel-Serier, for en stor Del Oversættelser; af disse maa især fremhæves: „Om Skuespilkunsten“ af den franske Literatur- og Teater-skribent A. Cochut og „Costymet i dets Forhold til den dramatiske Fremstilling“ af den kendte tyske Dramaturg og Æstetiker Röttscher¹.

Der er endvidere fortløbende Oversigter over Teatrene i England, Tyskland og Spanien, foruden en Redegørelse for „Det danske Theaters ældste Historie“.

Som Stikprøver skal nu et Par Afhandlinger omtales lidt mere indgaaende.

Scene-Arrangeuren er Navnet paa en større Behandling af Instruktørens Opgave og de dertil nødvendige Forudsætninger, — den er som de øvrige danske Bidrag ikke signeret, men kan vel formodes at være skrevet af Redaktøren (Lorck) selv:

„Man ser da strax, at hvad der hos Scene-Arrangeuren først bliver Spørgsmaal om, er om han besidder æstetisk Dannelse, luttret Smag, Skjønhedssans og virkelig Kjærlighed til Kunsten“ hedder det her.

Det synes nutildags ganske selvfølgelige Krav, men det maa ikke glemmes, at i de Dage indskrænkede Sceneinstruktørens Mission sig til at anvise Skuespillerne deres Plads paa Scenen og underrette dem om hvilke Døre, de skulde komme ind og ud af. *Thomas Overskou* og *H. P. Holst* var saadanne „Scene-Arrangeurer“, Holst havde endog for Vane at tage sig en Lur under Prøverne! De, der først søgte at indføre en virkelig Instruktion paa den danske Skueplads, væsentlig efter franske Forbilleder, var *Frederik Høedt* og lidt senere *William Bloch* og *Herman Bang*.

„Det er nemlig en falsk Anskuelse, men som desværre er alt for meget udbredt, at hvad der er virkelig skjønt og godt trænger ikke til Scenens Hjælp, og at det maatte være et daarligt Stykke, der ikke kunde udholde de Misgreb, som Fremstillingen paa Scenen kunde medføre. Denne uforstandige Tolerance er det netop, der har forjaget fra Scenen mangt et Arbejde, som ellers kunde være en Prydelse for den.“ —

Forbavsende „moderne“ Ord i Nationalliberalismens Tidsalder!

Som Maleriet kræver den rette Belysning, siges det med et Billede, saaledes ogsaa med Digterværket paa Scenen.

Hvilke Egenskaber skal nu „Scene-Arrangeuren“ være i Besiddelse af foruden de nævnte, og hvordan bør Stykkets sceniske Virkning være? — Han maa have „Overblik over det Hele, at han ikke tager det Tilfældige for det Væsentlige, at han ikke fortaber sig i Enkeltheder, at han ikke lader sig distrahere af enhver Ubetydelighed, men at han consequent holder fast ved det, der er det dramatiske Digts Kerne“. Der fordres altsaa et vist Maal af „Moderation“, saaledes at Værket paa Scenen faar „en harmonisk Totalvirkning“.

Og hvad nu den ydre Iscenesættelse, anbelanger, saa maa der kræves

¹ H. T. Röttscher (1803—71). Hans betydeligste Arbejde er: „Die Kunst der dramatischen Darstellung“. I—III (1841—46).

en hverken „altfor fattig og tarvelig Udstyrelse“ eller „en rig og luxuriøs“, for som det rigtig ses, den sidstnævnte kan fuldt saa vel som den første borttage „Interessen fra Hovedsagen“ og vende den mod noget „Uvæsentligt og Ligeegyldigt“, hvorved „det Poetiske, Digtet“ ihjelslaas istedetfor at levendegøres. Sagde ikke den store Literaturforsker *Erich Schmidt* akkurat det samme til Kritikeren: „Du sollst nicht töten, sondern lebendig machen.“? Mange af vore nuværende Sceneinstruktører burde føle sig ramt af disse forstandige Ord og skrive sig dem bag Øret!

Sluttelig understreges Nødvendigheden af et nøje Kendskab til Scenen og dens Midler samt det farlige i, at Sceneinstruktøren tillige er Skuespiller: spiller han med, vil han ikke kunde faa det nødvendige Overblik, og sætter han et Stykke op uden selv at være med, vil han understrege sit eget Rollefag for kraftigt.

Have den anonyme Forfatter af Artiklen kendt *William Bloch*, vilde denne sjældne Instruktør-Begavelse antagelig saa nogenlunde have svaret til hans Ideal.

Foruden denne — til enhver Tid aktuelle — Afhandling skal til Slut fremdrages en Opsats af tidshistorisk Kuriositet. Den indgaar i Rækken af Anker over Samtidens Fejl („Den Uskik at komme for sent“ m. fl.) og bærer Titlen: *Rotterne i det kgl. Theater*; den er holdt i en humoristisk Tone, skønt de smaa Dyr dog maa have forvoldt ikke ringe Gêne¹. Man faar gennem denne Klage den egentlige Forklaring paa Teaterkattens Tilstedeværelse! Dette nyttige Dyr var en Tid blevet forviist af Direktionen, da det gerne optraadte paa højst ubelejlige Steder, med Forkærlighed for Oehlenschlägers Tragedier, hvor det absolut ikke kunde gaa an; det kunde endda tilstedes i Lystspil og til Nøds i Operaer. Meget forstyrrende var det unægteligt, naar Rotterne opførte Stykker „i den forældede Kotzebueske Maneer“ midt blandt Publikum, eller naar én af Racen fandt paa at hoppe fra 3. eller 2. Etage ned i Skødet paa en agtværdig Borgermadam paa 1., fordi hun netop sad med en lækker Konfektpose. Da Kapelmester *Gläser*² ved Indstuderingen af nye Musikdramer gjorde en vældig Støj, var de ganske vist forsvundet for en Tid, men nu er det „bekendt nok, hvorledes Rotternes Antal i det kongelige Theater ikke alene er tiltaget paa en foruroligende Maade i de senere Aar, men ogsaa hvorledes disse Dyr nu er blevne saa theatervante og routinerede, at de, uden at vise mindste Frygt, optræde for Publikums Øine og opføre forskiellige meget angribende og nerve-rystende Mellemspil“.

Et helt lille Tidsbillede! —

Hermed er et Par kuriøse Sider af et længst forglemt Tidsskrift trukket frem i Dagens Lys. Endelig skal det nævnes, at Bladet er fuldt af Smaatræk til Karakteristik af vor Guldalders store Skuespillere: *Fru Heiberg, J. L. Phister, C. N. Rosenkilde* o. a.

Poul Linneballe.

¹ Artiklen staar i Numret for Onsdag 5. Febr. 1845.
² Franz Gläser ved det kgl. Teater fra 1842.

² Franz Gläser (1798—1861), Kapelmester ved det kgl. Teater fra 1842.

ET PAR SMAABEMÆRKNINGER TIL AAGE HOUKENS ANMELDELSE

I sin velvillige Anmeldelse i DSt. (1937, S. 119—35) af „*H. C. Andersens Brevveksling med Edvard og Henriette Collin*“ har Aage Houken gjort et Par kritiske Antegnelser til Udgavens Dateringer af to af Brevene i den store Korrespondance. Da jeg imidlertid ikke føler mig overbevist af de Argumenter, som Anmelderen fører i Marken, maa det maaske paa dette Sted være mig tilladt at fremsætte nogle Modbemærkninger.

Det hedder S. 133: „Noget usikker føler man sig over for Brev Nr. 162, hvor Edv. Collin erklærer, at han „i Dag“, den 5. Jan. 1846 har modtaget Andersens Brev fra Berlin af 5. Jan! Noget galt maa der være“.

Det er der imidlertid ikke. Brev Nr. 162 fra E. Collin begynder ganske rigtigt: „Jeg har idag d. 5te modtaget Deres Brev fra Berlin“, men der staar bare ikke noget om, at dette Brev skulde være identisk med Samlingens Nr. 160; af Andersen dateret „Berlin 5. Januar 1845 [o: 1846]“. Ogsaa 1846 kunde det hælde, at Breve krydsede hinanden, og det er netop Tilfældet her. Enhver, der gennemlæser Nr. 162, vil hurtigt se, at Collin her taler — ikke om Andersens Brev af 5. Januar, naturligvis, men om den rejsende Digters *foregaaende Epistel, Nr. 159, dat. „Berlin 27 December 1845“*. Andersen stiller deri forskellige Spørgsmaal, og hans Korrespondent besvarer dem omgaaende straks efter Brevets modtagelse. Han giver den ønskede Besked om Lystspillet „Hr. Rasmussen“ og Operateksten „Nøkken“; han modtager forskellige Kommissioner vedrørende Andersens Pengesager og beretter, hvorledes det af Digteren omtalte Kreditiv bliver bragt istand. Paa Andersens Brev af 5. Januar findes der derimod intet Svar. Skulde man nu synes, at Brevet af 27. December har været lovligt længe undervejs, da Andersen dog selv oplyser (Brevveksling II, S. 43), at „Brevene bruge 6 Dage hjem“, saa giver Andersens Almanak Forklaringen. Brevet er skrevet 27., men først afsendt (med flere andre Breve) d. 30. December.

Houken skriver videre: „Brev Nr. 164 er af Udgiverne dateret 6. Febr. 1846. Det er sikkert lidt for tidligt. I Brev 165 af 14. Febr. fra Leipzig spørger A. til Hauchs Artikel om Eventyrene, som Collin allerede har sendt ham med foregaaende Brev Nr. 164, der altsaa ikke kan være kommet til Leipzig, da Brev 165 afgik d. 15. Febr. I 165 spørger han ligeledes om Chr. Thybergs Adresse i Wien, som ogsaa var opgivet ham i 164. Følgelig maa Brevet være senere end 6. Febr. Selv dengang kunde et Brev næppe være undervejs fra København til Leipzig fra 6. til 15. Februar“.

Hvis Houken havde kastet et Blik paa Kommentaren til Brev Nr. 164, vilde han straks have opdaget, at Slutningen var uholdbar, og at Brevets Datering ligger urokkeligt fast.

For det første indeholder selve Brevet et Par sikre Holdepunkter for en Tidsfæstelse. Fru Collin skriver: „imidlertid er „Den nye Barselstue“ *ansat til i Aften* med „Pigen fra Lyon““. Man vil let ved Hjælp af Overskous Teaterhistorie eller Aumont og Collin: „Det danske Na-

tionalteater“ kunne overbevise sig om, at denne Konstellation netop indtræffer 6. Febr. 1846. Yderligere omtaler Fru Collin i Efterskriften, at „paa Onsdag skal Phister have Bryllup med Jf. Petersen“ — Brylluppet stod nu ikke om Onsdagen, men Fredag 13. Febr. 1846.

Men for det andet oplyser Kommentaren, at der findes en anbefalende Paategning paa Brevet, som skyldes Kancellist i det udenrigske Departement Julius Sick *og er dateret 7. Februar*. Den er stilet til dansk Legationssekretær i Wien Melchior Grevenkop-Castenskiold og anmoder ham om at „bevare det [Brevet] til Andersens nærførelse Ankomst til Wien“. Og dermed bortfalder alle Problemer vedrørende Andersens Breve fra Leipzig (hvor han iøvrigt slet ikke ventede at høre fra Collins), thi Brev Nr. 164 har han overhovedet først modtaget ved sin Ankomst til Donaustaden d. 6 Marts. Herfor har vi hans egne Ord. Brev Nr. 169, dat. „Wien 6. Martz 1846“, begynder: „Jeg er i Eftermiddag kommet til Wien . . . ; Deres Brev, *det med Ingeborgs Skrivelse, Möllers Brev og Hauchs Bemærkninger*, har jeg ladet hente“. Der kan altsaa ingen Tvivl være om Sagens rette Sammenhæng.

S. 134 opstiller Houken en sindrig Hypotese om, at den Brevstump, dat. Vernet 8. Juli 1846, som anføres som et Brev til Edvard Collin i dennes store Bog om Andersen og det Collinske Hus (S. 401), i Virkeligheden er hentet fra et Brev til Jonas Collin, „hvilket Kommentaren til II, 99, L. 5 kunde have bemærket“. I en Fodnote tilføjer han: „Indledningen VI, 8 mener dog, det er til Louise Lind, f. Collin“. Men det er en Misforstaaelse! Indledningen mener ikke, den konstaterer. Originalbrevet findes nemlig i den Collinske Brevsaml. XVII, H. 25; Andersen har givet det følgende Overskrift: *Til Fru Louise Lind*, og i den af Edv. Collin udeladte Part omtales baade Fru Linds Døtre og hendes Mand.

H. Topsøe-Jensen.

FORTOLKNINGEN AF ET STED I KONGESPEJLET

Frankrigs kulturelle overlegenhed i det 12. og 13. århundrede mærkes ikke mindst på det litterære område. Den nye, høviske smagsretning, hvis førende navn er Chrestien de Troyes, forplantede sig hurtigt til nabolandene, hvor man ikke blot ivrigt imiterede, men også i stor stil importerede de franske værker. Norden kom ikke med i bevægelsen i første omgang, men på Håkon Håkonssøns tid og i hvert fald til dels på hans foranledning blev de mest yndede af de fremmede romaner oversat til norsk prosa.

Også fransk sprog var på mode i de samme århundreder og dyrkedes, mundtligt og skriftligt, adskillige steder i udlandet. Det antages nu vist i almindelighed at denne sproglige bevægelse, ligesom den litterære, nåede til Norge. Således fastslår Gustav Storm: „da Kong Haakons litterære Stræben gaar ud paa at aabne Norge den europæiske Litteratur, saa maa Hofmænd og Klerke — de, som forstod *Fransk* og de som forstod *Latin* — arbejde efter Kongens Anvisning paa at indlemme alle det samtidige Europas Aandsfostre i den norske Lit-

teratur". (Sagnkredsene om Karl den Store o. s. v., s. 2 f.), og videre: „I Kongespejlet forlanges som Vidnesbyrd om almindelig Dannelselse, at man skal kunne Latin og Fransk som de mest udbredte Sprog". (sst. s. 32). Ligesaa utvetydig er Julius Paludan: „Kongespejlet vidner, at det franske Sprog var brugt og yndet, og Forbindelsen mellem Norge og England havde fra tidlig Tid været levende". (Danmarks Litteratur i Middelalderen s. 63).

Særlig udførligt behandler R. Meissner spørgsmaalet i Die Strengleikar, Halle 1902, s. 114 f., hvor det bl. a. hedder: „Man darf wohl annehmen, dass der könig auch französisch verstand. Die bekannte stelle des königsspiegels (kap. 3) deutet darauf hin, dass kenntnis des französischen neben dem latein zur bildung der höheren kreise gehörte. Der königliche hof war aber, wie das im königsspiegel mehrfach ausgesprochen wird, damals schon massgebend für feine bildung und sitte". Noget mere forsigtigt udtrykker Jón Helgason sig i Norrøn Litteraturhistorie s. 210: Fransk var på mode; i Kongespejlet nævnes „valska" sammen med latin som det vigtigste fremmede sprog. Endelig lader A. Bugge, Norges Historie II 2 s. 315, Kongespejlets forfatter kunne fransk; og at dømme efter Hj. Falks omtale af kilderne til våbenafsnittet (Oldskrift-Selskabets udg. II s. 96) må han formodes at være enig med Bugge.

Altså, på Håkon Håkonssøns tid, hævdes det, sværmede det norske aristokrati i den grad for fransk sprog at den der ikke var det mægtig stemples som udannet, og denne påstand begrundes overalt med en — indtil trivialitet citeret — udtalelse i Konungs skuggsjá. Der er da god grund til at undersøge denne udtalelse noget nærmere; den gengives her lidt udførligere end sædvanlig:

En þo at ec rœða nu flæst um logmal þa værdr ængi maðr til fulz vitr nema hann kunne goða skilning oc goðan hatt a ollum siðum. þar sœm hann værdr staddr oc æf þu villt værdða fullkomenn i frœðleic. þa næmðu allar mallyzkur en alra hælz latinu oc valsku. þviat þær tungur ganga víðazt. En þo tynþu ægi at hældr þinni tungo. (K. s. 9,17—10,5).

Stedet forekommer i købmandsafsnittet; en ung mand henvender sig til sin fader for at søge oplysning om, hvad der kræves for at blive en dygtig farmand, han har nemlig i sinde „at fara lannda mæðal", altså drive udenrigshandel; dette betones stadig¹, og ved omtalen af sejlads på havet er det faderen kommer ind på den vidtløftige meteorologiske redegørelse. Det indskærpes flere gange, bl. a. i den anførte udtalelse, at købmanden bør sætte sig ind i sæder og forhold på de steder, hvor han kommer hen, og da naturligt nok også i sproget; bedst vilde det selvfølgelig være om han kunde alle sprog, men med latin og fransk kan han klare sig de fleste steder, fordi de sprog er de mest udbredte. Endelig bliver påmindelsen om ikke at glemme sit modersmål først forståelig, når den henvendes til en der opholder sig — længere eller kortere tid — i udlandet.

Faderens ord kan altså ikke fortolkes som et udtryk for gallomani;

¹ jf. fx. Sa maðr er kaupmaðr skal væra þa værdr hann at læggja sic í margan lifs haska. stunnðum ihæf en stunnðum iheidnum lonndum. en næsta iannan mæð okunnum þioðum. (K. s. 7, 21—23).

det er et *praktisk råd til en vordende købmand*, intet andet, og man kan ikke deraf slutte noget om de *faktiske forhold ved hoffet*, næppe heller om forfatterens sprogkyndighed.

Var da kendskab til fransk særlig nyttigt for en norsk farmand på denne tid? Ja, netop i første halvdel af 13. årh. stod Norge i det livligste handelssamkvem med England¹, hvor fransk stadig indtog en dominerende stilling, både som officielt og privat sprog. Det tør også antages at der har været handelsforbindelser med de nordfranske og flanderske² havne³. Rådet er således velbegrundet; hvorvidt det er blevet fulgt er derimod en anden sag, som det er vanskeligt at sige noget om.

At man har lagt en ganske uberettiget betydning ind i stedet i K. s. skyldes nok bl. a. at fransk nævnes sammen med „bogmålet“ latin — der dog også var stærkt anvendt i det praktiske liv. En anden grund er sikkert den at man — bevidst eller ubevidst — har sluttet ud fra forholdene i Tyskland⁴ (jf. Storm anf. skr. s. 1), hvor de højere kredse uægtelig snobbete for fransk sprog. Men Tyskland stod — ikke blot på grund af sin beliggenhed — i en langt intimere forbindelse med Frankrig, og den tyske oversættelseslitteratur har et andet præg end den norske, der er et mere isoleret fænomen, i højere grad et kunstprodukt, skabt på et kongebud og sandsynligvis — at dømme efter teksterne selv — udført af engelske og norske klostermænd i forening.

Anker T. Laugesen.

UDØETHED: UDDØETHED

ET TEXTKRITISK SPØRGSMÅL¹

I Professor Paul V. Rubow's nylig udkomne, meget interessante Bog: „*Den kritiske Kunst*. En Afhandling om filologisk Litteraturforskning“ [1938] diskuterer Forfatteren i et Afsnit, hvorledes en Textudgiver skal forholde sig, hvor der er Uoverensstemmelse mellem Manuskriptet's og den af Forfatteren selv kontrollerede 1. Udgave's Text. Som Exempel fremtager og diskuterer Rubow et Sted i Søren Kierkegaards „*Begrebet Angest*“, Afsnittet om „det dæmoniske“ som det indholdsløse, det kedsommelige. Stedet lyder saaledes: „Den Continuitet, der svarer til det Pludselige [som K. i det foregaaende har behandlet], er hvad man kunde kalde Udøethed. Kedsommeligheden, Udøetheden er nemlig en Continuitet i Intet“. (Saml. Værker 1. Udg. Bd. IV, S. 399). Slaar man efter i Udgivernes Anhang, ser man, at Manuskriptet i begge Tilfælde har: *Uddøethed*.

¹ A. Bugge HTN 3 Rk 4, s. 1—149 og 5 Rk. 2, s. 299—378. ² hvor fransk spillede en stor rolle, jf. F. Brunot: Hist. de la langue fr. I s. 388 ff. ³ Nordisk Kultur XVI s. 131. I betragtning kommer også skildringen af norske forhold i digtet Sone de Nansai (Brabant, 13. årh.), der snarest beror på mundtlig, norsk beretning, „skipperhistorier“; jf. dog Nyrop i Aarb. f. nord. Oldk. 1907 s. 1—18. ⁴ Også Arnold af Lübecks udtalelse om *Danskerne ca. 1200* har man uden skrupler overført på *Håkon Håkonssons Nordmænd*, fordi man syntes den passede bedre på dem: „Den af Arnold fremhævede Kendskab til fransk Sprog spores egentlig ikke i Danmark, men vel i den senere norske Oversættelseslitteratur.“ (J. Paludan anf. skr. s. 12).

Prof. A. B. Drachmann, Udgiveren, har i en Afhandling: „Textkritik, anvendt paa S. K.'s Skrifter“ (Udv. Afhandlinger 1911 S. 156 f.) forklaret, hvorfor han ikke har valgt Manuskriptets Form, med den Motivering, at det er usandsynligt, at K. ikke skulde have bemærket Uoverensstemmelsen, da han (til 1. og 2. Udg.) maa have ved Korrektoren læst Ordet 8 Gange, og har en anden hjulpet ham, „bliver Sagen endnu mærkeligere“. — Hertil svarer nu Rubow, at Udøethed er en simpel Trykfejl, og at en saadan, særlig „naar man betænker Ordets underligt forvredne Udtale og Skrift, samt den Erfaring at ligegyldige Trykfejl gladelig kan gaa gennem 5 Korrekturer“, let kan fremkomme. Rubow vil saaledes holde paa Ms.'s: Uddøethed. Forøvrigt er Drachmann forlængst i 2. Udg. af Saml. Værker gaaet over til den af Rubow ønskede Læsemaade. Rubow argumenterer selvsagt ikke udfra et Manuskripts ubetingede større Værd, giver tværtimod andre Steder Førstetrykket Ret, en Forfatter kan jo let skrive fejl og opdage Fejlen ved Korrekturlæsningen. Argumentet er Ordet Udøetheds — tilsyneladende — Meningsløshed.

Sagen selv er naturligvis i sig selv ubetydelig, og naar jeg vil protestere mod Rubow's Opfattelse, er det derfor udfra principielle Synspunkter.

I. For det første gaar R. her imod det af ham selv ofte fremførte Princip: at den vanskeligere Læsemaade bør foretrækkes.

II. For det andet overser Rubow, at K. selv betegner Ordet Udøethed som hjemmelavet. Udtrykket „hvad man kunde kalde“ vilde i K.s Mund være meningsløst, hvis det var det letforstaaelige, næsten banale: Uddøethed, det gjaldt.

III. For det tredje synes Rubow her ikke, trods sit uomtvistelige store Kendskab til K.s Forfatterskab, at have Indholdet af „Begrebet Angst“, endsige af samhørende Værker, Journaloptegnelser o. l., præsent. Men Rubow bifalder i sin Bog selv Madvigs Krav om at „alle Rettelser kræver Fortrolighed med Forfatteren og hans Sprogbrug og hele Forfatterskab“.

K. behandler i det heromhandlede Afsnit af „Begrebet Angst“ den Angst, han kalder „Angsten for det Gode“ (det Dæmoniske), og definerer bl. a. det dæmoniske som: det indholdsløse, det kedsommelige. Grundlaget for det dæmoniske har K. forklaret saadan: „det oprindelig ved Natur eller Historie Forhold at være sat udenfor det almene, det er Begyndelsen til det Dæmoniske“. Det fremgaar af alle Journaloptegnelser og Udtalelser i Værkerne om disse Spørgsmaal, at dette: „at være sat udenfor“ er det væsentlige. Deraf kommer manglende Forhold til Livet, Historien, manglende Kontinuitet. Det dæmoniske er i K.'s Forfatterskab i Tiden indtil midt i 40'erne nøje knyttet til Humorstadiet, „dæmonisk Humor“. Som Repræsentant for denne Art Humor staar gennem hele K.'s Ungdom *Ahasverusskikkelsen*, ham der „lever“ udenfor Samfund med Gud og Mennesker, og som aldrig kan dø. Jeg henviser til min Analyse af „Ahasverusstadiet“ i „Nogle Kierkegaardstudier“ 1932 og citerer her blot, først Frithiof Brandts udmærkede Definition af dette Stadium: „Om han saa end skal vandre evigt rundt paa Jorden, lever han kun i Øjeblikket, uden at faa Historie, uden at faa Kontinuitet“ og dernæst nogle faa Udtalelser af K. selv om dette: et „Liv“ udenfor Livet, i uendelig Intethed, der ikke kan afsluttes.

I „Sygdommen til Døden“ karakteriserer K. den dæmoniske Fortvivlelse (der er den dæm. Angsts Moment ført ud i en Tilstand) saaledes: „Fortvivlelsens Kval er netop ikke at kunne dø. Den har saaledes mere tilfælles med den dødssyges Tilstand, naar han ligger og trækkes med Døden og ikke kan dø. Saaledes er det at være syg til Døden det ikke at kunne dø, dog ikke som var der Haab om Livet, nej Haabløsheden er, at selv det sidste Haab, Døden, ikke er“. (Sml. V. XI, 131 f.). Denne Tilstand har K. samlet i Ordet: *Udøethed*.

Jeg føjer et Par Citater til, der støtter denne Opfattelse. Allerede fra 1837 en Udtalelse: „Den evige Jøde er den forstenede Loths Hustru bragt til Bevidsthed“ (Papirer I C 120). Fra 1836 en Bemærkning om Tithons, hvis Skæbne jo i høj Grad minder om Ahasverus': „Den hele idealistiske Udvikling i Fichte f. E. fandt vel et Jeg, en Udødelighed, men uden Fylde, som Auroras Mand, der vel er udødelig, men uden evig Ungdom endte med at blive en Græshoppe“. (I A 302). Tithon ønskede sig jo ogsaa Døden. Fra sin Læsning af A. v. Arnim's „Armuth, Reichthum, Schuld und Busse der Gräfin Dolores“ har K. noteret om „Dolores Mands Besøg hos den vidunderlige Doktor“: „— — er schauderte und eine namenlose Angst ergriff ihn vor dem Leben einer ganz einsamer Menschen, der wie der letzte auf der Erde sich in seinen Träumen verliert und verwildert, an Hölle und Himmel zugleich anstösst und nicht hineindringen kann“. (II A 70. 1837).

Kierkegaards personlige Forhold til disse Ahasverusfølelser, Udelukkelse fra Gud og Mennesker, Tomhed, Intethed, der i hans Inderlighedskoncentration blir uendelig selv i Momentet, er som bekendt Hovedmotiv i en Række af K.s Værker — Assessor Wilhelms Formaninger i „Enten — Eller“, „Frygt og Bæven“, „Begrebet Angst“, „Sygdommen til Døden“, flere Taler og en lang Række Optegnelser. Saaledes behandlet bl. a. af P. A. Heiberg, Brandt, Hirsch foruden i min ovenfor nævnte Afhandling.

Jeg kan ikke se rettere end, at Ahasverus' Udødelighed, uden Kontinuitet og uden andet „Indhold“ end Længsel efter Døden dækkes af Ordet: *Udøethed*; medens *Uddøethed* er meningsløst, netop Døden mangler!

Saaledes maa Læsemaaden Udøethed foretrækkes, væsentligst ud fra Textens Indhold, støttet af K.'s egen Bemærkning („som man kunde kalde“) og af Reglen om den vanskeligere Læsemaal.

Knud Jensenius.

ET GENFUNDENT EWALD-DOKUMENT

Da Johannes Ewald i 1779 ordnede sine *Samtlige Skrifter* til udgivelse, var det, som vi kan se af hans forord til hele udgaven (dateret 14. Febr. 1780), hans hensigt at skrive oplysende introduktioner ogsaa til flere af de enkelte arbejder:

„Meer vil jeg paa nærværende Tid ikke sige om mine poetiske Arbejders Historie. De Omstændigheder deraf, som kun ere mig selv bekendte, og som kan være mine Læsere magtpaaliggende at vide, vil jeg

enten anføre ved Stykkerne selv eller ved en anden Leilighed.“ (*Samtlige Skrifter* I s. XXXII).

En *Adam og Eva*-fortale, dateret „Gientofte den 2den Julii 1779“ og trykt i samme bind, oplyser os om arten af disse fortæller. Andet bind, indeholdende *Rolf Krage*, *Philemon og Baucis*, *Philets Forslag* og *Lyriske Stykker* udkom i 1782 efter digterens død og uden hans medarbejderskab. Men om Ewalds syslen med en fortæller til *Rolf Krage* er vi blevet underrettet af Knud Lyhne Rahbek, da denne et halvt århundrede senere udgav sine forelæsninger om Ewaldtidens litteratur under titlen *Bidrag til en Udsigt over dansk Digtekunst under Kong Christian den Syvende* (1828). For at sandsynliggøre, at sørgespillet *Rolf Krage* er skrevet med skuepladsen for øje, aftrykker han in extenso Ewalds fragment til en *Rolf Krage*-fortæller, som han har fundet blandt Ewalds efterladte papirer, hvorefter han allerede havde fremdraget mange litterære skatte. Fortælleren er ham overleveret i et diktat, „af en mig meget velbekendt Haand, om jeg ikke tager fejl, en af Troilernes“ (*Bidrag* s. 258 ff.).

Dette fragment har altid været et værdifuldt, men samtidig drilagtigt dokument for Ewald-forskerne; man har ud af det kunnet læse digterens fortrydelse over de saa affærdigende danske og tyske anmeldelser af hans forsøg paa at skabe en nordisk tragedie; man faar et sugestivt indtryk af, hvad læsningen af Ossian og Shakespeare lærte den unge dansker om en kunst uden klassicismens dagklarhed, en kunst af mørkere og stærkere og mere stofmættet karakter; og man har tvivlraadig drøftet værdien af hans oplysninger, som allerede Rahbek fandt „høist mærkelige“ (*Bidrag* s. 262), ifølge hvilke han efter „den engelske oplevelse“ og efter *Rolf Krage* atter skulle have taget sin *Adam og Eva* frem og begyndt en omarbejdelse, af hvilken intet er bevaret, men hvorom Hans Brix i sin Ewald-bog har kunnet gisne (s. 17).

Da Det danske Sprog- og Litteraturselskab i 1914—24 udgav *Johannes Ewalds Samlede Skrifter*, var dette af Rahbek optrykte fragment intetsteds at finde, og man maatte nøjes med at genoptrykke teksten efter Rahbeks læsning, med konjekturalrettelse af en enkelt trykfejl (*Samlede Skrifter* V s. 240 f. og VI s. 523). Imidlertid er manuskriptet ikke tilintetgjort, men ved en fejltagelse blevet begravet blandt de rahbekske manuskripter.

I Rahbeks Papirer paa det kongelige bibliotek i pakken Ny kgl. Samling Fol. 1454, findes et lille tyndt hefte, betitlet „Afhandling af forskellige (Rahbek og andre)“. I denne rodebunke, hvorefter det interessanteste papir er nogle sider om svensk litteratur (Franzén og Bellman), skrevet med Tønnes Christian Bruun de Neergaards haand, — sikkert en rest af det store værk om samtidig svensk litteratur, som den aandslivlige adelige amatør i de første aar af det nittende århundrede forfattede, (se *Minerva* 1804), men hvorefter kun enkelte sider er blevet trykt, — i denne rodebunke ligger det forsvundne Ewald-dokument.

En sammenligning mellem manuskriptet og det rahbekske optryk viser talrige afvigelser, og ikke faa, der har betydning for sammenhængen: *saavidt* har været læst som *saalidt*, *umistænkt* som *mistænkt*, *krøblingagtige* som *kjællingagtige*, *ufeilbarlig* som *ufriwillig*, og *uønsomt* som *eensom*, for blot at nævne de vigtigste. I betragtning af den

omhu, hvormed den øvrige del af Ewalds forfatterskab er blevet udgivet, og i betragtning af dokumentets betydning turde det være rimeligt at optrykke teksten i den autentiske form og med angivelse af de rettelser, der er foregaaet under diktatet.

Teksten staar skrevet paa et løst folioblad, hvoraf halvdelen af verso-siden er ubeskrevet. Bladets størrelse er 20,8 × 31,9 cm., dets vandmærke Pro Patria, efter Sprog- og Litteraturselskabets signaturer af typen β. Haandskriften er ikke Ewalds, men rettelsernes karakter, saaledes som allerede Rahbek saae det, af en saadan art, at vi ubetinget staar over for et førstehaands diktat. Hvad nedskriveren angaar, var det ikke, som Rahbek, lidt usikker i sin sag, formodede det, en af „Troilerne“, skønt skriften har en del lighed med deres lidet særprægede haand; blader man imidlertid de manuskriptpakker igennem, der er bevaret af forhandlingerne i Ewaldianernes litterære klub „Det danske Litteratur-Selskab“ (Ny kgl. Samling 4°, 1218 d), vil man ikke forgæves lede efter den samme skrift som Ewald-fragmentets. Med denne skrift findes kollegiale recensioner over digte af Peder Topp Wandal, Hans Christian Sneedorff, Hans Peter Tostrup, Ernst Frederik Waltersdorff og Laurids Smith, recensioner, der er underskrevet med navnet Bast. Det er altsaa Ewalds gamle ven fra studieaarene, den engelskkyndige teolog Poul Danchel Bast, der har været digteren behjælpelig med at nedskrive de „omstændigheder“ omkring *Rolf Krage*, som ikke er kommet med i den store fortale af 1780. Da P. D. Bast arvede Ewalds litterære efterladenskaber, har han lagt fragmentet sammen med disse, hvis det da ikke fra første færd har hørt med dertil, og her har hans unge ven Knud Rahbek fundet det; men da dokumentet ikke er skrevet med Ewalds haand, har det efter Rahbeks død ulæst faaet plads blandt tvivlsomme papirer, i stedet for at blive placeret i Basts Ewald-manuskripter Ny kgl. Samling, Fol. 489°, hvor det rettelig hører hjemme.

I den nedenfor aftrykte tekst er tegnet * føjet til de ord, som i mere end ortografien er blevet fejlagtig gengivet af Rahbek.

„Da jeg lader min *Rolf Krage* aftrykke i denne Samling, uden¹ betydelig Forandring, saaledes som den første Gang slap mig ud af Hænderne; uagtet alt, hvad der er sagt og skrevet, eftersagt og efterskrevet, med og uden Indsigt og Overlæg, af Venner og af Fiender², imod dette lidet Stykke — saa skylder jeg mine Læsere, mine Dommere og mig selv en Art af Regnskab, hvorfor jeg ikke har viist mig lærvilligere i dette Tilfælde; at jeg nemlig saavidt* som muligt, maae gjøre mig umistænkt³ for en vis Egensind, der altid⁴ er ligesaa⁵ daarlig⁶ og skadelig⁷ for en Skribent, som uhøflig imod* dem, han skriver for. Naar jeg siger, at jeg selv ynder Stykket, saaledes som det er nu, ligesaa høit som noget af dem, jeg agter for mine bedste, om ikke højere; saa siger jeg en nøiagtig Sandhed, og en, som vil⁸ frikiende mig for det Ondartigste i Autoregensind, men en som jeg dog ikke er overmodig nok til at ville berolige mig selv og andre med, da det Spørgsmaal altid bliver tilovers,

¹ Overstreget *meg* (?). ² Overstr. af *Lærde og Læge, Kiendere og Elskere* baade (?) *Elskere med og uden Smag, paa dansk og paa tydsk*; det første ord af er tilføjet senere. ³ *u* er tilføjet senere. ⁴ Overstr. *har*. ⁵ Overstr. *skadelig*.
⁶ Rettet fra *daarlige*. ⁷ Rettet fra *skadelige*. ⁸ Overstr. *fritage mig*.

hvorfor jeg, trods alle anførte Grunde, er saa uenig i min Smag med Mængden af mine Læsere. En vittig Recensent, hvoraf vi just har større Forraad, end af de billige, vilde maaskee paa mine Vegne besvare dette *Hvorfor*, ved at sammenligne mig med de Forældre, der elske deres krøblingagtige¹ ilde opdragne og uheldige Børn* høiest, bevægede dertil just ved disses Uheld. Og noget sandt, forstaaer sig, var i denne Sammenligning, thi min *Rolf* har virkelig² ingen Lykke giort, hverken hos Kiøbenhavns eller hos Berlins Kunstdommere, eller hos vort Theater, eller hos det, vi kalde vort Publikum, eller hos Boghandlere. Men jeg vil dog helst besvare mit *Hvorfor* selv: og dette kan best skee, ved, efter min Maade, oprigtig at fortælle Stykkets Historie.

Jeg var nylig kommen over Wielands Oversættelse af Shakespear: jeg* havde seet nogle Glimt af den store Celtiske Barde, endskiønt ligeledes kun* i en prosaisk Oversættelse: jeg havde været standhaftig nok, til at læse min *Messiad*³ tredie eller fjerde Gang, og jeg begyndte at finde mit Digtermod belønnet med* visse smeltende ubeskrivelige Taare, som forraadte de sig⁴ for⁵ min Siel udviklende, de snart, de næsten følte Skønheder: ligesom den, der en klar Middag kom pludselig ind fra Torvet i en Rubens eller i* en* Hogarths Kabinet, i Begyndelsen vilde finde Alting halvmørkt, og neppe opdage de fortryllende Skønheder, som siden, naar hans Øie* kunde⁶ modtage dem, dog⁷ ufeilbarlig*, Tid efter anden vilde* udvikle sig for ham. Den umiddelbare Følge heraf* var, at min Smag, mig ubevidst hvorledes*, blev vant, blev* trængende til stærkere Føde, end den hidindtil* havde ladet sig nøie med. Min Digterflamme, om det kan være mig tilladt at udtrykke mig saaledes, greb viden* omkring sig, og umættet ved blotte Ord, vilde den have⁸ fleer* Begreb*, fleer*⁹ Ting at nære sig med, den gled bort, aad de skønneste Sententser, de vittigste Modsætninger, og de meest velklingende Ordspil, den higede graadig efter enhver af Naturens sande Rigdomme; og den trængde sig selv uøisom* igiennem Virkelighedernes* umaalte Rige ind* i Mulighedernes, den dannede sig selv Materie at brænde, at stige, at nærme sig Skaberen ved*. Man begriber heraf, at jeg tabde en Deel af min Franskhed. Det forstaaer sig, at jeg¹⁰ endnu elskte*, endnu høit agtede min første Lærer¹¹ P. Corneille, ligesom jeg, i Hensigt til¹² en Deel af mine egne da fuldførte Arbejder, var, og altid vil blive meget fornøiet med mig selv: men sandt at sige, beundrede jeg ingen af os meer*. Jeg fandt det nødvendigt, endnu engang at tage fat paa min Adam og Eva, som jeg den Tid allerede meer* end een Gang havde været fornøiet og igen misfornøiet med, og jeg berigede den med en stor Deel Billeder, som jeg enten laante af mine nye Mønstre*, eller selv sammensatte; uden derfor¹³ endnu* at have Hierte nok, til at udslette des* lieux communs¹⁴, den Metaphysik, de Antitheser, og de øvrige, jeg veed ikke selv, hvad for de-

¹ Overstr. *aldrig* (?). ² Overstr. *været uheldig*. ³ Overstr. *nok* (?). ⁴ *sig* indført senere. ⁵ Overstr. *mig*. ⁶ Overstr. *taale det*. ⁷ Overstr. *af T* (?). ⁸ Overstr. *flere* (?). ⁹ Overstr. *flere* (?). ¹⁰ Overstr. *elskede* (?). ¹¹ Overstr. *Pierre*. ¹² Overstr. *min Adam og Eva*; rettelsen synes at være foretaget senere under diktatet, eftersom de følgende ord fra en Deel til Arbejder er tilføjet paatværs i den venstre margin. ¹³ Overstr. *at*. ¹⁴ Overstr. *de metaphysiske*.

klamatoriske Prydelser, som jeg eengang havde anbragt deri, og som jeg dog langt fra ikke fandt nær saa skønne, som jeg tilforn havde fundet¹ dem.“

Alf Henriques.

RYTMIK

Arthur Arnholtz: *Studier i poetisk og musikalsk Rytmik.*

Et med stor Energi anlagt og gennemført Arbejde for at faa fast videnskabeligt Hold i den kunstneriske Rytmiks mangfoldige Problemer. Det er en anseelig Bog paa over 400 store Sider skrevet i et ofte meget sammentrængt Sprog, dog kun en Indledning til det, Forfatteren egentlig vilde. Da Forudsætningerne herfor manglede, saa han sig nødsaget til at fremskaffe dem selv. Forf.s oprindelige Plan var en Monografi over de rytmiske Forhold i Sangens poetisk-musikalske Dobbeltkunst. Forudsætningen herfor maatte være i det store og hele antagelige foreliggende Fremstillinger af den poetiske og musikalske Rytmelære. Dog, hvad saadanne Fremstillinger angik, forefandt han alt i et saadant Kaos, at han følte sig nødsaget til for overhovedet at kunne arbejde paa disse Omraader selv at rydde Grund.

Det er disse grundlæggende Undersøgelser over den poetiske og Musikrytmens Karakter, som her forelægges. Bogen er delt i tre Dele. I. ALMINDELIG DEL, hvori principielt søges redegjort for den kunstneriske Rytmes Natur, dernæst de indvundne Principers Gennemførelse i II. POETISK DEL og III. MUSIKALSK DEL.

Naar Verslæren — og tildels ogsaa den musikalske Rytmik — endnu „befinder sig paa et Stade, der af hver Specialundersøgelse kræver Klarlægelse af samtlige for denne nødvendige Principer“ (FORORD I) maa Grunden hertil søges deri, at det Objekt, Versforskeren arbejder med, ikke er det skrevne (trykte) Vers, men det hørte, det reproducerede Vers, — selv om der maaske oftest kun er Tale om en Reproduktion for hans eget indre Øre. Et klassisk opfattet og gengivet Digt med tydelig Rytmemarkering er en ganske anden Ting end det samme Digt i naturalistisk, prosaisk-„logisk“ Gengivelse.

Altsaa bliver det første Spørgsmaal Spørgsmaalet om Gengivelsen. Her møder os straks ved Værkets Begyndelse to Paastande: 1) Kun som Genstand for vor Udtrykstilfælde faar et sprogligt (eller musikalsk) Raastof Udtryksform (Forord II A). Først naar vi vil en Verslinje som Vers, er den Vers. En skrevet Sætning kan villes og altsaa gengives baade prosaisk og versmæssigt. Forudsætningen for at vi kan ville den som Vers, er at vi ved, hvad Vers er. Kun ud fra bekendte Formforestillinger kan vi reproducere. Denne Paastand maa indskrænke Undersøgelelsesområdet til saadanne Epoker og Kulturomraader, inden for hvilke vi virkelig tør regne med at kende de for Produktionen afgørende Formforestillinger. Kun derindenfor kan vi regne med en adækvat Gengivelse, idet det nemlig bliver 2) den anden grundlæggende Paastand, at for hvert rytmisk Kunstværk er kun een Gengivelsesmaade den rette, at det objektivt foreliggende Raastof med sine naturlige

¹ Overstr. *dem* (?).

Kvaliteter kun imødekommer een Prægning. Dette indskrænker rent praktisk Undersøgelsen til at befatte sig med saadanne Kunstværker, hvis Holdning og Helstøbthed muliggør med nogenlunde Sikkerhed at kunne fastslaa den ene rette Gengivelse.

Denne anden Paastand om adækvat Gengivelse, hvortil Forf. har modtaget stærk Tilskyndelse fra Ed. Sievers, Vanskelighederne ved at fastlægge den og Midlerne til at overvinde disse Vanskeligheder, behersker hele den første Del af den almindelige Del. Derefter gaas over til en Undersøgelse over selve Rytmens Væsen.

Som afgørende Princip for baade musikalske og poetiske Kunstværker inden for det Undersøgelsesomraade, Forf. har valgt sig, — hvilket af praktiske Grunde, jvf. det ovenfor sagte, at vi kun kan reproducere udfra Formforestillinger, som er os fortrolige, er indskrænket til at omfatte det germanske Talevers (om dette særlige Begreb se senere) siden Renæssancen og den yngre (18.—19. Aarh.s) simple „Liéd“, — findes det som kaldes: den kunstneriske Serierytme. Serierytme defineres som en Række af „som ens genkendelige Markeringer i som ens genkendelige Afstande“. Den rene maskinmæssige Klapren af nøjagtig ens Markeringer i nøjagtig ens Afstande (som et Urs Dikken) erklæres for ukunstnerisk; kunstnerisk skøn bliver Rytmen først, naar den bliver til gennem en Modstand, som fornemmes overvunden og ordnet. Man kunde muligvis tænke sig, at en Digter ved ganske at se bort fra Ordenes Mening og kun virke med Lyde og Klang kunde opnaa det højeste af rytmisk Vellyd. Adskillige saadanne Forsøg er gjort, f. Eks. Johs. Weltzers *Alma*, Adakadejsan, *simbira* gastir. For det meste kommer Rytmen dog til at virke fuldstændigt dødt. Den Spænding mellem Ordenes Karakter som Led i en betydningsfuld Sætning og som underkastede en metrisk Rammes Krav, som betinger Rytmens Liv, er her ophævet.

Ved denne Spænding mellem Raastoffet og den metriske Prægning opstaar den bitytmiske Dualisme, et for Værkets Rytmeopfattelse ganske afgørende Begreb. Interessant er det at se, hvordan Forf. i den almindelige Del antyder og senere i den musikalske Del nærmere udfører og begrundet; at en saadan bitytmisk Dualisme, en saadan Spænding mellem Raastof og Formprægning ogsaa findes i Musiken. For Versets Vedkommende, hvor det sproglige Raastofs stærke Egenkvaliteter gør sig gældende, kan tænkes tre Muligheder: 1) Raastoffet modstaar Prægningen, 2) Prægningen undertvinger ganske det sproglige Raastofs egne Kvaliteter. 3) Ligevægt: Raastoffet underordnes, men undertvinges ikke, bidrager med sine Egenkvaliteter til den serierytmske Markering, som det dog ikke underkaster sig helt, Sprogstoffets Egenliv fornemmes stadig under Versets taktmæssige Forløb. Dette sidste er det ægte Talevers. Baade ægte Tale og ægte Vers, modsat paa den ene Side Prosadigte, de „frie“ Vers, som nok er Tale, men ikke Vers i egentlig serierytmsk Forstand, og de „musiknære“ Vers, Nynnevers eller Libretto, hvis Rytme ikke freingaaer organisk af det sproglige, men er paatvunget udefra af en Melodi eller en selvlavet Liren eller Nynnen. Kun med det ægte Talevers, hvor Talens Renhed er bevaret i Forening med udpræget versmæssigt Taktforhold, vil Forfatteren beskæftige sig. At man ikke har sondret mellem disse forskellige Versarter, der følger saa ganske

forskellige Love, men har villet behandle dem under een Versteori, har hidtil voldt utallige Ulykker. Ud fra den bitytmiske Anskuelse om Samspil og Spænding mellem Raastof og Form opstilles de tre Discipliner: *Prosodien* her opfattet som Læren om det sproglige (og musikalske) Raastofs Evne til at imødekomme en bestemt Prægning, *Metriken*, Læren om disse Formprægninger, og *Rytmiken*, Læren om Raastoffets Modstand mod Formprægningen, Betingelsen for den omtalte Spænding.

I II. den poetiske Del søges saa disse Grundprinciper — under heftig Polemik mod andre Anskuelser — gennemført i en positiv Prosodi. Det polemiske Referat af andre Forskeres Arbejde oplager meget stor Plads. Det tjener ikke blot til at lægge Forf.s Belæsthed for Dagen, men er et storstilet Opgør navnlig med Naturalismens versopløsende Tendens. En Kamp for Verset, for dets serierytmiske Fasthed og dog uendeligt differentierede Bøjelighed, en Skønhed, som de, der læser og hører Vers prosaisk opløst, uden strømmende Helhedsfornemmelse, ikke drømmer om. Hvor ofte har man ikke — med magtesløst Raseri i Sjælen — maattet høre Vers fremført i Theater, i Skole, i Kirke, saa det slet ikke mærkedes, at det var Vers. Som et Led i Bestræbelserne for at genfinde Verset maa dette Værk, — og ikke mindst dets skarpe Polemik — hilses med den største Glæde!

Den *positive Prosodi*, som nu søges opstillet i Modsætning til alle de afviste Teorier, er desværre efter nærværende Anmelders Skøn det svageste ved Bogen — ogsaa det vanskeligste! Fra Naturalismens Op-løsning af Versbegrebet vendes tilbage til tidligere Tiders „Fodsystem“ — her til Lands mest repræsenteret af Recke — dog med adskillige Modificationer. Væsentlig Forbedring er det, at man kommer ud over tidligere Tiders Tilbøjelighed til at kalde Foden for Versets Takt; et langt rigere differentieret Rytmebillede faas, naar det med Forf. erkendes, at i Virkeligheden er snarere Verslinjen, med 4-Slagsrækken som Norm, det der rytmisk svarer til Musikens Takt. (Interessant er her Paavisningen af Musikens gennemgaaende dobbelt saa langsomme Artikulation, som gerne medfører, at i det sungne Digt spaltes Verslinjetakten i to Musiktakter). Derimod forekommer det mig, at hvor det gælder Fremstillingen af selve de prosodiske Grundforhold *Accent* og *Kvantitet*, er Reckes Fremstilling (efter Brücke, Versk. S. 60 ff.) at foretrække.

Den Recke-Brückeske Prosodi, som iøvrigt kaldes rigtig og klar, søger Forf. at simplificere derved, at han mener at kunne se bort fra disse og andre Forskeres Forsøg paa at bestemme Arsis som et bestemt Punkt faldende i Stavelsens Vokal og det dermed sammenhængende særlig metriske Stavelsesbegreb, hvor Længden maales fra Accenttop til Accenttop, og altsaa en Stavelses foran Vokalen staaende Konsonanter maa regnes med til den foregaaende Stavelse. Som Følge heraf mener Forf. at kunne udtrykke begge Dele, Accent og Kvantitet syllabisk ved blot Nævnelser af Stavelsesantal og de enkelte Stavelsers Karakter som betonet eller ubetonet. Idet Forf. her foregriber sin Paa-stand om, at een Stavelse (uden i Forbindelse med en Pause) ikke kan danne „Fod“, begrundes denne Seen bort fra Enkeltstavelsernes særlige Accent og Kvantitetsforhold med, at Stavelserne kun gør sig gældende adderede. Indvender man, at de dog er adderede af Enkelt-

kvantiteter, svarer Forf. (S. 160): „Da disse Kvantitetssummer altid kommer i Stand ved Addition af 1 Hævningsstavelse plus 1, 2 eller 3 Sænkningssstavelser . . . skulde det synes muligt i ethvert Tilfælde at udtrykke dem syllabisk, gennem Angivelse af deres Stavelsestal, ligegyldigt om man iøvrigt anser alle Talepoesiens Stavelser for lige lange, eller man regner de stærke for f. Eks. dobbelt saa lange som de svage“. Det maa være aabenbart, at dette Argument kun har Gyldighed under det angivne Forhold; at Stavelserne er lige lange, eller de stærke dobbelt (eller i et andet bestemt Forhold) saa lange som de svage. Kan baade betonedede og ubetonedede være lange og korte i alle mulige indbyrdes Forhold — og det er dog ganske simpelt det faktiske — saa falder denne Begrundelse bort af sig selv. Dette volder adskilligt Ustyr, naar der senere i Afsnittet om Kompensation gaas ud fra, at en „Tostavelsesfod“ mellem „Trestavelsesfodder“ altid vil virke afsnuppende og krævende Udligning, mens Tilfældet er dette, at en Tostavelsesgruppe meget ofte uden nogensomhelst kunstig (eller meningsmæssig naturlig) Dvælen, blot ved sit Lydgehalt kan fylde sin Plads blandt Tre- eller endog Firestavelsesgrupper.

En anden langt væsentligere Modification af de ældre Fodsystemers Opfattelse er, at Forf. mener at kunne se ganske bort fra den saakaldte stigende og dalende Rytme karakter, (dette Forhold, der for Recke er saa afgørende, at han baserer hele sin Systematik derpaa) saa han mener at kunne nøjes med at karakterisere Versene som Bisyllabler, Tri- og Tetrasyllabler efter Stavelsesantallet pr. Hævning, uden Skelnen mellem Jamber-Trochæer, eller Daktyler-Anapæster o. s. v. Der er for nærværende Anmelder ingen Tvivl om, at dette hænger sammen med, at den Versgengivelse, som er Udgangspunkt for Forf.s Analyse, er noget afvigende, fra forrige Aarhundredes, — adskillig mere fri. Kun-Tilnærmelsesprincippet, som i sig selv er rigtigt (se ovenfor), synes at være ført for vidt ud. Der savnes ikke Vidnesbyrd om dette Forhold endog i Forf.s eget Værk. Saaledes naar det hedder (S. 196): „Muligvis har en saadan Diktion, i hvilken Tryk og Længde regelmæssig følges, været almindeligere paa Reckes Tid end i vore Dage“. Lidt senere tilføjes: „Muligvis forklarer ogsaa denne lidt gammeldags Diktion, at Recke med Overhøring af det for nærværende Forfatter talefremmede i „Bachierne“ kan kalde Nibelungenverset med disse Varianter for „den samlede gothiske Versmasses skønneste Blomst““. Der rejser sig her det Spørgsmaal, om da ikke Reckes „lidt gammeldags Diktion“ og ikke Forf.s mere moderne, er den adækvate Gengivelse? Recke har dog den Fordel, at leve i en Tid, som endnu har Forbindelse med Versets store Tradition i vort Sprog, hvorfra vi, som lever paa den gale Side af Naturalismen, er afskaaret. Se ogsaa Bertelsen-citatet S. 165, hvor B. taler om den „rytmiske Vane“ at læse stærkt skanderende, langsomt og taktafmaalt, som har holdt sig, „selv efter at det teoretiske Grundlag er faldet bort“. Her bemærkes meget rigtigt, at dette teoretiske Grundlag er intet mindre end selve Metret, al Serierytmes fælles Kendetegn. Den Tanke, at antage dettes Bortfald, rører for Forf. hvad han med et Udtryk af Heusler kalder: „Die Parteistellung des Naturalismus“. Derimod mener Forf. — egentlig i Modstrid med sit Princip om, at enhver historisk Oplysning skal drages til Nytte, hvor det gælder om at finde frem

til adækvat Gengivelse — at „om selve denne rytmiske Vane kan maaske, som et Stil- og Smagsanliggende disputeres“. Det er sikkert i nøje Sammenhæng med denne friere Gengivelse, naar Forf., skønt han saa stærkt afviser Bertelsens hele Indstilling, dog følger ham i det meget afgørende, at bryde med Begreberne stigende og dalende Rytme karakter. Det maa som sagt fastslaaes, at dette Spørgsmaal i høj Grad er et Spørgsmaal om Gengivelse. Det maa anses som givet, at der kan læses saaledes, at Rytme karakteren er aldeles iøjnespringende, saa en Overgang fra det ene til det andet virker som et voldsomt Brud, ligesom der kan læses saaledes, at Rytme karakteren helt eller delvist forsvinder. For mig er der ingen Tvivl om, at den Gengivelse, hvori Rytme karakteren tydeligt fornemmes, den strengt taktafmaalte, er den adækvate, hvor det gælder forrige Aarhundredes Poesi. Det Omraade, over for hvilket vi kan have nutidsmæssig Indstilling, indsnævres paa denne Maade i uhyggelig Grad, vi maa, for overhovedet at faa Stof at arbejde med, gøre Springet om bag Naturalismen med al den Usikkerhed, som deraf følger.

Af stor Interesse — om end næppe ganske overbevisende gennemført, — er Forsøget paa statistisk at afgrænse det rene Talevers ved Fastlæggelse af Største- og Mindstebasis for Versets Stavelsestal pr. Taktled (d. v. s. Markering plus Rest). Opadtil udelukkes tetrasyllabisk og blandet tetra- og trisyllabisk Basis, nedadtil monosyllabisk og blandet mono- og bisyllabisk, saaledes at der fastlægges en Mindstebasis paa 4 rytmiske Mindstelementer (Stavelser eller Pauser) hvoraf kun 1 maa være Pause, pr. 2 Markeringer, og en Størstebasis paa 6 Stavelser pr. 2 Markeringer. Hvad der falder uden for disse Grænser, antages at give Verset en talefremmed Karakter, enten at opløse det i taktfri Prosadiktion eller nødvendiggøre en nynnende eller lirende Artikulation. Altsaa en Enstavelsesfod (Monosyllabel) uden Pause anses for utilladelig, hvor den ikke er udlignet (kompenseret) af en Trestavelsesfod (Trisyllabel), ligesom Firestavelsesfoden (Tetrasyllabel) anses for talefremmed uden Kompensation af højst en Bisyllabel (Tostavelsesfod). Begge Dele efter Anmelderens Mening noget for rigoristisk. Det indrømmes da ogsaa, at der gives Undtagelser. Disse Over- og Undergrænser begrundes delvist tempomæssigt med Støtte af en af Forf. under Medarbejde af forskellige udarbejdet Tempotabel, hvorudfra Forf. mener at kunne fastslaa visse særlige Taleverstempi. Uheldigt er det, at hvor der drages de mest afgørende Slutninger fra et Tempotal, nemlig Udelukkelsen af den tetrasyllabiske Gruppe, staar Forf.s Skøn alene uden nogen Kontrolmaaling. Han finder at Tetrasyllabler gennemgaaende artikuleres med en Hastighed af 80 Taktslag pr. Minut (uden Tvivl fordi hans Opfattelse af hele Versarten er præget af hans Indtryk af den moderne „raa“ Tetrasyllabel) altsaa med en svimlende Artikulationshastighed af 320 Stavelser pr. Minut. Jeg mener at kunne fastslaa betydelig lavere Tempi for en ældre mere sværmerisk Type, helt nede omkring 60, hvilket ikke giver et hastigere Tempo, end vi andetstedsfra kender. Noget andet er, at ogsaa for min Opfattelse slaar de fleste tetrasyllabisk baserede Vers over i Liren og Nynnen, dog ikke mest af tempomæssige Grunde, mere fordi Versformens store Vanskelighed gør, at den næsten aldrig gennemføres rent.

Disse forskellige Svagheder ved Prosodiens Gennemførelse forenes

paa uhyggelig Maade i Afsnittet om Kompensation, d. e. Udligning af forlængede Accentafstande med forkortede, og omvendt. Manglende Erkendelse af Enkeltstavelsernes vidtforskellige Længdeforhold, af stigende-dalende Rytme karakter og de dermed sammenhængende Substitutionsregler, derunder navnlig det saakaldte koriambiske Fænomen, de alt for rigoristisk opstillede Største- og Mindstebaser, gør at dette Afsnit forekommer mig at forene en Mængde hinanden ikke vedkommende Fænomener under et temmelig haardhændet Systems ydre Tvang.

Disse Svagheder — hvoraf flere forekommer ikke uvæsentlige — forhindrer dog ikke, at man Gang paa Gang glæder sig over meget fine Enkeltiagttagelser, som rører en betydelig Versæstetiker, man glæder sig til fortsatte Arbejder fra Forf.s Haand, hvor mer og mer de æstetiske Synspunkter kan blive fremherskende, efter at Grundlaget med det foreliggende Værk er lagt (og muligvis ved den Diskussion, det har vakt, forbedret). En forholdsvis stor Fejlprocent maa holdes den Forsker til Gode, som paatager sig det Kæmpeværk fra Grunden af at opstille en næsten helt ny Videnskab. Et saadant Arbejde, som det foreliggende kan overhovedet ikke sammenlignes med deres, der gaar ad de trygge banede Stier. Desuden bedes man erindre det stærke subjektive Moment, som nødvendigvis klæber ved alle Domme paa dette Omraade, — altsaa ogsaa Anmelderens!

For mig er der ingen Tvivl om, at dette Arbejde, navnlig ved sine fortræffelige Grundbegreber, indleder en ny Epoke i vor Versforskning. Forf. er endnu ung, og man maa ønske ham Kaar og Kræfter til fortsat Arbejde, ligesom det maa haabes, at andre vil tage Opgaven op i Samarbejde med ham!

Endnu er uomtalt Forf.s interessante Forsøg paa at skitsere en Begrebsprosodi og hele den musikalske Del. Det første, et meget interessant Forsøg paa at redegøre for Sprogets Begrebsrytme, Begrebsaccent (Sammenhæng mellem begrebsmæssig Vigtighed og lydlig Betoning) og Begrebskvantitet (herunder Forsøg paa Udregning af gennemsnitligt Begrebsindhold pr. Stavelsesgruppe), maa nærværende Anmelder give Afkald paa at bedømme. Bedømmelsen af den musikrytmiske Del menes at høre hjemme i et musikalsk Fagskrift.

Harald Vilstrup.

DET DANSKE LYDSYSTEM

Einführung in das dänische Lautsystem mit Schallplatten von A. Arnholtz und C. A. Reinhold (Arbeiten aus dem Institut für Lautforschung an der Universität Berlin. Nr. 1). Leipzig. Otto Harrasowitz. 1936.

I tilslutning til den foregående anmeldelse af lektor Arnholtz's disputats skal her gøres opmærksom på et mindre arbejde, der stammer fra hans virksomhed i Berlin. Det fulde udbytte deraf kan vel kun fås, når man også har grammofon og de dertil hørende »schallplatten«, men man kan nu også få en del ud af selve hæftet. Det er et yderst grundigt arbejde, som bl. a. oplyser om alle de konsonantforbindelser, der findes i dansk. Selve lydanalysen (på grundlag af

grammofonoptagelser) er yderst nøjagtig, man er til tider ved at tro, den er for nøjagtig, når ikke engang forf. selv i sin udtale kan undgå at forveksle nogle af de 4 a-lyd, han tilkender rigssproget. Til gengæld er jeg ikke overbevist om, at vi virkelig har samme *å(o)*-vokal i *bonde*, *rund*, *hdne*, *kål*, selv om jeg af andre hører, at disse vokaler virkelig i den yngre københavnske slægts udtale skal være ens. Bogen er værd at gennemgå omhyggeligt, netop fordi den vistnok er et udtryk for en udtale, vi ældre næppe helt har opdaget. En sammenligning med Otto Jespersens lydskriftprøver vil vist give et lille stykke nydansk lydhistorie — hvis da ikke Jespersen ligesom jeg selv lider af jyske komplekser. Den anbefales ganske særlig dem, der er helt københavnsk-rigssproglige.

Marius Kristensen.

STILFORSKNING I SVERIGE

Den svenske Stilforsker Nils Svanberg, som har skrevet en lang Række værdifulde Afhandlinger (i „Nysvenska Studier“), den fortræffelige Bog „Verner von Heidenstam och Gustaf Fröding. Två kapitel om nittitalets stil“ (1934) og Haandbogen „Svensk stilistik“ (1936) og herved indlagt sig store Fortjenester i den moderne, nordiske Stilforskning, er ogsaa Ud giver af Serien „Skrifter utgivna av samfundet för stilforskning“ (Uppsala). Det er denne Serie som skal omtales nærmere. Den første Publikation var Festskriftet „Svensk stil. Studier tillägnade Bengt Hesselman“ (1935); dette Festskrift skal jeg ikke komme ind paa her, da jeg har anmeldt det i „Nysvenska Studier“¹.

Efter Festskriftet kom i 1936 Lennart Moberg's „Ålderdomliga ord och uttryck i Heidenstams Folkungaträdet“ (71 Sider). Det skal straks slaas fast: det er et dygtigt og grundigt Arbejde, et vigtigt Bidrag til Studiet af Heidenstams Stil (den historiske Prosastil), som viser saa interessante Brydninger (se Svanbergs Bog om Heidenstam og Fröding). Forfatteren bygger sin Undersøgelse paa et bredt og solidt Grundlag. I det første Kapitel behandles forskellige Ordkredse: nordisk Mytologi, den middelalderlige, katolske Kirke, Aarets og Døgnet's Inddeling, Fester, Boligforhold og Klædedragt, forskellige Stænder (Almuen, de fornemme i Landet og deres Omgivelser), Ord der hører til Kamp, Lov og Ret, Egennavne (som ved deres store Antal og Originalitet farver Stilen i væsentlig Grad). Dette Afsnit er af stor kulturhistorisk Interesse.

I næste Kapitel undersøger Moberg Arkaismernes Oprindelse og opstiller alfabetiske Lister over vestnordiske og østnordiske gamle Ord, almindelige gammeldags Ord og arkaiserende Nydannelser (p. 36—53). Heidenstams Kendskab til ældre Tiders Kulturforhold er baseret paa en grundig Læsning af oldnordiske, gammelsvenske og gammeldanske Kilder. De oldnordiske Ord spiller en meget stor Rolle; Heidenstams Kilder har rimeligvis i stor Udstrækning været de islandske Sagaer. Men ogsaa de østnordiske (gamle) Ord er af stor Betydning, især i „Bjälboarivet“ („Folkungaträdet“s 2. Del). Moberg fastslaar — og det er væsentligt og vigtigt — at Heidenstam er den første, som har anvendt

¹ Se Artiklen „Nyere svensk Stilforskning“ (Nysvenska Studier 1936 p. 233 f.).

en overvejende østnordisk Arkaisering. De arkaiserende Nydannelser er Sammensætninger; det er naturligt, at det er inden for Sammensætningernes Omraade der er Mulighed for Nydannelser. Moberg mener at Ord som *fagerblå* og *líkbánn* kan være dannet af Heidenstam selv, selv om Nyislandsk har *fagrblár* (oldnordisk *fagrrauðr*) og *líkbekkur*.

I tredje Kapitel behandles Arkaismer inden for Formlere og Syntaks; de er af underordnet Betydning i Forhold til Ordforraadet. I „Karolinerna“ er Syntaksen, specielt Ordfølgen, afgørende for Arkaiseringen. I det næste Afsnit undersøger Moberg Arkaismernes Fordeling i „Folkungaträdet“’s to Dele: Folke Filbyter og Bjälboarfvet. Heidenstam viser sin Suverænitæt som historisk Romanforfatter ved, at han har levet sig ind i de forskellige Kulturstadier og har formaaet at gengive hver Periode med dens særlige Træk og Atmosfære. I første Del er vi i Vikingetiden med noget af dens Dysterhed og Vildskab, anden Del præges af Klostre, Kirker og Riddervæsen. De oldnordiske Ord præger Folke Filbyter, hvad der skyldes, at da Heidenstam rustede sig til første Del, studerede han fortrinsvis den islandske Sagalitteratur. I „Karolinerna“ har Heidenstam bestræbt sig efter at tidsfarve Replikkerne; i „Folkungaträdet“ er denne Tendens næsten forsvundet (Inversionen bruges hele Værket igennem).

I Slutningskapitlet behandles i Tilslutning til Indledningen (om Arkaismernes Betydning i Heidenstams Forfatterskab) nogle almindelige Træk i Arkaiseringen. Moberg skriver: Heidenstam handhar den väldiga arkaiseringsapparaten med överlägsen säkerhet — det blir slutintrycket efter ett studium av hans förnämsta prosadikt (p. 68). Heidenstam varierer Arkaismerne: *målsnäll*, *ordsnäll*, *snartalig* etc. For at forstå Værket maa den ikke sagkyndige Læser bruge Ordbog. Moberg konstaterer dette, men gaar ikke nærmere ind paa en Diskussion om Berettigelsen af en saa gennemført Arkaisering; i mange Tilfælde forklarer Heidenstam dog de gamle Ord ved Tilføjelse af uoprindelige Led (*takljure* for *ljure*, *saxsvård* for *sax* etc.) eller navnlig ved attributive Bestemmelser eller hele Sætninger. Naar det sjælelige træder i Forgrunden forsvinder Arkaismerne, og Sproget beholder blot det almindelige gammeldags Præg. Forkærligheden for konkrete Detailler karakteriserer Heidenstams Stil i alle Perioder i hans Forfatterskab; dette Stiltræk, som i „Vallfart och vandringsår“ giver sig Udtryk i „det pittoreske måleriet“, gaar igen i „Folkungaträdet“ i det middelalderlige Kulturapparat.

I 1937 kom Lennart Kjellberg’s „Stildrag i Hjalmar Söderbergs „Förvillelser“ och „Martin Bircks ungdom““ (30 Sider) og Eva Wennerström’s „Stilstudier i Almqvists „Songes““ (49 Sider).

Kjellbergs Stilstudier omfatter Kapitlerne: Komposition og Skildring, Personbeskrivelse, Anførelse, Talesprog, Sætningsrytme, Farve. Det er knappe, men fine Undersøgelser, hvor Forfatteren kæder en Række velvalgte Citater smukt sammen med sin egen Fremstilling. Han har Sans for det væsentlige, man læser det lille Hefte med udelt Behag. For os danske har H. J. Söderberg en særlig Interesse ved sin Tilknnytning til Herman Bang, hans Læremester, og J. P. Jacobsen. Som hos Bang er Ledemotiv og Gentagelse et af Söderbergs vigtigste Virkemidler. Det ejendommeligste ved hans Stil er sikkert den klare, men lavmælte Tone. Söderberg har Sans for Detaillerne, men han har ikke den dog-

matiske Naturalists Stræben efter at dokumentere sin Fremstilling med autentiske Detailler. I Menneskeskildringen spiller Øjnene og Blikket en meget stor Rolle.

I Kapitlet om Anførelse gives der Eksempler paa „erlebte Rede“, som i de senere Aar har været saa stærkt diskuteret¹. Brugen af hypotaktisk Konstruktion i „Förvillelser“ sætter Kjellberg i Forbindelse med Söderbergs Læsning af Jacobsen, uden at han dog dermed vil sige, at Söderberg har Parataksen fra Bang og Hypotaksen fra Jacobsen.

I Slutningskapitlet om Farver foretager Kjellberg en interessant Sammenligning med J. P. Jacobsens Brug af Farveord (Adjektiver) i „Niels Lyhne“. I „Förvillelser“ er der 1,8% pr. Side, i „Niels Lyhne“ 0,7%. Dette Resultat virker overraskende ved første Blik, naar man ved hvilken Betydning Farverne har hos J. P. Jacobsen. Naar Farverne alligevel virker anderledes stærkt og glødende hos J. P. Jacobsen skyldes det, at han nuancerer og samler Farverne i sine Skildringer; hos Söderberg er Farveordene jævnt fordelt. Söderberg drages mod de kolde Farver, Jacobsen mod de varme. „Förvillelser“ har 13 Nuancer for grøn: *blekgrön, blågrön, svartgrön, ärtgrön* etc., mens „Niels Lyhne“ efter Kjellberg kun har to: *grön* og *sögrön*. I Kjellbergs Gennemgang savner jeg en Henviisning til S. Hallar's lærerige Disputats „Synselementerne i Naturskildringen hos J. P. Jacobsen“ (1921), Kap. 3—5 om Farverne. „Niels Lyhne“ har dog fire Nuancer: *grön, mørkegrön, sögrön* og *grönvissen* (se Hallar p. 83).

Med Forventning ser man hen til nye Stilstudier fra Kjellbergs Haand.

Eva Wennerström har tidligere skrevet en udmærket Afhandling „Expressiva anföringsverb“². Hendes Studier i Almquists mærkelige Stemningspoesi med det franske Navn („Drømme“) har til Formaal, for det første at analysere Digtene og dernæst at vise, at det er forkert at opfatte „Songs“-Lyrikken som noget blot bizart. Med alle sine Betynderligheder og Indfald stræber Almquist i denne Digtning mod et bestemt Stilideal: det naive — og hos en saa bevidst Digter som Almquist kan Naiviteten blive Udtryk for det raffinerede. Eva Wennerström skriver varmt og smukt om sit Emne, men tillige med vaagen Kritik over for det som hos Almquist kan udarte til Bluff. En Række Paralleller anføres fra Almquists øvrige Versdigtning. Stilstudierne falder i følgende Afsnit: det naive Stilideal, Komposition, Sætningen, Ordene, Ordfølgen, Versene.

Et afgørende Stilmiddel i hele Almquists Versproduktion er den varierede Gentagelse: det samme Ord bruges i andre Omgivelser. Selv om Almquist er kortfattet er han ikke koncentreret; hverdagsagtige Smaaord som *så, här, nu* kommer stadig igen og gør deres til at give

¹ Se Sven Möller Kristensen „Æstetiske Studier i dansk Fiktionsprosa 1870—1900“ (1938) p. 34 med Henviisninger, dog ikke til svenske Undersøgelser i „Nysvenska Studier“ etc.; Henviisninger til svenske Undersøgelser findes i „Nysvenska Studier“ 1936 p. 235—236 (Fodnoten). Se ogsaa Paul V. Rubows Artikel „Den impressionistiske Stil“ (Opposition ved Sven Möller Kristensens ovenfor nævnte Disputats) i „Tidskueren“ I. Halvbind 1938 p. 240 ff. (om „style indirect libre“).

² Se „Svensk stil. Studier tillägnade Bengt Hesselman“ (1935) p. 151 ff. Sven Möller Kristensen burde i sin Disputats „Æstetiske Studier i dansk Fiktionsprosa 1870—1900“ (1938) have henvist til denne Undersøgelse (p. 67).

Digtene et Præg af naiv Kejtethed. Egenartede, udspekulerede Komposita er karakteristisk for Almquists Versdigting; de mangler næsten helt i „Songes“.

Tre Ordkredse kan tydeligt udskilles: den religiøse, den eksotiske og den folkelige (jf. Brugen af de ovenfor nævnte Smaaord). Til de religiøse Ord henfører Forfatterinden de mange Eksempler paa første og anden Person af det personlige Pronomen (sml. Herrnhuternes Sions Sange, som har paavirket Almquist). Med Rette gør Eva Wennerström opmærksom paa, at denne Brug er karakteristisk for Digting — religiøs eller erotisk — som udtrykker Fortrolighed og Inderlighed¹. Som Svanberg siger (med Henvisning til Eva Wennerström) giver disse Pronominer Stilen „en ton av innerlig förtrohet, av mystiskt nära umgängelse med gudomen“². I det eksotiske Ordforraad dominerer fremmede, mærkeligt klingende Navne, som Digteren selv har lavet: *Gionzeba*, *Fajumeh* etc.

Almquists Adjektiver er i Almindelighed lystbetonede; karakteristiske Ord er *himnisk* (*Herren himniskt svarar*) og *dunkel*, som rummer alt det hemmelighedsfulde, mystiske og romantiske som Almquist sværmer for. Farveadjektiverne har en halvt symbolsk Karakter, jf. *Ruben G:son Berg's* betydningsfulde Afhandling „Sinnesanalogier hos Almquist“ (i „Språk och Stil“ 1901).

Det Præg af Kejtethed som „Songes“ har skyldes for en stor Del den indviklede Ordfølge, som ikke er betinget af Versemaalene. Ofte synes Grunden til de mærkelige Ord-Omstillinger hovedsagelig at være Trangen til et intetsigende Rim.

Slutningskapitlet om de rytmiske Forhold er en udmærket og meget lærerig Analyse. Forfatterinden klarlægger hvorledes de adoniske Vers (*Fader och moder | gingo till skogen*) korresponderer med Almquists Indolens; det glidende og vuggende, alt det drømmeagtige og hele Følelsesrusen kommer frem i denne Rytme, som ofte hos andre Digtere er Bærer af „Slummer-Stemninger“ i Vuggeviser og Dødssange. I denne Rytme synker Digteren stille i Guddommens Favn.

Til Slut et Par kritiske Bemærkninger, som ikke er af væsentlig Betydning. I en Fodnote p. 36 skriver Eva Wennerström: Då denna uppsats förelåg i korrektur, utkom Henry Olssons arbete Carl Jonas Almquist till 1836 (Sthlm. 1937). I kapitlet „Songes“ finnas några stilistiska iakttagelser, och det kan i ett dylikt fall naturligtvis inte undvikas, att överensstämmande synpunkter framlagts. Det lyder nästen som om Forfatterinden beklager, at Henry Olsson har samme Opfattelse som hun selv; men der er jo al mulig Grund til at glæde sig over, at Stilforskeren og Litteraturhistorikeren er enige om en Række Stilfænomener.

Almquists Brug af Rim er meget uregelmæssig³. Eva Wennerström skriver: Det mest frapperande draget hos de rim, som finnas, är deras

¹ I „Studier i Johannes V. Jensens Lyrik“ (1936) har jeg gjort opmærksom paa hvilken Betydning de „fortrolige Pronominer“ har i Digte som „Pigen der vandrer“, „Moderens Sang“ og „Cecil“ (p. 137 og 139). ² Se Nils Svanberg „Lyrisk stil“ (1938) p. 15. Om denne lille Bog nærmere i Slutningen af denne Artikel. ³ Se ogsaa Sonja Lekmans Undersøgelse om Almquists „Ramido Marinesco“ i „Svensk stil. Studier tillägnade Bengt Hesselman“ (1935) p. 94 f.

ytterliga enkelhet och banalitet (p. 48) og anfører Eksempler som *vår ~ får, vår ~ står, mer ~ ser, mig ~ dig* etc. Anvendelsen af disse almindelige Ord i Rimstilling er et Led i Almquists Stræben efter en naiv Stil. Jeg vil ikke uden videre kalde saadanne almindelige Rim som de nævnte for banale. Om almindelige Rim i Johannes V. Jensens ypperste Digte har jeg sagt følgende (Rim som *Vaar ~ gaar, Blaa ~ paa, gror ~ Jord, hen ~ igen* o. a.): De almindelige Ord faar Vægt og Prægnans af Indholdet, de løftes og udvides, bliver milde og inderlige, kraftige og skæbnesvangre efter det stigende og bølgende fra Strofe til Strofe; de smaa Rimord, ofte brugt i Poesi, har en Rigdom som mangt et originalt Rim ikke har¹. Jeg vil ikke paastaa, at dette gælder for Almquists lunefulde Rimteknik; men jeg tror, at man har undervurderet de almindelige Rim. I Almquists „Songes“ faar vi i hvert Fald et ejendommeligt Spil, det villet naive er Udtryk for noget raffineret; det „banale“ og det raffinerede gaar op i hinanden.

Til Slut skal jeg nævne en lille Bog, der ikke hører med i den her behandlede Serie — som man haaber maa fortsættes lige saa godt som den er begyndt — men som slutter sig smukt til den; det er Nils Svanberg's „Lyrisk stil. Tolkningar av valda svenska dikter“ (1938), „Studentföreningen Verdandis småskrifter“ Nr. 401 (67 Sider). Det er en Række fine og indtrængende Stilanalyser af Digte af Geijer, Almquist, Tegnér (Nyåret 1813), Runeberg, Fröding, Heidenstam og Karlfeldt. Det er her lykkedes Svanberg at skrive populært i allerbedste Forstand og atter en Gang vise de usædvanlige Evner, som han har for klar, let og dog vægtig Fremstillingskunst.

Denne lille Bog bør — som de andre omtalte Undersøgelser — bidrage sit til at vise Stilforskningens store Betydning, de mange Muligheder som denne nye Videnskab rummer — dens Uundværlighed!

Harry Andersen.

H. C. ANDERSENS SIDSTE RETTELSE I HISTORIEN OM EN MODER

I Sprog- og Litteraturselskabets »*Danske Digtere ved Arbejdets*», hvis sidste (femte) hæfte, *Grundtvig-Manuskripter* ved Magnus Stevns, har den nærmeste forbindelse med den første artikel i dette hæfte, var det allerførste hæfte *H. C. Andersen-Manuskripter* ved Paul V. Rubow.

Prof. Rubow påviser her, hvorledes den berømte slutning først er kommen til, efter at eventyret var afsluttet, i stedet for en anden, der lader moderen vågne af sin drøm og finde sit barn i færd med at overvinde feberkrisen. Derimod bemærker Rubow intet — skønt han gør opmærksom på, at den er foretaget — om den sidste ændring i sætningen: »Og Døden gik med hendes Barn ind i den evig blomstrende Have«, rettet til »... ind i det ubekjendte Land«.

Denne ændring er imidlertid næppe den sidste. Digteren har så fin en følelse for forberedelsens betydning, at han har følt, at »det

¹ Se „Studier i Johannes V. Jensens Lyrisk“ (1936) p. 119.

ubekjendte Land« vilde komme bag på læserne, og derfor har han, sikkert ved samme lejlighed, indskudt et nyt led nederst på manuskriptets tredjesidste side: »Jeg er hans Gartner! jeg tager alle hans Blomster og Træer og planter dem ud i den store Paradisets Have, men hvorledes de der groer og hvorledes der er, tør jeg ikke sige dig.«

Her mangler intet, men alligevel har digteren efter »Paradisets Have« indskudt »i det ubekjendte Land«. Her er dette indskud aldeles unødvendigt, ingen vilde savne det, men det er indskudt, for at det samme udtryk, når det afslutter historien, skal komme som en henvisning, en slags omkvæd, der fører tanken tilbage til Dødens tidligere udtalelse.

Hvis denne forklaring af indskuddet er rigtig, og det tror jeg den er, viser det, hvor omhyggelig digteren var for at alt skulde være i orden; et lille træk, men et der viser betydningen af det små i det store.

Marius Kristensen.

KULTUR OG FOLKEMINDER

DANERNES AFLEDNING FRA UPSVENSKERNE

I nyeste Tid er det en yndet Teori blandt svenske Lærde, at Danerne er udgaaede fra det svenske Upland. Saaledes f. Ex. Birger Nerman, „Härstamma Danerna från Svealand?“ („Fornvännen“ 1922), O. v. Friesen, „Rö-stenen i Bohuslän“, Upsala 1924, og E. Wessén, „De nordiska folkstammarna i Beowulf“ („Kungl. Vitt. Hist. och Antikv. Ak. Handl.“, Del 36:2, 1927).

Jeg har søgt at imødegaa Teorien i Artiklen „Daner og Eruler“ („Danske Studier“ 1927, 65 ff.), men den godtages nu af Regnar Knudsen i Artiklen „Urdansk eller Urtysk?“ („Flensb. Avis“ 3. 9. 37). Han siger bl. a.: „De historiske Oplysninger af samtidige Forfattere som Goteren Jordanes . . . o. 550, kan ikke forkastes, naar der ikke er særlige Grunde dertil, navnlig naar deres Opgivelser støttes af andre Forhold. — Her nævnes Danerne første Gang i Historien; Jordanes fortæller, at de er udgaaet fra Svearne (Svenskerne) eller fra Scandia (Sverige) og har fordrevet Herulerne fra deres Bopladser“. Senere taler han om „de svenske Daner“, der ifølge den svenske Teori først har slaaet sig ned i Sønderjylland.

Hvad jeg her vil fremhæve, er det Spørgsmaal: Hvad kan man kalde „historiske Oplysninger“? Det forekommer mig, at der ikke tages tilstrækkelig haandfast paa dette Spørgsmaal, at man mangel Gang er tilbøjelig til at gaa ud fra det, man først skulde vise.

Lad mig her opregne de af forskellige Forskere anførte Hovedstøttepunkter for Danernes Afledning fra Svealand.

1. Jordanes' Gengivelse af en norsk Konge Hrodulfs Meddelelser til Østgoterkongen Theoderik den Store. Hrodulf omtaler først „Scandzae cultores“, „Scandias Indbyggere“, nævner dernæst Svearne og fortsætter saa med at omtale Danerne som „ex ipsorum stirpe progressi“, „udgaaede fra disses Stamme“. („Scandzae cultoribus . . . Suethidi, cogniti in hac gente reliquis corpore eminentiores, quamvis et Dani ex ipsorum stirpe progressi, qui Herulos propriis sedibus expulerunt“).

2. „Lejrekrøniken“, Script. Min. I 43—44: „Fuit enim in Upsala ciuitate Suethie rex quidam Ypper nomine, tres filios habens, quorum unus Nori, alter Østen, tercius Dan dicebatur. Quem pater suus misit in has partes, que nunc dicuntur Dacia, ad regendum insulas quatuor, scilicet Sialand, Møn, Falster, Laland, que omnes uno uocabulo nuncupabantur Withesleth (var. Witheslef)“. Altsaa: „I Upsala var en Konge Ypper med Sønnerne Nori, Østen og Dan. Sidstnævnte sendte Faderen

for at herske over Sjælland, Møn, Falster og Laaland, der tilsammen kaldtes Videsleth“.

3. Gefionsagnet, Snorre, „Heimskringla“ c. 5 etc. Gefion pløjer Sjælland ud af Svealand. Paa det udløjede Lands Plads opstaar Søn Løgr (Mälaren).

4. Noreen, „Spridda Studier“, II, udtaler, at Danmark ikke kan tydes som „Daners Mark“, da et saadant Navn maatte hedde med genitivisk Type *Dana-mørk. Wadstein i „Namnet Danmark“ tyder det som „fugtig Grænsemark“ og henlægger det til det sydlige Sønderjylland, hvor de fra Svealand udvandrede Daner først tænkes at have bosat sig. Denne Opfattelse godtages af Regnar Knudsen: „I sin oldnordiske Form Danmørk synes Navnet at kunne passe paa en Grænseskov eller et øde Grænseland nord for Ejder“.

Udover de her opregnede 4 Punkter kan jeg ikke se, at der er fremført nogetssomhelst Argument af virkelig Vægt for Teorien.

Og af de 4 Punkter er der kun et eneste, der har Mulighed for at kunne henregnes til Kategorien „historiske Oplysninger“, nemlig No. 1.

Hrodulf var, efter Jordanes' Ord, Konge i Norge og gæstede Theoderik den Store i Italien. Det er altsaa muligt, at han fortæller om en af ham selv oplevet dansk Udvandring fra Svealand.

Men rigtignok kun muligt, ikke indlysende nødvendigt.

Regnar Knudsen siger selv om Danerne: „Jordanes fortæller, at de er udgaaet fra Svearne (Svenskerne) eller fra Scandia (Sverige)“.

De to Alternativer opfattes altsaa som i Virkeligheden sigende ét og det samme. Men dette er jo netop: at gaa ud fra det, som først skulde vises.

Hvis nemlig Altern. No. 1 passer, altsaa at „ipsorum“ gaar paa Svearne, taler det unægtelig for en fra Svealand udgaaet Udvandring, som Hrodulf selv kan have oplevet, altsaa en historisk Tildragelse.

Men hvis Altern. No. 2 passer, saa har vi ikke noget historisk Vidnesbyrd, men blot et Exempel paa det fælles Urhjemssagn om Folkegruppen Gottjods Afstamning fra „Øen Scandia eller Scadin-auja“. I saa Fald mister vi altsaa det eneste mulige historiske Støttepunkt for den svenske Teori.

Vidnesbyrd No. 2, om Dans Udvandring fra Upsala, er jo ifølge sin Karakter tydelig Sagn, altsaa uhistorisk. Jeg gør opmærksom paa, at den nordiske Udgave af Urhjemssagnet overalt viser en Tilbøjelighed til at rykke Urhjemmet uhistorisk langt mod Nord. Scadin-aujas Legemliggørelse er i Myten Gudinden Skaði, der fremstilles som en Lappekvinde. Nordmændenes Urstamfader Fornjot og Helgelandsjarlernes Urstamfader Sæming hører begge ligeledes hjemme i Lapland. Denne iagttagelse gør, at Afledningen fra det nordlige Sverige kommer til at staa i et noget tvivlsomt Lys. — Videre er det værd at lægge Mærke til, at „Lejrekrøniken“ lader Dan bosætte sig paa Sjælland, ikke i Sønderjylland. Sagnet modsiger altsaa den moderne svenske Teori, at Danerne først skulde have slaaet sig ned i det sydlige Sønderjylland.

Vidnesbyrd No. 3, Gefjionsagnet, er der endnu mindre Hold i. Jacob Erslev har for længe siden seet, at Henlæggelsen til Mälars-Egnen skyldes en lærd etymologisk Gætning. Thi den nordlige Mälarkyst hedder Sjö-

land; det er dette Navn, man har blandet sammen med Sjælland. Iøvrigt siger Snorre, at Vigene i Mälaren svarer nøje til Næssene paa Sjælland. Det passer aldeles ikke. Derimod minder Sjælland i sin Form paafaldende om den vestgötiske Sø Venern. Det maa være her, at den geografiske Sammenligning er opstaaet.

Vidnesbyrd No. 4, de sproglige Slutninger ud fra Navnet Danmark, er der heller ingen Hold i. Noreens Paastand, at et efter Daner opnævnt „Mark“ maatte hedde med genitivisk Konstruktion *Dana-mørk, er aldeles gal. De ældste Lands- og Folkenavne er netop ugenitiviske: Boi-haemum, „Bojer-hjem“ (Bøhmen), omtalt paa Kristi Tid; Gut-piuda, „Goterfolk“; Svi-pjóð, „Sveafolk“ osv. osv. Og et Navn med „Mark“ maa ikke nødvendigvis være en „Grænsemark“. Den gamle norske Stamme Chaidiner eller Heiner boer i Heið-mørk, „Hedemarken“, og dermed menes Centralomraadet, ikke nogen Grænsemark.

Facit: den svenske Teori bygger paa ét Vidnesbyrd, hvis historiske Karakter er aldeles usikker, og iøvrigt paa Gætværk, hvoraf en Del er tydelig galt.

Hvis Danerne skulde være svenske Uplændinge, maatte det søges sandsynliggjort ved en omhyggelig Paavisning af, at deres etniske Kendemærker peger netop mod Upland. Det har man helt forsømt¹. Og jeg troer ikke, det vil være muligt at give en saadan Paavisning. Svearne danner Landskabsnavne paa *-hund* eller paa det saxisk-tyske *-hundred*, og de ynder det med Saxerne fælles Stednavneled *-tuna*; Danerne danner Landskabsnavne paa *-herred* og ynder det typisk danske Stednavneled *-leif* (lev). Endvidere er Indbyggernavne paa *-far* typiske for Danerne: Sjællands-, Laalands-, Langelands-, Hallands-, Blekinge-, Gullandsfarer; de genfindes hos Anglerne — Lindis-farer — og hos Burgunderne — Burgunda-farer. Nu sad Burgunderne allerede paa Kristi inde i Øst-tyskland, langt fjærne fra Østersøkysten. De maa da have faaet den med Danerne fælles Type *-far*, inden de udvandrede fra Østersøkysten; altsaa har Danerne allerede paa Kristi Tid siddet i det sydlige Østersø-omraade.

Af saadanne Navneforhold kan man naturligvis ikke slutte altfor meget; men jeg mener blot, at min Iagttagelse er nøjagtig ligesaa god som det Grundlag, Wadstein og Wessén og andre svenske Lærde bygger paa.

Hvad jeg først og sidst vil understrege, er, at Efterretningen hos Jordanes aldeles ikke kan tages for gode Varer som grundfæstet historisk Realitet.

Gudmund Schütte.

HASTES IDYLLER

Digteren Peder Horrebow Haste (1765—1831), der var Præsteson fra Fakse,² er mest kendt for sine folkelige Digte: „Hannes Sange“

¹ Jfr. til Oplysning herom den metodiske Gennemgang af svisoniske og danske Nationalmærker i min Haandbog „Om Forefathers, the Gothonic Nations“, § 274 og § 260. ² Om Haste se Vilh. Andersen: Det 18. Aarhundrede (III. dansk Litteraturhistorie II 1934), 919. H. Topsøe-Jensen i Biografisk Leksikon IX (1936), 429—30, med Litteraturhenviisninger.

med Strikkevisen: „Vist ingen Amazone den første Strømpe bandt“, men der er dog ingen Tvivl om, at hans bedste digteriske Bidrag er de to sjællandske Idyller: *Birthe* og *Lille Hans*, der er offentliggjorte i S. Poulsens Nytaarsgaver for Damer — fra henholdsvis 1795 (S. 3—11) og 1797 (S. 97—111) — og digtede under Påvirkning af Thomas Thaarups Skuespil: „Høstgildet“ og „Peters Bryllup“, der begge alluderer til de højtidelige Begivenheder, til hvis Forherligelse de er skrevne: „Høstgildet“ til Indtoget ved Kronprinsens Bryllup 1790 og „Peters Bryllup“ efter Kronprinsessens Nedkomst 1793.

„Birthe“ er tilegnet V. K. Hjort og „Lille Hans“ „min gode Ven C. H.“. Præsten i „Lille Hans“ var „en Mand, o Victor Hjort, som Du — gid Dig og ham de Præster alle ligned“. Det er tydeligt nok, at den udmærkede Præst i „Lille Hans“ har en bestemt Personlighed til Forbillede, siden han sammenlignes med Victor Hjort, der har været en af Hastes gode Bekendte. Der kom i øvrigt adskillige Digtere i Hjorts Hjem, da han var Præst i København.¹

I „Birthe“ fortæller Digteren om en sjællandsk Bondepige, der længe efter sin Kæreste, der er inde som Soldat. Han var imidlertid ikke med, da „fra Sommer-Mønstring kom hver Landsoldat — med Løv af Vallø-Skov i kantet Hat“. ² En Spøgefugl fortæller hende imidlertid, at Kæresten Jacob var blevet i Hovedstaden og havde giftet sig med en Justitsråds Kokkepige. Birthes Sorg herover var stor og ægte. „Bag Møens Klint alt Maanen, luerød, — opsteeg, og blide Sommerskumring brød; — alt. Østersøen rolig, speileklar, — paa lette Kruus dens Sølv-Billed bar; — endnu laae Birthe der med presset Bryst, — og sukked kun om Døden som sin Trøst“. Så hører hun i Skoven Sang af en Mandstemme. Sangen, der har Omkvæd, fortæller om en Kriger, der svigtede sin Mø. Da Sangeren kommer nær, viser det sig at være den formentlig troløse Jacob. Spøgefuglens Ord bliver hurtigt gjort til Skamme, glade vandrer Jacob og Birthe hjem, nu skal deres Bryllup snart stå. Sangeren, der synger i Skoven og afsløres som den trofaste Fæstemand, indføres med Behændighed af Digteren i Idyllens Handling. Sikkert har Haste lånt Ideen til Udviklingsgangen i sin første Idyl fra en eller anden handlingsrig og eventyrpræget Folkevis. Motivet i Idyllen er nok ikke Hastes eget Påfund.

Derimod er der neppe Tvivl om, at Præstesønnen fra Fakse i alle Enkeltheder kan have hørt om de Begivenheder, han skildrer i „Lille Hans“, der vel ikke er bygget over et virkningsfuldt Folkedigningsmotiv, men som så til Gengæld har Værdi i kulturhistorisk Henseende.

Som i „Peters Bryllup“ — der for Resten direkte nævnes i Hastes

¹ V. K. Hjort (1765—1818), Præst i Tårnby på Amager 1791—96, ved Holmens Kirke 1796—1811, Biskop i Ribe 1811—1818. Jfr. Helga Stemann i Fra Ribe Amt V, 1919—22. — „Min gode Ven C. H.“ er måske V. Hjorts Broder Chr. Hjort, 1756—1835, død som Cancelliråd og fhv. Birkedommer i Førslev.

² Jfr. „Høstgildet“ (K. L. Rabeks Udg. 1822), S. 41, hvor Bønderne nærmer sig Frihedsstøtten, som „frie Hænder satte hen“ for „Krandts at binde“ — „en Blomsterkrands hver haabfuld Sommer, — en Krands af Ax hver Høst, som kommer“ (se Vilh. Andersen, anf. Værk; 919, hvor det må være anførte Citat af „Høstgildet“, der hentydes til i Sammenligningen mellem Thaarups Skuespil og Hastes „Birthe“).

anden Idyl — således er også i „Lille Hans“ Følgen af Giftermålet ikke udebleven (jfr. Kronprinsessen i 1793!). Handlingen foregår i den travleste Høsttid. Folk arbejder i Marken Dagen lang, Kornet falder for Leen eller det køres ind i Laderne¹. „Kun Huusmand Jacobs unge, fagre Viv — sad, trods det skønne Vejr og Høsten inde; — for hende bælmerkt var det hele Liv — og stedt i Vaande var den hulde Qvinde“. Sagen var den, at hendes lille Hans, en dejlig halvårs Dreng, havde ondt for Tænder og vilde ikke patte, men „kløjedes og krymped' sig saa vaand, — og klemte sine Gummer mod hinanden“. En Vuggevise (hvortil Nodebilag følger i Nytaarsgaven) synger den ængstede Moder, men heller ikke det hjælper. Så går hun til Præsten, der var en oplyst Mand. Han vilde ikke give hende Kirkevin, der efter gammel Overtro skulde være et kraftigt Lægemiddel. Den kan ikke hjælpe, siger Præsten, den er „kun simpel Viin, endskjönt indviet til den Bedstes Minde“. Derimod er Sirup på Gummerne et godt Middel. Birthe følger Rådet og det hjalp, „endskjönt endnu de spæde *Bidser* dulgetes“. Barnet sov nu godt om Natten og næste Morgen var en Tand brudt igennem. Hendes Taknemlighed mod Præsten er stor, hun „ham af Æg den første Snees bestemt“. „Med Camelottes Skjört med Silkehætte, — med ulden Damast-Bul“² iler hun ud i Marken og viser Drengen frem for Jacob og de andre Høstfolk. Alle var henrykte for at se den „vevre Pusling“ og der udbrydes i Tale og Råb over det raske Barn:

„Ol see 'et lille Kree! Ol see 'en smiler!
„Ol see 'en kauter!³ See, ol see 'en leer!“

Faderen véd ikke andet at gøre end — „stum af Lyst“ — at gribe Drengen og hviste ham op i Luften, mens de gamle i Forskrækkelse råber: „Hia!“⁴ Barnet dratter! — Er det haandteret med den spæde Krop?“

Det er en ypperlig Skildring af Høstfolkets Glæde over Spædbarnet, her er meddelt. Ikke mindst Udråbene: . . . „det lille Kree!“ o. s. v. er fortrinlig gengivne og viser, at Haste var godt kendt med Fælleskabstidens Bønder på Stevns, hvortil hans Idyller er henlagt.

Også Hastes Strofer om Høstfolkens Middagsmåltid i Marken er læseværdige og deres Indhold set:

„Saa langed' de til Krukken allesammen,
Og glade søbed' varme Mælk og Grød,
Og drukke vældigt Øl dertil, og slikked'
Den net udskaarne Skee saa reen, de gad'
Og aade Suul og Brød, indtil de hikked',
Og sagde: „Gud skee Lov for Øl og Mad!“
Saa gøgled' lidt det unge Folk, mens Moder
Fik Krukke, Skaal og Trætallerken fat,
Samt levnet Brød og andre Husets Goder,
Som nu blev' ned i dækket Madkurv sat“.

¹ Haste giver i Noter flere sproglige og Realiaoplysninger (at ligge paa Skaar, at opmeje eller meje op, Læsmed eller Læssetræ), ligesom hans Høstskildring i Almindelighed er anseværdis. ² „Bul kaldes et Livstykke eller en Trøje uden Ærmer.“

³ „De Bevægelser, hvilke Børn gjøre med Armene og Hænderne, inden de endnu have Fasthed i at berøre noget bestemt Sted, kalder Sjølands-Bonden at *kauter*“.

⁴ „Hia eller Hiane er en Landsby-Interjection, og betyder omtrent: Gud bevare os!“

Det er jo en prægtig Skildring af Markmåltidet i Høstens Tid!

Idyllen slutter med at fortælle om, hvorledes den lykkelige Mor Birthe samler Æg til Præsten. Da hun har en Snes, bærer hun dem i et „vakkert trykket Klæde“ til den Gejstlige, der — for ikke at støde den taknemlige Kone — tog imod Ægene og sagde: „Mange Tak, min kjære Moer! Kun, aldrig Gud I mistroe eller glemme! Thi det er ham, som hjalp det lille Noer!“

Hermed slutter Idyllen om lille Hans. Den giver et ret fængslende Indblik i gammel sjællandsk Landsbyliv i Høstens Tid. Vi får også et Eksempel på, hvorledes en fornuftig Præst kan hjælpe en nødstedt Moder og aflive et Stykke gammelt Folketro. Denne Præst har sikkert i sit Sogn efter dette fået Ry for at være en særlig klog Mand, der kunde mere end sit Fadervór. Birthes Mangel på Vurdering af Præstens Evner er et af Digteren godt set Træk. Han har her vist os Forudsætningen for megen Folketro, ikke mindst for Troen på kloge Folk. Her som ved Faderens Mangel på Gaver til at udtrykke sin Glæde over Barnet, der bliver kastet op i Luften, viser Haste sig som en fortrinlig Iagttager og Kender af Almuepsyken, så hans Idyller indeholder mere end et kulturhistorisk Bidrag til Oplysning om østsjællandske Bønder omkring Stavnsbåndsløsningens Tid.

P. H. Hastes Idyller er nok værd at læse. Han er på sit Område Thaarups Efterfølger og Chr. Winthers Forgænger. Winther har antagelig kendt sin Landsmand Hastes Idyller, men han har i ingen Henseende været påvirket af ham, da han digtede sine „Træsnit“, ligesom der heller ikke synes at være nogen Påvirkning at spore fra Hannes „Strikkeviser“ og „Spindeviser“¹ til Chr. Winthers „Indskrivter paa min Søsters Rokkebrev“², ihvorvel man under Læsningen af Hannes Viser let kommer til at tænke på Rokkebrevsindskrifterne hos Winther eller omvendt.

Da Winther var større Digter end Thaarup og Haste, har han ikke haft nødig at blive præget af de to Digtere fra 1790'erne, der har deres litterære Forudsætninger i Hyrdepoesien. Haste og Winther har imidlertid hver ydet deres Bidrag til Idyldigtningen, der i deres Tid var en skønlitterær Moderetning. Men medens Winthers Idyller fra Fensmark-egnen og Lolland stadig er almenkendte, er Hastes Idyller fra Stevnss nedssænket i en — dog noget — ufortjent Glemsel.

¹ P. H. Haste: Digte (udg. af J. H. Smidth 1835), S. 145 ff. Udgave af Chr. Winthers Poetiske Skrifter I (1927), 7 ff.

² Se Oluf Friis'

August F. Schmidt.

NATUREN HOS HARALD BERGSTEDT, OTTO GELSTED OG THØGER LARSEN

AF

SØREN HALLAR

I 1938 udkom Udvalgte Digte af hver af disse Forfattere, Bergstedts med Titel: Solkarrusellen. Undertegnede har moret sig med at sammenligne Naturskildringen og Naturopfattelsen i de tre Samlinger, og her forelægges Resultatet. Materialet er selvfølgelig utilstrækkeligt til, at Løsningen kan blive udtømmende, og desuden medfører Digtenes Ordning i Samlingerne, at Udviklingen hos Digteren ikke har kunnet følges. Alligevel vil Undersøgelsen forhaabentlig baade hvad Hovedpunkter og hvad Detailler angaar være nogenlunde sikker, saaledes at den giver en væsentlig rigtig Karakteristik og kan yde Bidrag ved senere mere omfattende Undersøgelser.

Der bygges her for en stor Del paa statistisk Grundlag, men Tallene er behandlet med stor Forsigtighed, dels fordi de i sig selv er lave, dels fordi det Materiale, hvorfra de er hentede, er og maa være mer eller mindre tilfældigt valgt. Tog man de tre Digteres samlede lyriske Produktion, vilde Procenttallene nødvendigvis komme til at se noget anderledes ud. Benyttet med Fornuft viser Tallene dog ikke saa lidt, og Beskæftigelsen med dem fører i hvert Fald til adskillige Iagttagelser, som ellers let vilde undslippe. Det maa ogsaa bemærkes, at Digternes øvrige Produktion er gennemgaaet (dog ikke talmæssigt) som Korrektiv for Resultaterne fra de udvalgte Digte. Hos Thøger Larsen er Prosastykket og Oversættelserne ikke medtaget.

Farverne.

Farveprocenten. De otte almindeligste Farveord er optalt, blaa, brun, graa, grøn, gul, hvid, rød, sort. Herved faas for Harald Bergstedt en samlet Sum af 77, for Otto Gelsted 162 og for Thøger Larsen 150. Nu

er det samlede Ordantal for H. B. 21930, for O. G. 13094 og for T. L. 14901. Farveprocenten bliver saaledes for H. B. 0,35, for O. G. 1,24 og for T. L. 1,01. Altsaa staar H. B. langt tilbage for de to andre; i det hele er der kun hos Blicher iagttaget en lavere Procent, nemlig 0,20, hvilket Tal imidlertid gælder for Prosa og Poesi tilsammen. Til Sammenligning kan iøvrigt tjene, at J. P. Jacobsen har 0,56%, Jacob Paludan 0,49 og Tom Kristensen 0,98, men ogsaa disse Tal gælder for Prosa og Lyrik under eet. I Digtene alene har Jacobsen 0,80%, Paludan 1,15% og Tom Kristensen helt op til 2,45% (i Mirakler endog 2,95). Lyriken synes saaledes, ret naturligt forekommer det, at være farverigere end Prosaen. Hos T. L. har jeg tidligere fundet en Farveprocent paa 0,62 for Prosa og Lyrik tilsammen (til og med Limfjordssange). Men alt i alt maa vistnok baade T. L. og O. G. siges at være ret rige paa Farver og den sidste rigest.

Farveadjektiver. Forskellen mellem de tre Digteres Forhold til Farven viser sig ogsaa tydeligt i deres Benyttelse af de sammensatte Farveadjektiver. H. B. har ialt kun 4: blaalig, snehvid, nåtsort samt et Superlativ: sortest. O. G. har næsten 9 Gange saa mange, nemlig 35:

blegblaa, dybtblaa, grønblaa, hagblaa, himmelblaa, lerblaa, mørkeblaa, rødblaa, straalblaa, vaarblaa, vandblaa; brunlig, røgrøn; musegraa, støvgraa; graagrøn, grønlig, gulgrøn, gyldengrøn, havgrøn, solskinsgrøn; vingul; sølvhvid; blodrød, brunrød, gulrød, gyldenrød, knaldrød, kobberrød, koralrød, rødest, rødlig, solrød, stentøjsrød, ørkenrød.

Hos T. L. træffer man 15:

evigblaa, mulmblaa, sommerblaa; blaalliggraa, hvidgraa, pulvergraa; grønnest, klargrøn, solgrøn; ildgul, gulest; gustenhvid, solhvid; rødlig, rød violet.

I sin Bog om H. B. (1938) karakteriserer Bomholt ham som udpræget Synsmenneske. Det kan maaske være rigtigt, skønt baade Lyde og Dufte ogsaa opfattes med stor Modtagelighed; men for Farverne har han i hvert Fald ikke særligt Øje. Farvefattigdommen stemmer iøvrigt meget godt med hans brede, folkelige Fortællerstil; den Art Stil er i Reglen farvefattig (paavist f. Eks. hos Selma Lagerlöf og Runeberg).

Andre Farvebetegnelser. Naturligvis angives Farven paa mange andre Maader end ved Adjektiver. H. B. har dog ikke mange, og kun ret almindelige. Han taler om flimrende, glødende og blussende Farver, om Rosenrødme og et Sted om Morgenens Lys med et Skær af Pæoner.

Karakteristisk for ham er et Udtryk om en gammel Kone, der gnider sine Aareknuder med Brændevin, mens Tæernes Negle „de gløder som af Rav“; det virker i hvert Fald som en bevidst Banalisering af et poetisk Billede (se S. 114). For Resten er hans Forhold til Farven en umiddelbar Glæde over dens Skønhed.

Udpræget Kolorist er derimod O. G. Han har, hvad allerede hans sammensatte Adjektiver viser, Farver i alle Nuancer, blege og stærke, mørke og lyse, blakkede og klare, men de Farver, han holder mest af, er de rene og intense. Blændende, brusende, brændende, durende, funklende, glødende, skinnende er Epiteter, han anvender paa Farven. „I gule Floder vælter Østens Sluse sit Lysfald . . .“. Ejendommelig for O. G. i denne Forbindelse er hans hyppige Anvendelse af Ordet pur: „Nattens pure Dyb af blaat“, „De pure Farver imod mig klinger“, etc. Denne i moderne Poesi lidt odiøse Glose betænker O. G. sig ikke paa at anvende, og forøvrigt har han andre af lignende Art; gylden er ret almindelig hos ham, Purpur findes ogsaa nogle Gange. De forekommer dog aldrig, eller i hvert Fald sjældent, banale hos ham, og hvad purt angaar, staar det meget godt til hans ret almindelige Benyttelse af Ord som klar, blank, ren (renlig), rolig, Ro, der hos ham betegner den Sindstilstand, han stadig søger¹. Ordet pur anvendes ogsaa i andre Forbindelser end med Farve: „Et Sind saa stolt og purt“.

O. G.s Trang til Klarhed og Ro viser sig altsaa allerede ved en Undersøgelse af hans Farver. Karakteristisk er ogsaa de mange Solnedgange hos ham. Her staar Farverne med Klarhed og Intensitet, og Naturens Stemning er Ro og Hvile, maaske iblandet lidt Vemod og Mathed; „og den pure Himmel rækker Vinen / grøn og sval mod min tørre Mund“.

Stemmingsmæssigt virker Farverne altsaa meget stærkere paa O. G. end paa H. B.; de rører ved noget dybere i Personligheden. Men det vil senere vise sig, at O. G.s Forhold til Naturen altid er stærkt personligt betonet. Desuden har O. G. en rent malerisk Glæde over og Forstaaelse af Farverne, som H. B. ikke kender. Om O. G.s Forhold til Malerkunsten et Par Ord om lidt.

T. L. ser ikke udpræget malerisk paa Farverne. Han fryder sig over

¹ I en endnu utrykt Artikel om Otto Gelsted af Harry Andersen bestemmes Ord som Ro, ren og renlig som karakteristiske. Jeg takker Dr. Harry Andersen for den Venlighed, han har vist mig ved Laanet af sit Manuskript. Afhandlingen har i flere Retninger været vejledende for mig, og iøvrigt er vi uafhængige af hinanden adskillige Gange kommet til samme Resultat.

deres Styrke og Glans og over den voldsomme Kontrast imellem dem; men han savner Syn for Farvenuancer og ogsaa for mere differentierede koloristiske Virkninger. Man kunde maaske sige, at det er den dynamiske Kraft, Styrken, Tyngden, „Stødet“ i Farven, han dyrker. T. L. giver sine Farver selvstændigt sjæleligt Indhold, som han gør det med al Ting i Naturen, og han gør dem, som ogsaa alt andet, tillige til Bærere af evige Evner og Kræfter. Det er ikke nok at tale om en Besjæling i almindelig litterær Forstand hos T. L.; han føler virkeligt, med en Slags hedensk Religion, Livet og Evigheden tale til sig, hvor han vender sit Blik. Men til syvende og sidst kan han naturligvis ikke lægge andet i Tingene og finde andet hos dem, end hvad han selv dyrker, ejer eller savner.

Styrke og Trods findes i Farverne: skønne stridbart grønne Planter; saa trodsig gul som en Ed; det haarde Blaa. — Fylde, Frugtbarhed: Himmelsvælg, der svangert blaane; Lysternes Farvefanfare i Eng. — Henrykkelse, Salighed: beruset blaa; blaane i Rus; de saliges Blaa; alle Vaarens Farver vildt forjætter. — Endelig Evigheden, Fortiden og Fremtiden i Nuet: alle Tiders Blaa; evige Somre blaaner; det Evigblaa; Fremtid blaaner i deres Blik. Samme Evighedsfornemmelse i Nuet udtrykkes i et Par Vers, der maa anføres:

Døgfluens aner ved en blaa Violrand det evige — og:
 Det Nu, som dryppede til os ned,
 det spejler den evige Evighed,
 en Draabe saa frodig og sommerblaa,
 som Somre, den syngende Sapfo saa.

Farvesammensætninger. Mange Farver sammen, i samme Billede, forekommer sjældent hos H. B., og hvor de forekommer, er Sættningen umiddelbart overført fra Omgivelserne, og Digterens Følelse for dem er primitiv Glæde eller Forundring. Undertiden smelter Farverne sammen, og Digteren synker hen i Farvehavet:

Det alt var som et Drømmesyn
 af Sol og Sky og Skov . . .
 eet farvemættet Lyshav,
 der aabenøjet sov.

Ganske anderledes raffineret er O. G. Han vælger bevidst sine Farver og lader dem bevidst virke mod hinanden, idet han søger at opnaa lignende Effekter som Samtidens Malere, der altid har interesseret ham stærkt, og som han ogsaa har skrevet om.

En vingul Himmelstriben staar og køler —
der kommer Blæk i Bakkekammens Træer.

Markerne funkler af en dunkel Grønhed,
og Skygger blaaner fra de brune Køer.

O. G. maa have tænkt paa et Billede af Olaf Høst, da han skrev dette Digt. I sin Bog om denne Maler bruger han i en Beskrivelse følgende Udtryk: „Køerne, der kaster lange, dunkelblaa Skygger i det melankolske Solnedgangsslys over den skumringsgrønne Mark“. Man ser, hvorledes O. G. gør de blaa Skygger lange ved Anvendelse af Ordet fra.

Hos T. L. er det ikke den koloristiske Virkning i og for sig, det kommer an paa. Han giver Farverne selvstændig Stemning, og ved at lade dem virke sammen potenserer han den Følelse, han vil give Udtryk. Men den egentlig maleriske „Spænding“ er ham mindre væsentlig.

Blomster skal komme i Grøde,
frydeligt gulne af Solskins-Traa,
rødne mod Morgenrøde,
blaane i Rus af Himlens Blaa.

Iøvrigt kan man ved at læse Begyndelsen af „Ung Vaar“ se, hvorledes en Digter kan give ganske tydelige Farvefornemmelser uden at nævne et eneste Farveord.

Farveordenes Hyppighed og Anvendelse. Tabellen viser Antal og Procent for de 8 Farveord; Procenterne er beregnede efter det samlede Antal Farveord, altsaa henholdsvis 77, 162 og 150.

	blaa	brun	graa	grøn	gul	hvid	rød	sort	
H. B. Antal . . .	11	4	2	9	5	14	14	18	
%	14,3	5,2	2,6	11,7	6,5	18,2	18,2	23,4	99,9 %
O. G. Antal . . .	32	6	15	29	14	19	35	12	
%	19,8	3,7	9,3	17,9	8,6	11,7	21,6	7,4	100,0 %
T. L. Antal . . .	48	0	7	31	13	17	16	18	
%	32,0	0,0	4,7	20,7	8,7	11,3	10,7	12,0	100,1 %

Tallenes Værdi er højst problematisk; men noget kan de dog maaske vise. Sammenligner man dem med de tilsvarende fra en Række andre Digtere, vil man finde, at blaat har meget høj Procent hos dem alle tre; ogsaa grønt har høj Procent, især hos T. L. og O. G. Først kommer i begge Farver T. L., navnlig blaat er meget dominerende hos ham, og baade hos ham og de to andre er næsten alle de blaa Farver anvendt paa Himlen og Vandet. Grønt bruges af T. L. næsten alene om Marker og Enge, især om Græs; O. G. anvender det tillige paa Vand og paa

Himlen; H. B. taler om Fortovets Grønsværbed, om Kransegrønt og om Grønt i Hatten: det er Provinsen og Genrebilledet, der her giver Bidrag. Gul er ret høj baade hos T. L. og hos O. G. Aabenbart har T. L. en vis Forkærlighed for den stærke gule Farve; den er festlig og trodsig. Der er ogsaa adskillige gule Blomster hos ham. Det er der ogsaa hos O. G., men hos ham er ogsaa Lyset gult, navnlig ved Solnedgang.

I det hele maa man kunne sige om Tallene, at de viser Naturens store Betydning hos alle tre Digtere. Derimod kan man af en Farves Dominans ikke uden videre slutte, at Digteren har en særlig Forkærlighed for Farven som saadan. Den kan simpelthen være overført fra Omgivelserne. Der er ikke noget, der tyder paa, at T. L. holder særligt meget af blaåt og grønt for deres egen Skyld, men den Natur, han elsker, Himlen, Fjorden, Markerne, Bakkerne, har nu engang disse Farver, og derfor bliver de saa talrige. Men Farverne kan da bruges som et Maal for denne Naturs Betydning i hans Digtning.

Hvid er lav hos O. G. og hos T. L. Hos O. G. er Skyerne, Sneen, Lyset og Solskæret hvide, hos T. L. Skyerne, Stjernerne og nøgne Piger. Hos H. B. finder man Farven anvendt paa Blomster og Sollys og paa — Haar. Desuden, her som ved de andre Farver, spredte Anvendelser paa andre Objekter. Materialet er, for at sige det endnu engang, for ringe til at drage almengyldige Slutninger af det — navnlig H. B.s Tal er meget lave — og der fremdrages derfor i Almindelighed kun de Forekomster, der kan anses for karakteristiske.

Rød er ret høj hos O. G. Det kommer bl. a. af Solnedgangene; men Farven har vistnok i sig selv noget tiltrækkende for ham. Ogsaa T. L. har røde Solnedgange, men desuden, i Modsætning til O. G., røde Morgenhimle; desuden en rød Maane. H. B. har røde Roser og en rød Dielytra, Aftenrøde; røde Ansigter.

Sort er stærkest hos H. B., maaske tilfældigt; det er for en stor Del knyttet til Natten. Ogsaa T. L. har sort Nat, men han har desuden hele det sorte Verdensrum.

Om Farvernes talmæssige Fordeling paa de forskellige Objekter skal jeg fatte mig i største Korthed. Naturen har ualmindelig høj Procent hos T. L. og hos O. G., henholdsvis 63,3 og 58,0%, ogsaa hos H. B. er den høj, 31,2%. Med Lyset paa samme Maade: H. B. 19,5 (sikkert lavere i den samlede Lyrik), O. G. 18,5 og T. L. 16,0. For de øvrige Klasser (Kulturprodukter, Beklædningsgenstande, Menneskelegemet) ligger Procenterne allevegne under det almindelige Gennem-

snit, kun H. B. anvender et relativt højt Antal Farver paa det menne-
skelige Legeme.

Planterne.

H. B. har 55, O. G. 44 og T. L. 32 forskellige Plantearter, d. v. s. at O. G. i Forhold til det samlede Ordantal har en Smule flere Arter end de andre. De tre Digtere anvender deres Planteord henholdsvis 130, 81 og 93 Gange, hvilket giver næsten samme Procent for dem alle, 0,59, 0,62 og 0,62. Dette gælder imidlertid om alle Plantenavnene under eet. Tager man alene den konkrete Naturskildring — udelukker man altsaa de Planter, der anvendes i Billedsproget eller omtales i al Almindelighed — faar man følgende Tal for Arter: 52, 38 og 29, og for deres Forekomster: 124, 63 og 83. De konkrete Planteforekomster faar da i Forhold til det samlede Ordantal følgende Procenter: 0,57 hos H. B., 0,48 hos O. G. og 0,56 hos T. L. Forskellen er heller ikke her stor. I den konkrete Skildring er O. G. stadig en Ubetydelighed forud i Artsantal; han kender maaske flere Planter end de andre. I abstrakt Skildring bruger O. G. baade af Planter og af Dyr forholdsvis flere af sine Arter og sine Individer end de to andre, hvad nu Grunden kan være. Maaske det mere tankemæssige i hans Poesi.

Den almindeligste Plante hos *Harald Bergstedt* er Rosen. Navnet forekommer 30 Gange, deraf 18 i konkret Benyttelse. Hos O. G. og T. L. er Blomsten uden Betydning, nævnt henholdsvis 4 og 2 Gange. Det er atter et Udtryk for H. B.s folkelige Stil, at denne Poesiens vel nok mest traditionelle Plante er saa almindelig hos ham. Den næst hyppigste Plante er Græs (14 Gange, alle konkret). Græs har vistnok altid et højt Tal. Derefter findes ingen Plante med Forekomster over 5.

H. B. har i Solkarrusellen to Digte, der handler alene om Blomster, „Blomsterprocessionen“ og „Blomsternes Grave“. Her er en Vrimmel af Blomster, navnlig i det første Digt, hvor Aarets Gang følges gennem Havens Flora, og hvor Perspektivet udvides til Livets Gang: „Hver Gang de sidste Asters dukker Nakkerne, gir Dødens store Ur et Ryk i Takkerne“. Begge Digte er Udtryk for H. B.s oprigtige Glæde over Blomster. Han gør dem til Børn, og han føler for dem, omtrent som man føler for Børn: „Børneflokk af Vintergækker“, „Hvor hviler de smaa Violer?“. Han elsker Blomster i store Mængder, i Ranker og i Klynger: „Tusende Blomsterklynger dynges om Hegn og Led“; ogsaa deres Velugt elsker han.

Naturligvis er det først og fremmest Provinsbyens Planter, H. B. nævner, Torvets Linde, „Fortovets blomstrende Løvetandsbed“ eller dets Grønsværbed, etc., mest dens Smaahaver med deres Blomsterflor. Markerne og Skoven er ligesom mere fremmede for ham og ses mere i Afstand. Kornsorterne mangler i Udvalget; derimod driver Kornduften „i luneste Timer“ (om Natten) ind i Byens Gader ude fra Markerne.

Otto Gelsted har ingen Yndlingsplante. Almindeligst er Græs, dernæst kommer Pil og Hvede, de har i konkret Skildring henholdsvis 7, 6 og 5 Forekomster; alle andre har 3 eller derunder. Det er mest Farverne, O. G. er opmærksom paa („Malurt, der graaner grønligt“) eller *Lysets Spil i Grene, Blade og Straa*: „dette Solskin over moden Havre“, Digtet „Brændende Pilehegn“. Ofte findes flere Planter i samme Digt; men den Yppighed som hos H. B. træffer man aldrig.

De to Omraader, O. G. holder mest af, er tilsyneladende Strandengen og Kornmarken. De vide, flade Strækninger ved vore Kyster med den aabne Himmel, Solnedgangene og Fuglelivet holder han af, og her medtager han ogsaa en Del Planter: „Melde og blomstrende gul Potentil“, „Regnfang, Malurt og hver en Blomst / der frodig i Stranden gror“. Kornmarken elsker han, fordi den Frodighed og Modenhed, han ser omkring sig, fylder hans eget Sind og giver ham Ro, „lydigt følger Kornet / sin vise og skønne Lov“. Især holder han af Marker og Enge paa de hede Sommerdage, hvor „Varmen staar tung og stuver“. Varmen giver ham et vegetativt Velbehag, hvor hans Uro forsvinder, og hvor hans Sanser dog er vaagne, „Dvale og Drift forenes“, „Solen skinner, og Græshoppesang / hidser og døver Sindet“.

Hvis H. B.s Forhold til Planterne er som Faderens til Barnet, er O. G.s som Barnet til Faderen, eller snarere til Moderen, undertiden som Ven til Ven.

I Hovens dunkle Hule,
Negenes gyldne Hus,
vilde jeg gerne skjule
mig selv som en lille Mus,
gemme mig godt derinde
som Barn paa Moders Skød . . .

H. B. velsigner Planterne: „Saa rejs Jer, alle Græsstraa da, og modtag min Velsignelse“. O. G. anraaber snarere Planterne om Velsignelse, om Beskyttelse i sin Afmagt og Ensomhed. Det er altsaa et udpræget Jeg-Forhold, en stærkt subjektivt betonet Følelse.

Naturen, Træerne og Planterne, skal give ham Ro, Glæde og Styrke: „Hvor godt at mætte sig med Ro / ved Høstens rundelige Bord“, „Jeg vil leve / saa fri af Støvet, / saa let og luftig / som Foraarsløvet“, og

Løvløse, sortnende Skov,
lær mig din sejrige Lov:
slaa som en Ild mod det Blaa,
flammende — oprejst — forgaa.

O. G. føler meget stærkt Modsætningen mellem Naturens Rigdom og Styrke og Jeg'ets Fattigdom og Svaghed. Deraf kommer ogsaa den Ydmyghed over for Naturen, han ofte har givet Udtryk, f. Eks. i „Fremmed“, hvor han har haft den hellige Frans i Tankerne: „Aa, lille, Broder Straa, / hvor fremmed / i Hjemmet / maa jeg iblandt jer gaa!“, „Lad mig, aa Broder Straa, / en Stund kun, / en Blund kun / hos jer i Lære gaa!“.

Ganske oplysende kan tre Citater, hvor Bellis forekommer, sammenstilles:

alle søde Belliser, der tisker mellem Straa (H. B.),
Hvor det greb mig, Brødre, at I (Bellis) stod der saa ukueligt (O. G.),
Bellis i Græs som et Stjernestøv (T. L.).

Hos *Thøger Larsen* er (konkret) de almindeligste Planter: Græs (23), Siv (8), Rug (7) og Hyld (6). Resten har højst 3 Forekomster. Til Planterne burde egentlig ogsaa „Korn“ henregnes; Ordet er meget hyppigt hos ham og betyder formentlig altid Rug, som er den eneste Kornsort, der nævnes i Udvalget.

Der er noget kraftigt ved T. L.s Planter, desuden ofte noget tungt, f. Eks. i deres Bevægelser: „Æblet hænger tungt i Bondehaver“, „Rugmarkens Aks er en duvende Trængsel“, „Der svajer Græs og Grene“. Det er den saa ofte af T. L. nævnte jydsk Vind, der bevæger Planterne; men for Resten har han ogsaa i „Ung Vaar“ et ejendommeligt Stykke om Planternes Bevægelse efter Lyset.

T. L. hørte som bekendt hjemme ved Limfjorden. Ligesom hos O. G. møder man da ogsaa hos T. L. Engen og Fjorden, kun er hans Landskab langt rigere og langt kraftigere. Foruden Bredningerne med Fjord og Vand har han de „kløftede Bakker“ med, desuden Kær, Klint, Mark og Ager (det sidste Ord er meget almindeligt hos ham). Skoven nævnes og besynges nogle Gange, men er ikke af større Betydning; derimod har han digtet kraftige Vers om Havet. Byen mangler

saa at sige; her er intet af H. B.s idylliske Provins; men fra Haven findes ikke faa Blomster og Træer.

Et helt andet Landskab har han skildret i de italienske Digte; det er en Mangel ved Udvalget, at det intet Indtryk giver af disse meget betydelige Poesier.

Den Besjæling, der kunde iagttages allerede hos Farverne, bliver endnu tydeligere hos Planterne. Planterne sover, drømmer og vaagner. „Græsset gror i Søvn“; „De gule Blomster nejer / sig under Vindens Færden, / som de i Søvn mindes / en gammel salig Verden“; „Blomsterne vaagner med Farver og Duft“. Det er en almindelig Tanke hos T. L., at Fortiden, helt tilbage fra Livets Begyndelse, rører sig dunkelt i Bevidstheden under Søvn i Drømmene. Det sker hos Mennesket, men kan ogsaa ske hos Planter og Dyr.

Hos T. L. er Eros overalt i Naturen. Han tillægger ogsaa Planterne Følelse for Forplantningens Mysterium:

Og Engen blir grøn, og Urten faar Køn,
og Arret af Brynde lider.

Blomsterne bløtter Hengivelsens Ar,
og Drifterne syder i Cellernes Kar.

Ogsaa andre Følelser lægger han ind i Planterne: „det salige Græs“¹, „alle Rødder glædes“, „Blomsterne gule gyser for Skyggens vandrende Ve“.

I andre Tilfælde kan man tale om, at T. L. tildeler Planterne en bestemt Karakter, et bestemt Sind. Naturligvis bliver det især de samme Egenskaber, som han skatter hos Menneskene, eller som han selv besidder. Nøjsomhed, Udholdenhed, Mod, Trøds, Selvstændighed. Han lægger som en Gud og en Skaber sit eget ind i Naturen, selv om Strømmen naturligvis ogsaa gaar den modsatte Vej. Han er eet med Naturen, gennemstrømmet af den. Hvorimod O. G. er som et tomt Kar, der skal fyldes, og H. B. som et Instrument, Naturen spiller paa. Et Par Citater:

Om Sylden var der saa frodigt
af grønne, fligede Urter smaa.
De vokste nøjsomt og modigt
og lod sig med Taalmod træde paa.

¹ salig er et af T. L.s universelle Ord. Se herom Harry Andersen: Thøger Larsen i Ord och Bild 1937. I det hele henvises til denne lærerige Gennemgang af T. L.s Lyrik. Ogsaa i sin Disputats om Johannes V. Jensen (1936) har Harry Andersen behandlet T. L.s Ordvalg. En Analyse af „Jens Højby“ er givet af Vagn Riisager i Edda 1930.

Og Rugen er reddet fra Sne og fra Slud,
den sejred, fordi den holdt Pinen ud.

Dit (Strandvalmuens) salte Væsen
med Søvinds Blæsen
mødes i indre stridt Behag.

T. L. ser Sammenhæng mellem alt i Naturen. De samme Kræfter virker overalt i Universet, Kosmos er et. Ogsaa i Tiden er der Sammenhæng, Fortiden lever i Nuet og Nuet i Fremtiden. Og det er den samme Kraft, der gennemstrømmer levende og saakaldt livløst, Mennesker, Dyr, Planter og Kloder. Denne Kraft er evig, skifter blot Form; derfor er vi altid midt i Evigheden. Denne Panteisme, eller hvad man vil kalde Følelsen, kommer ogsaa frem, naar han taler om Planterne.

Det kosmiske:

De (Maanestraalerne) melder lønligt Løvet
og Havens Blomsterstande,
at de har kysset Støvet
i Maanens stille Lande.

Tidens Evighed:

... Min Morgen mellem Jordens Siv
blev stærk af Sønnen i de svundne Tider
(sml. foran: „De gule Blomster nejer“).

Livskraften:

Dønning af Glemslernes Rigdom tilforn
(d. v. s. af den „gemte“ Fortid),
Menneskeslægter og Køer og Korn
gennem de evige Somre.

Det Grønne trænger med lønlig Magt
af Muldens rødviolette Pragt,
et stille Budskab fra Jordens Sind,
som Rødmen over en Pigekind.

T. L. elsker og tilbeder Livet, den eneste Form for Eksistens, vi kender. Det gælder om at gøre Nuet saa rigt som muligt. Derfor kan Tanken om en svunden Lykke, som han ikke mere skal opnaa, om Tidens hurtige Gang, om Forfald og Død fylde ham med Vemod. Disse Følelser kan ogsaa Planterne kalde frem hos ham.

Du spejder ømt efter arme Straa,
du traadte med Barnets Fod,
men andre Græsser paa Marken staa,
end der i din Barndom stod.

Hvad er det dog for et flygtigt Spil,
fornylig var Blad og Blomst ej til,
da gik vi og sukked: Kom snart, kom snart!
Saa kom det og er der og er paa Fart.

Høst er endt, og Løvfald
kommer, Nat og Løvfald,
Maaneskin og Løvfald,
Suk og Sorg og Løvfald.

Dyrene.

H. B. har 67, O. G. 48 og T. L. 48 forskellige Dyrearter. Beregnet i Forhold til det samlede Ordantal giver dette omtrent samme Procent for alle tre Digtere, med et ganske ubetydeligt Forspring for O. G. Arterne nævnes 227, 115 og 143 Gange, og Procenterne for Individantallet bliver derfor: 1,04, 0,88 og 0,96. Af Arterne overføres 49, 35 og 40 i konkret Skildring, af Individerne 182, 74 og 110; her bliver Procenterne for Individantallet da: 0,83, 0,57 og 0,74, beregnet i Forhold til det samlede Ordantal. Baade H. B., O. G. og T. L. har saaledes flere Dyr end Planter. Som før er O. G. ogsaa her noget bagud i Individantal, mens H. B. og T. L. staar mere ens.

Det er vanskeligt paa Grundlag af de udvalgte Digte at angive noget bestemt om de forskellige Dyrs Betydning for de tre Digtere. Dels nævnes Dyrene i Almindelighed kun faa Gange, dels forekommer et Dyr i flere Tilfælde udelukkende eller næsten udelukkende i et enkelt Digt, hvor det saa til Gengæld kan være nævnt Gang paa Gang. Saaledes har Blishøns i konkret Skildring hos T. L. Tallet 5, der er det trediehøjeste, men Navnet findes kun i Digtet „Blishønsene“ (der iøvrigt er skrevet paa Opfordring af Digterens Hustru og tilegnet hende, hvilket ikke er bemærket i Udvalgte Digte). Opstillingen bliver derfor noget skønsmæssig.

Hos *Harald Bergstedt* kan med en vis Rimelighed følgende Række opstilles: Hund, Ko, Høne (og Hane), Lærke, Kat, altsaa Husdyr og vor mest poetiske Fugl; Hest og Stær kan ogsaa nævnes. Iøvrigt har H. B. ikke faa Digte om Dyr, hvor Indholdet enten er en Fabel med moralsk-satirisk Sigte eller blot en Anekdote, og i det hele taget gør H. B. ofte, ogsaa i mere beskrivende Digte, Dyrene og deres Liv til Billeder af Menneskene og Menneskelivet, baade i dets Smaalighed og dets Størhed. Mest dog humoristisk. Bogfinkerne sidder som „smaabitte Koner og Mænd“, Sangfuglene i Skoven bliver ogsaa til „smaabitte Mandfolk

og Koner“, det lyder „præcis som derhjemme i Byn“, og tilsidst hører han i Byens Snak og Sladder „den selvsamme Skabningens Lovsang, som runger i Fuglenes Skovsang“. Men det er ikke altid Skæmt og Harmoni som her. De skrigende Fugle om den gamle Kirke minder ham om „farende Slægter“, og i „Fugletoget“ bliver Trækfugleskarerne til et Billede paa den lidende og søgende Menneskehed.

I Almindelighed staar H. B.s Naturskildring dog mere i Idyllens end i Tragikens Tegn, og ofte kan hans Udtryksmaade blive helt romantisk:

Og Rosens Time slog!!! der var en Trængsel,
som Nattergalens Sang var sprængt af Sødme
og bristet ud i Duft og Rosenrødme!

Af egentlig synsopfattede Enkeltheder har H. B. ikke mange, naar han omtaler Dyr. Enkelte gode lagttagelser har han dog, som af Hestene, der i Sommernatten „staar paa Marken og sover Hals over Hals“ (se ogsaa „Bisse“), og enkelte morsomme Genrebilleder som det med den lille Ole og Skarnbassen.

Men ellers er det mest Lydene, d. v. s. Fuglesangen og en enkelt Gang Insektsangen, der fanger hans Opmærksomhed. „Kløvermarkens Lærker jubler, / slaar og jubler / alle“, „Nu jubler Fugle fjern og nær, / saa Jord og Himmel toner“. H. B. er meget musikalsk, og det mærkes tydeligt i Fuglemusiken i hans Vers (mrk. ogsaa Udtryk som „Fuglesang synger“ og „en Fuglesangsnat“). H. B. har ogsaa en særlig Evne til at give Stilheden og den Fred, der kan følge, naar alle Lyde hører op („Stilhed“).

Ogsaa H. B.s Dyr er mest fra den lille Provinsby. Heste og Stude (Rim paa Gude) trækker Vogne gennem Gaderne; og „Hver Gade ender i den grønne Verden, hvor Køer brummer i det søde Græs“. Paa Torvet staar Frederik VII's Statue „stribet af Spurve“, og Torvekonerne raaber med Rødspætter og Sellerier. Gaardhanerne galer, og Fuglene flyver om Kirkens Taarn, og om Natten lister Pindsvinet over Gaden.

Hos *Otto Gelsted* er Tallene meget smaa, men saa meget viser de i hvert Fald, at i den konkrete Naturskildring er Fuglene de almindeligste Dyr: Maage, Svale, Lærke, Spurv. Et Digt hedder „Spoven“; Græshoppen forekommer i to Digte. Der er ingen Tvivl om, at O. G. af alle Dyr holder mest af Fuglene. Netop Halvdelen (50,0%) af alle Individuer i konkret Skildring hos ham er Fugle, og af hans 35 Arter er

13, d. v. s. 37,1%, Fugle. Ogsaa H. B. har mange Fuglearter, 34,7%, derimod er kun 28,6% af hans Individuer Fugle; 47,2% af H. B.s 182 Forekomster falder paa Pattedyr. Endelig har T. L. baade for Arter og Individuer højest Procent for Pattedyr, 32,5 og 43,6; hans Fugle har 22,5 og 25,5%. Alle disse Tal gælder den konkrete Skildring. Megen Betydning skal man ikke tillægge dem; men noget karakteristisk viser de vel nok.

O. G. besynger en enkelt Gang Naturen i Storbyen; Solsorter fløjter, Haner galer i en Baggaardshave, og „Duer kurrer paa Diskontobanken“ („Løvspring i København“).

Ligesom Planterne har Dyrene en Del Farver hos O. G. „Røde Midder hænger som Laksegl paa Benenes Led“ (af Mejerne), eller:

Kender du *Slangestjernen* —
koralrød og gyldengrøn
gaar den i Dybets Mørke
funklende drømmeskøn.

Ogsaa Lysets Spil om de bevingede Væsner ynder han at iagttage (sml. Planterne): „Fuglevinger og Klodeskyr / brømmes af Solens Skin“, „en Leg af Sol og Musvit i blomstrende Pile“.

Der er noget let og luftigt over O. G.s Kunst. Det er derfor ikke underligt, at han holder af Fuglene. Desuden er Fuglelivet rigt paa Strandengene, og over Kornmarkerne kvidrer Lærken og jager Svalen.

Naturligvis har han ogsaa en Del Dyrelyde med, især Fuglestemmer: Solsortfløjt, Spurvefløjt (!), Spurvekorets Jazzmusik, Svalekvidder, „Lærkens lille Propel af Sang“, Søfuglskrig; Græshoppesang, Græshoppeviolin. Men disse Lyde er hverken særlig følte som hos H. B. eller særlig hørt som hos T. L. I langt højere Grad end H. B. er O. G. er visuel Type.

Ogsaa af Dyrene, ligesom af Planterne, tager O. G. moralsk Belæring og sjælelig Kraft: „Hvor sært: mens du i Mørke / og Tristheds Lænke laa, / steg Lærkerne som ellers / fra Marken mod det Blaa.,; „Saa fuglemodig saa ingen Mand sin Sommers Forlis“ („Svartbag“). Her træder atter Kontrasten frem mellem Naturens Fylde og Magt og egen Tomhedsfølelse.

Og ligesom han søger Fortrolighed, Venskab og Hvile hos Planterne, gør han det hos Dyrene:

Hvor smager Hvilen, min Spoveven!
 os rejsetrætte Børn.
 Vi putter os ned i Sol og Græs
 og Suset af en Tjørn.

Thøger Larsens to almindeligste Dyr er Koen og Lærken; konkret findes de henholdsvis 24 og 8 Gange; ellers har intet Dyr over 5 Forekomster.

Der er homerisk Ro og Friskhed i T. L. Skildring af Koen. Enkelt-heder i Dyrets Udseende tages ikke med, heller ikke Farven, men man ser Kørne i deres Hvile og deres Bevægelser, i deres Vaner og Væsen. De staar frodige, veltilfredse, milde, tyggende og sløve i deres Tøjr til alle Sider paa de velsignede og brede Agre. De græsser „fra Eng og til Bakkekam“ og „vejrer mod Rugens korte klargrønne Rafter.“ Man ser „Høvderne trækkes ved Gry paa Græs“ eller vandre „med rokkende Horn fra deres Lejer, som Dalene dølger“. Man hører Tyrene brøle „mod Østen, naar Gryet lufter fra Jordens Rand“, og Kørne brøle, naar „Vejret er hedt“, og det lyner fra Tordenskyen. Hvis Koen er T. L.s Yndlingsdyr, er der ikke noget mærkeligt i det. De Egenskaber, han tillægger den, frodig, mild o. s. v., hører til dem, han selv sætter højt, og ogsaa det drømmende, vegetative hos den maa han have holdt af, han, for hvem Begreber som Drøm og Slummer betød saa meget:

Koen er enig med Mulden,
 Solen har holdt, hvad den loved;
 badet i Baalet
 har Grønhed straalet
 ind i det hornede Hoved.

I T. L.s Omtale af Koen kommer ogsaa Tanken om det kosmiske, om Tidens Enhed og om Livets Enhed til at spille ind, enten som Billede eller som Realitet. Sommeraftenen kan være saa stille og alting saa lydt, at han „stundom tror, der brøler en Ko paa Maanen“, og Koens Brøl kan ogsaa lyde „som fra Jordens Indre“ (sml. „vuffed en underjordisk Hund“). „Kalvenes Brøl mod en Stjerne“ giver, paa det Sted, hvor Udtrykket findes, Fornemmelsen af Tidens Evighed og af altings Sammenhæng, og lignende Følelser kalder T. L. frem, naar han taler om „solgrønne Marker, hvor Ko efter Ko slog Mulen i Græs“; det er paa een Gang Enheden i Universet, i Tiden og i Livet (Solen, alle Tidens Køer, Dyr og Planter), Tanken er ikke udtalt, men den ligger sikkert i Billedet.

T. L. tager, som man har bemærket, ogsaa Køernes Lyde med, og i det hele er han meget skarpt sansende over for Dyrelyde — som over for Lyde i det hele. Insekterne summer (Fluernes „løsagtige Spind“), svirrer, surrer som af Skruer, eller deres Vinger toner

som blandt os sig svang
småa Himle med hyllet, men salig Sang.

Fuglesværmenes suser ved Stranden, „Fuglene kvidder et stigende Spil, som var det derved, at Dagen blev til“, Uglen hujer, og Blis-hønsene har en „kort og panisk Tone“. Frøerne „kvaggre“, „Frøernes knabrede Dræven om Aftenen lød over Eng og Kær“. Her karakteriseres Dyrestemmerne paa en Maade, der samtidig er Udtryk for nøjagtig og for personlig Sansning. Naturen taler baade med sin egen og med T. L.s Røst. Man skal lede længe for at finde mindre litterære Udtryk. Det, der tiltrækker T. L., er ikke, som hos H. B., det musikalske, det melodiske, Vellyden; det er, som ved Farven, det stærke, det vækkende, den Livsudfoldelse, der kan ligge i Tonerne. Undertiden kan de blive saa høje og saa skarpe, at de hviiner; men det er ogsaa Meningen.

Hvor T. L. digter om sin Yndlingsfugl, Lærken, taler Evigheden ogsaa med. Her maa det imidlertid være nok med et Par Citater, blot for at vise, hvordan denne Foraarets Bebuder henrykker Digteren med sin Sang. Han kan næsten ikke finde Udtryk, der er stærke nok. Lyden bliver til Lys og Lyset til Toner, Fuglen selv derimod forsvinder, den er usynlig højt oppe i Luften „i et Straaleskjul“. Tonerne „glitrer“, siger han to Steder.

Lærker; som hopped af Æg i Vaar,
svinder i Himlens Straaler.
Tonerne ned med Lyset gaar,
samme Sang som i tusind Aar,
Lykken fra glemt Gruber (Fortidens Lærker)
klunger af unge Struber.

Lyt til de flimrende Højder,
som vore Øjne ej taaler:
tindrende Kvidder,
et Tonegnidder,
Stryg som af Straaler mod Straaler!

Anm. i Tilslutning til Dyrene. Udviklingslæren, som alle tre Digtere er inde paa, har kun Betydning for T. L. For ham er den biologiske Sammenhæng i Naturen en Realitet; Livet er evigt, kun Formen skifter.

Men han bygger ikke, som Johannes V. Jensen, en optimistisk Filosofi op paa Ideen. I det centrale Digt „Tidernes Gang“ fører han Fortid, Nutid og Fremtid sammen og viser, hvorledes Fortiden lever sit dunkle Liv i Menneskets Sind, men hvorledes dog Fortiden i Nuets, der er dets Fremtid, og Nuets i en kommende Fremtid, der allerede indeholdes i det, ikke vilde kende hinanden. „Paa Dødens Træ vi gror som Nuets Blomster.“

Himlen og Jorden. Livsbetragtning.

Harald Bergstedt. Solen lovsynges for sit Lys og sin Varme, men hverken dens Skive eller dens Straalers Spil bryder H. B. sig videre om at beskrive. Heller ikke Maanen nævner han ofte, og Navne, paa Stjerner har han kun faa af. Alligevel har faa Digtere elsket og besunget Stjernehimlen som han. Ord som Glans, Glød, Lys, Ild og Fest kommer atter og atter igen i Stjernerdigtene.

Der er en Højtid og en Ro
paa denne store Stjernebro.

Der er ej Storm og Løvfaldsblæst.
Kun Pragt og Lys og evig Fest.

Synet betager ham ved sin Pragt; men det giver ham ogsaa Ro. Betragtningen af Universet, dets Uendelighed og Ælde, virker frigørende paa hans Sind, viser ham, hvor ligegyldige ikke blot hans egne Sorger, men alle vort Jordelivs Bekymringer er.

„Miljoners Miljoner“ af Stjerner gaar om hverandre, „fjernt i Alskabningens Rum“, og „vor Sorg blir saa ringe med eet, og vor Mund bliver stum“. Alverdnernes evige Skarer svæver højt i Rummet, „mens Aartusnerne strømmer“.

Naar Hjerterne klapper og fryser,
da se over Snefog og Blæst,
hvor højt over Strandene lyser
Ildhavets evige Fest.

Set saaledes under Uendelighedens Synspunkt forsvinder ikke blot Smerten, men Livet paa vor Klode bliver skyldfrit (sml. foran om Fuglene i Skoven), ja Idyllen kan udvides til Universet selv; Evigheden taler saaledes: „Gyng i min Sorgløshed, drømmende Ildklynger—... Verdner som Perlebaand — skyldfrie Syn!“.

I Virkeligheden er for H. B. Livet (Naturen og Mennesket) i sit inderste Væsen skønt, sundt og uskyldigt, og hvis Menneskene ikke er lykkelige, skyldes det egentlig Fejl hos dem selv. De maa forstaa selv at skabe Betingelserne for Lykken. Man skal dog ikke dømme Men-

neskene (se Digtet „Dommedag“); enhver er, som han maa være, og Livet er rigt i alle dets Former („Stodderpræsten“). Der findes ikke en Gud, der favoriserer det ene paa det andets Bekostning; der findes kun en almindelig Universkraft af ukendt Natur. — Det, Bestræbelserne maa gaa ud paa, er at skabe saa gode Livsbetingelser som muligt, saa Livet kan udfolde sig i sin Sundhed og sin Varme.

Fra Stjernerne vender H. B. med rensat Sind tilbage til Jorden. Alt er blevet ringe for ham, men i denne Ringhed er alt ogsaa ens. Vi er alle med i Solkarrusellen; i det store hele er vort Væsen og vor Skæbne den samme; vi fødes, lever og dør; det er egentlig alt, hvad vi ved. Denne store Fællesfølelse, denne Hjemmefølelse i „Folkehavet“, er H. B.s Form for Demokrati. Jorden synger:

Jeg svinger mig moderligt, Børn, med jer alle,
med Kranier af Slægter, hvis Fædre forgik.
Jeg hører jert Aandedrag stige og falde
blandt Tumlen af Krige og Radiomusik.
Jeg bar Mastodonternes brølende Slægter ...
og hele den Tummel, der svandt som en Røg.
Jeg bærer en sød lille Hyrdedreng her ...
Han staar og ser ud fra en Høj ...

Som i dette Digt stiller H. B. ofte det store og det smaa, det højtidelige og det jævne, op ved Siden af hinanden. (Sml. under Farverne S. 99.) Noget paa Dril, for at forarge, noget for den humoristiske Virkings Skyld, men naturligvis er det først og fremmest Udtryk for H. B.s Livssyn. Der er ikke væsentlig Forskel mellem det ophøjede og det platte, mellem det daglige og det evige; Livet er det samme overalt, og det varmer H. B. at se Livets Frødighed netop i det saakaldt prosaiske (se „Det evige Liv“ og „Paa Tomandshaand“).

Nu snørker en Næse,
nu knalder en Vind,
mens Væguret haler
paa Midnatten ind.
Og Stjernehavsglansen
derude staar ned
i blikstille sølvklar
Højtidelighed.

(„I Børnekamret“.)

H. B. behøver dog ikke at gaa til Stjernerne for at finde Evigheden¹.

¹ I sin Bog „Under Klokketaarnet“ (1926) gør H. B. udførligt Rede for sin religiøse Udvikling. Om man vil kalde hans Standpunkt Ateisme eller Panteisme, er en Skønssag.

Ogsaa jordiske Ting kan give ham denne Fornemmelse. Degnesønnen H. B. har opgivet al dogmatisk Kristendom, men han har bevaret sin Pietet for Kristendommen og sin Kærlighed til de gamle Kirker og til Kirkeklokkerne, der „tæller med Sang fra Slægt til Slægt / Evigheds flygtende Timer“.

Aa Klokker fra Barndommens hellige Land,
I ringed mens Seklerne randt . . .
I ringer om Skuringens mørknende Sand
med Hilsen fra Slægter, der svandt.

Evighedsfornemmelsen faar han ogsaa, naar han tænker paa Slægtens Kæde, Fader, der følger efter Fader, Livets Fortsættelse i Slægten:

Aa Evighedskæde, der spænder
mod Urtidens Taager sit Baand!
en lang Række levende Hænder,
hvis Blod i min Pulsaare brænder —
en svimlende Kæder, der ender
i Skaberens evige Haand.

Her nærmer vi os det, der er Midtpunktet i H. B.s Livsfølelse, Samlivet i Familien, Lunheden i Hjemmet. Han har prist baade Hustru og Børn i Digte, og han har skrevet mange Børnevers. Her, i Hjemmet, er hans Tilholdssted og hans Styrkekilde, her finder han Freden. Det forekommer ham

som Livets Maal var naaet
i denne Duft af Tjørn,
hvori vi to sad sammen
paa Vagt ved et Par Børn.

Af Naturen er H. B. glad ved Livet og forelsket i det, men Forhold baade i Barndommen og i Ungdommen forkvaklede længe Tilværelsen for ham. Med sit eget Temperament har han sikkert ogsaa haft alvorlige Kampe at bestaa. Derfor maaske er hans Tone aldrig renere og mere gribende, end hvor han skildrer Sindets Havblik, den velsignede Fred:

Saa tyst saa tyst, som alt var nylig skabt,
og Hav og Land laa syndefri og øde,
og bare Skaberordets Efterklang
hang undrende i Luften, før det døde . . .

Han elsker Harmoni; han elsker Idyllen, den lille Provinsby og det jævne Folks vegeerende Tilværelse. Men han falder ikke hen i Magerlighed. Han vil leve Livet stærkt og frodigt. For Døden frygter han

ikke. Naar Livet er levet, og Arbejdet gjort, maa Udslettelsen gerne komme. H. B.s Arbejde har været stort, baade som Digter, Agitator og Folkeopdrager, og hele hans Filosofi er i disse Ord:

Voldsomme Mand i din kraftige Alder
i Menneskevirvarets stormende Sø . . .
Elskoven venter dig, Arbejdet kalder.
Bad dig i Livet — og dø.

Otto Gelsted. Paa H. B.s Himmel er Stjernerne, paa T. L.s Maanen af størst Betydning. O. G. viser ikke videre Interesse for Nattehimlen og dens Kloder og heller ikke for Solkuglen. I Betragtning af, at han i saa høj Grad dyrker Lyset og dets Virkning paa Himlen, kan dette tage sig lidt mærkeligt ud, men Nattebilleder er i det hele sjældne hos ham, og hvor han taler om Stjerner, er de ofte slørede, som om de var betragtede med nærsynede Øjne. Naturligvis besynger dog O. G. Stjernerne, ofte med Mindelser om T. L., og især deres Orden og Lovmæssighed: „Stjernernes logiske Lys“, „Stjernens lovbestemte Gang“, eller:

Saa fint og ordentligt de træder,
og Sol og Jord i lette Kæder
gaar med omkring

I Almindelighed kan man sige, at O. G.s Metaforer gaar paa Individet, paa hans eget eller andre Personers Sjæleliv og Udseende. Hos H. B. bruges ofte Billederne paa et Kollektiv, en By, et Samfund eller Menneskeheden under eet. Endelig bliver hos T. L. Billedsproget universelt, afspejler den kosmiske Verden eller Tilværelsens evige Kræfter. I Sammenhæng hermed og med, hvad denne Undersøgelse ellers viser og vil vise, kunde man karakterisere H. B.s Forhold til Naturen som naivt og menneskeligt, O. G. som artistisk og individuelt og T. L.s som sagligt og universelt. Paa en Maade staar baade H. B. og T. L. i mere personligt Forhold til Naturen end O. G., fordi de er mere umiddelbare. Overalt fra Naturen strømmer der animalsk Varme („Kovarme“) imod H. B., og T. L. føler sig gennemtrængt af Naturens Kraft. H. B. bliver en uendelig lille Del af Universet, forsvinder og opløses i Altet. T. L. føler sig fyldt af Altets Liv, bliver selv et lille Univers i Universet. Men O. G. bliver aldrig saaledes til eet med Naturen. Der er altid en Skranke mellem ham og den. Han dyrker Farverne og de koloristiske Virkninger, og han søger sine egne Stemninger eller moralske Forbilleder i Naturen. Den er ham mest kun

Synsbillede og Symbol, og selv Synsbilledet, Farverne, er ham ofte Symbol. Naturfølelsen er altid et Produkt af Jeg'et; men der er Forskel paa, om dette Jeg gaar op i Naturen som i Gud, eller om Naturen staar som et stort, idealiseret eller truende, Jeg uden for det lille. Man kunde altsaa godt fristes til at fraskrive O. G. egentlig Naturfølelse. Den levende Kontakt mangler. Det dominerende i O. G.s Følelse for Naturen er Modsætningen mellem dens Fylde og overvældende Magt i godt og ondt og egen Tomhed og Afmagt. Dertil kommer saa en vis organisk Reaktion, navnlig over for Vinterkulden og Sommervarmen, svarende til, kunde man sige, Smerten og Lykkefølelsen, den bidende Kulde, der gør ham klar, og den smeltende Hede, der giver ham Ro. Iøvrigt gør der sig baade i O. G.s Naturskildring og i hans Naturfølelse saa mange Paavirkninger gældende, at det er meget vanskeligt at finde ind til hans eget¹.

Personlig er dog O. G. Klarhed i Form og i Tanke. Han er Akademiker i sin Stil, og han besidder stor teknisk Lethed og Færdighed.

Følelsen derimod er ikke klar, d. v. s. hans Stemninger er stærkt svingende, mellem Tristhed og Opstemthed, Ømhed og Lede, og Modsætningerne kommer frem allerede i hans Ordvalg, i hans Sammenknytning af Ordpar som Lys og Mørke, Ro og Uro, Drøm og Klarhed, Dvale og Drift, Hav og Klippe. Foran (S. 99) er anført nogle af O. G.s Yndlingsord, men ogsaa Ord som tom, ensom, Sorg og Nag er karakteristiske for ham.

I Digtet „Nytaar“ har O. G. denne Strofe:

Jeg kendte hele Banden,
alle de gamle Gaster,
Angsten, Haabet og Naget,
Lyster og Laster.

Senere kommer Skammen til. Kampen er dog ikke først og fremmest af etisk, men af følelsesmæssig og intellektuel Art.

Han lider under sin Indtryksmodtagelighed, af sin altfor store Ømhed: „Ondt gør Tingenes Ømhed“, og han søger at hærde sig:

Ligge stille som en Sten,
blive haard og blive een —
ikke opløst, altfor øm,
nedbrudt af en Lykkedrøm.

¹ En Redegørelse for Paavirkninger og Ligheder findes i den S. 99 anførte Artikel af Harry Andersen.

Hans Trang til Godhed og Kærlighed (mrk. ogsaa hans Digte til og om Børn og den Betydning, Moderen har i hans Lyrik), hans i Bunden ekstatiske Lykketrang skuffes, dels fordi Livet ikke kan stille hans Krav, dels fordi han selv mangler Fasthed.

Saa levende er alt, saa stærk og fast
den mindste Ting — kun jeg er til for Spot.
Jeg skammer mig for alle Ting, der er.
Gør Alvor med mig, Gud!

Ogsaa intellektuelt er O. G. svingende. Hver kan lægge sin Forklaring i Naturen og faa det Svar, han søger. Inderst inde tvivler O. G. om al forstaaelig Mening i Tilværelsen, men ogsaa her drives han fra Tro til Fornægtelse, fra Haab til Angst og Fortvivlelse. Undertiden raader det blinde Vanvid, undertiden Lov og Orden. Imidlertid, det blivende hos ham er Trangen til Fornuft, Klarhed og Ro. Aanden maa plyndres for alt, „saa længe den bare beholder sit Salt / og sit inderste Smil“; han vil gerne dø, ofte paakalder han Døden, men han vil dø „med ubrødt Aand“, „ustynet“. I et Digt til Tom Kristensen maaner O. G. ham, for hvem Uroen er et Kendetegn paa Liv og Roen en Døs, til at finde Hvile i den rette Ro, den Ro, der findes inderst inde i Stormen, i Orkanens Centrum. O. G. ejer ikke altid denne Ro, og han giver heller ikke Anvisning paa, hvorledes den skal findes. Men han søger i hvert Fald efter den, og denne Trang til Ro og Klarhed er sammen med hans Sinds Mildhed, naar det er i Ro, de smukkeste Træk i hans Personlighed.

Ejendommeligt er det for Ræsten at se, hvorledes han søger at afvinde sin Smerte og sin Ensomhedsfølelse Værdier netop i Retning af Afklaring og Menneskeliggørelse.

Hærdes skal du i hedere Flammer,
til du er haard som Herrens Hammer.

Lad det bare gøre ondt!
Renlig Smerte, det er sundt.

Stig kun ned i Ensomhed,
maaske kommer du — hvem ved —
gennem Ensomhedens Port
ud til noget frit og stort,

og det fælles — store Fund! —
laa paa Ensomhedens Bund.

Det fælles, opfattet som de sociale Problemer, har som bekendt optaget O. G. stærkt, og han har ikke blot skrevet Digte med Emner

fra de politiske Forhold og Begivenheder herhjemme og ude i Europa, men ogsaa som Journalist og Kritiker stillet sin Pen i en bestemt politisk Retnings Tjeneste. Det er naturligvis baade O. G.s Trang til Klarhed og hans menneskelige Medfølelse, der har ført ham ind i disse Spørgsmaal, men ellers synes denne ensomme Individualist jo ret fjernt fra folkeligt eller klassemæssigt Aandsfællesskab. Mest kendt — og maaske ogsaa kunstnerisk mest værdifuldt — er det ibsensk-anarkistiske „Reklameskibet“.

Paa Livsproblemet giver Naturen ikke O. G. noget Svar, og hans Følelse finder heller ingen varig Hvile i den. Han tror nok paa dens Almagt, i hvert Fald i Reglen; men han stoler ikke paa den. Religiøst er han vistnok indifferent; Evighedsfornemmelser og Evighedslængsler mærker man intet til. Gud er kun, hvad Mennesket selv gør ham til:

En Gud er, hvad en Ting betyder.
Vær sløv, og der er ingen Gud.
Men se og elsk, saa springer Guden
som Sol og Lyn af Tingen ud.

Menneskene alene kan hjælpe Menneskene:

en blind Naturlov skaber ingen Frihed.
Kun Mennesket kan redde Mennesket!

Alt afhænger da af den menneskelige Vilje. „Jeg vil“ er Ordet, hedder det. „Det sker kun, hvis vi vil“. Tanken skal betvinges af Vilje.

Men raader man selv over sin Vilje?

Kan selv man rejse Lykken i sit Sind?
Det er saa svært at komme paa det rene,
om man er Skyld i, hvad man har forvoldt.

Ogsaa her ender da alt i Tvivlen.

Thøger Larsen. Astronomen mærkes tydeligt i T. L.s Digtning, baade i de mange Navne paa Stjerner, der forekommer, og paa de mange astronomiske Forhold, han omtaler. Især dyrkede han Studiet af Maanen, og ogsaa dette er meget kendeligt i hans Lyrik. I hvert Fald i dansk Digtning har ingen beskæftiget sig med Maanen som T. L. og ingen vist et saadant Kendskab til den som han.

Epiteter, der blot rent sanseligt karakteriserer Maanen, anvendes kun sjældent (rød eller gul, „den arrede Sten“). Her som ellers finder der saa at sige altid en Besjæling Sted, Tingene gøres aktive eller faar Stemning eller Sind, forskelligt efter den Stemning, Naturen frem-

kalder hos Digteren, eller som han lægger ind i Naturen. „Maanen rider paa Skyggen og Blæsten“ (ved en Solformørkelse), eller Maanehornet „stanger ind i en liden Sky / et gyldentblødende Saar“. Fuldmaanen kan hvile i Ro og smile, Maanen vandrer „venlig, men usalig“, „Ensom styrer Næet dybt i Himlen ind“, Maanens Straaler kan være arme, „den sidste fortyndede Naade“, men ogsaa giftige (ved Niger).

Men Digterens Fantasi eller Tanker kan gaa videre, og gaar i Reglen videre, til Evigheden og alle Tings Sammenhæng.

Hvad der især fængsler T. L. hos Maanen, er dens Tilstand som udbrændt Klode, „Maanens Ild af Ælde / fanger alt mit Væsen“. Maanen kan ganske vist være „haard og død“, livløs, men undertiden er dens Skin kun stivnet eller et Søvnlys, og i Virkeligheden er Maanelyset stadigt levende for T. L. Han bruger det ikke alene som Billede paa de dødes Tilværelse: „Maanen over Haven / er som fortabte Sjæles Drøm / om Solens Skin i Graven“, men det bringer Bud om eller ligefrem indeholder i sig Fortidens Liv, svunden, „dulgt“ eller „glemt“, Smerte og Drøm:

Hærdet Glemsel
af gamle Veer lyser,
af afsjælet Smerte,
mens Jordskorpen fryser.
(„Stormfuld Vinternat“.)

Maanelyset lever,
er forbrændte Drømme,
stiger lidt og falder,
falder lidt og stiger.
(„Septembernat“.)

Hærdet Glemsel betyder omtrent forstenet eller fortrængt Fortidsliv. I det andet Citat mærke man de to sidste Linjer, hvor man ligesom føler Maanelyset aande. T. L.s Evne til at give selv det stofløse Substans er enestaaende.

At de levende glemmer de døde, de foregaaende Slægter, udtrykkes saaledes:

Oldtidsmaanen er ildet mat
over de dødes Muld,
Dig Fortiden tykkes en Drømmenat,
af støvede Straaler fuld.

Maanen gør saaledes Fortiden rent bogstaveligt nærværende; den kan derved ogsaa minde os om vor Tilværelses Korthed: „Nu skinner Maanen / manende paa Sneen“. Selve Nuet, dets Flygtighed og dets

Evighed, anskueliggøres ved en Sammenligning med „en Maaneskinsdraabe i Kløverdugg“; Maanen det evige, Duggen det flygtige.

Solen følges i T. L.s Lyrik paa hele sin Bane fra Opgang til Nedgang og i sin Stilling paa alle Aarets Tider. Man kan ved et Udvalg af Citater, hvor Solen nævnes, give et Billede af Døgnet fra Morgen til Nat og af Aaret fra Foraar til Vinter i T. L.s Digtning. Det vilde imidlertid fylde for meget paa dette Sted, og det maa derfor være nok at sige, at Solopgangene er hyppigere end Solnedgangene, at Morgen og Nat synes at være de Tider af Døgnet, han foretrækker, mens Foraar og Sommer vistnok er ham de kærester Aarstider. Hos O. G. er Aften og Middag, Vinter og Sommer tilsyneladende de foretrukne, og hos H. B. ser det ud, som om Sommeren og Sommernatten, især den sildige med dens Stjerner, besynges oftest. Men noget egentligt Maal har man ikke for at træffe Afgørelser her, og alle Døgntider og alle Aarstider er at finde hos alle tre Digtere.

Solen er for T. L. ikke blot Livets, men Bevidsthedens Skaber. „O Rigdom, hvori jeg svømmer, Sol-Søvn, hvori jeg drømmer!“, udbrøder han. Solen forekommer ham derfor at indeholde selve Livets Hemmelighed; en Solstraale i en Stue rummer hele Naturens gaadefulde Væsen i sig: „Alvidenhed forseget / en Løndom her mig gav“. Men han ved godt, at ingen Sjæl forstaar det „dyrebare Solskin“, der kun er en maalløs Drøm, som dør hos hans Sind. Men denne Hemmelighedsfuldhed foruroliger ikke T. L.; den giver ham tværtimod Fred; han er ved Livets Kilde og midt i Evigheden. Solskinnet er ikke blot „det gamle Solskin, som Isaac Newton saa“, det er Solskin med „tusindaarig Fred“, med Evighedens Fred, og Tiden bliver „af alle Tider en eller anden Tid“.

Stjernerne fængsler naturligvis T. L. alene ved deres Skønhed. Han taler om deres Sølvblik og om „Dybets utallige Ild-Diademer“, og han kan ikke faa dem tindrende nok. Mørket turrer dem „rasende hvide“, Stormen „hvæsser alle Stjerner“. Men der er iøvrigt ogsaa Stjerner med mild Glans.

Ogsaa Stjernerne har Sjæl; det inderste Princip i Altet er det samme, maaske rører der sig i en eller anden Form Liv ogsaa i (eller paa?) Kloderne:

Der sker noget skønt i det høje Hvælv,
hvor Kloder sig nærmer og fjerner
i Længsel og Glemsel og glødende Skælv
og Sorg over døde Stjerner.

Der er samme Slags Liv i Mennesket og i Stjernerne, og det kan forekomme T. L., som om „Stjerner Mulm og Stjerner Brand / i mig vil have Mæle“.

T. L. føler Jorden under sig som en Klode, som en kølnet, vaad (havopfyldt) og stenhaard Stjerne. Ogsaa Jordens Kugleform fornemmer han („de krumme Mile“), Kræfterne i dens Indre („ildstrammet Muld“) og Bevægelsen om Aksen: „gribe Jordens Aksé, dreje dig med Kloden“, ligeledes Aksens Hældning. Selv Bevægelsen om Solen bliver oplevet Virkelighed: „Halvhundred Gange rundt om Solens Kerte / aldrig dog nok af Solskin faar vort Hjerte“. Baade vor egen Alder og Tidens Gang tælles af efter Rotationerne; Livets „ubønhørlige Hast“ og vor Gernings Forkrænkelse bliver os klar; men der er i Tanken intet opløftende for T. L., som der er det for H. B.

Ak, alt hvad nu vi virker, digter, saar,
alt som for Fremtid skal vor Sjæl bevare,
hvor skal det søges om titusind Aar,
naar andre Slægter gennem Himlen fare?

Af denne Jord er Mennesket skabt, af dens Drifter er det fyldt:

De Drifter, som i Ungdoms Sang
mod Himlens Vidder tindre,
af dybe dulgte Kilder sprang
i Jordens eget Indre.

Af Muld og Hav sprang Livet frem
i fjernt forglemte Tider.
Til Muld og Hav gaar Livet hjem
hver Gang det Døden lider.

Digteren føler disse Kræfter i sig selv:

Jeg staar i Dag paa Stjernens Hvælv.
I mig dens Kræfter strømmer.
Jeg føler Stjernen i mig selv,
hvor alle Farver drømmer.

En Undersøgelse af forskellige andre Naturfænomener i T. L.s Digtning er af ikke ringe Interesse, f. Eks. af Ebbe og Flod, af Havet eller af Lysreflekser i Vandet. De kan her dog kun omtales i yderste Korthed. Tidevandet, som ellers ikke beskæftiger Digterne i højere Grad, optager T. L. stærkt som det Samspil det er mellem Jorden, Maanen og Solen. Han følger „Suget mellem Muld og Maane“ i Tankerne over Kloden, og paa lignende Maade oplever han Forbindelsen mellem alle

Jordens Have. Selv hans egen Fjord mumler om Verdens frie og rejssende Vande og desuden, som man kunde vente, med „slørede Røster fra Tidens Vaar“. „Og Gys af Søen om den vide Jord“ gaar gennem en solhvid Pige, der svømmer i Limfjorden.

Hvor Lys spiller i Vand hos T. L., er det næsten altid Sollys; naar han ser paa Maanen, er han maaske saa optaget, at han glemmer Jorden. Han har overordentlig kraftige og meget ejendommelige Metaforer for at beskrive Solens Spejlinger, og i flere Tilfælde føles Lyset som noget rent fysisk, stoffligt: „Det plasker med Solvand mod saftige Bred“, sml. „Maanebaadens Kølvand / slaar mod Jordens Kyst“. Naturligvis bringer Lyset fra de fjerne Kloder ogsaa Bud fra den dulgte Fortid.

I Kunsten, og det vil sige for ham selv som Personlighed, kommer alt for T. L. an paa at tilegne sig Virkeligheden med saa stor Intensitet som muligt.

Sin Virkelighedsopfattelse styrkede han ved omfattende astronomiske, mytologiske og sproglige Studier; han ønskede Besked og vidste Besked. Men naar han som Digter nærmede sig Tingene, saa han paa dem med sine egne Øjne, kastede sin Viden bort, eller rettere: lod sig ikke binde af den. Han er langt fra primitiv, men han er oprindelig, en af de mest selvstændige Begavelser i vor Litteratur. Han vilde uden Tvivl ikke have følt saa dybt, og hans Digtning vilde ikke have faaet det Virkelighedens og Sandhedens Præg, den har, hvis den ikke byggede paa Indsigt og videnskabelig Iagttagelse, men først og fremmest beror dens Storhed naturligvis paa Sansningens og Fantasiens Friskhed. Alt er ligesom set for første Gang, og alt er tillige anskueligt, haandgribeligt, saa at sige til at tage og føle paa.

T. L. manglede ikke Interesse for sin Tid og dens Problemer, og hans Poesi bærer ogsaa Spor deraf, om end ikke hans bedste Poesi. Det var selve Virkelighedserkendelsen, der var ham vigtigst, dels den inderlige og stærke Oplevelse af Naturen og Livet, dels Forstaaelsen af Sammenhængen i alt.

Han var en brændende og grublende Sjæl, fyldt af Liv, og han elskede Livet, hvor det udfoldede sig i størst Fylde, i Foraaret, i Ungdommen, i Befrugtningens Under. Gentagelsen og Fornyelsen var ham en evig Kilde til Undren og Henrykkelse. I Nuet, der kan betyde baade Øjeblikket og det enkelte Menneskes Liv, saa han Alskabningen, eller Livskræfterne eller „Grøden“, aabenbare sig i den eneste Form, hvori

den kan opfattes af os, og derfor blev Livet ham saa dyrebart. Undertiden kan T. L. være vanskeligt tilgængelig, men mest af sproglige Grunde, fordi han bruger sine Ord i en Betydning, der er usædvanlig. Har man imidlertid først forstaaet Betydningen af disse Gloser: — Nuet, Glemsel, Grøde f. Eks. — er han næsten overalt klar og ligetil.

T. L. er en religiøs Natur. Han vil ind til Tingenes Væsen, og han vil finde den skjulte Sammenhæng. Han tror paa en fælles Kraft i Universet, men han ved ikke, af hvad Art denne Kraft er. Naturens Hemmelighed afslører vi ikke, hvor meget vi end søger. Solen viser os ikke Tingene, som de er, men kun, hvordan de straalere. Videre end til Anelser naaer vi ikke. Undertiden mener han, at Livskraften er af aandelig Art, at den ikke blot har potenseret sig som Bevidsthed hos Mennesket, men at den overalt, selv i Elementerne, er af Aand:

Dødeligt skønne
maaneklemte Klage
af milelange Storme
i nøgne Træer og Tage!

Synger du ej
af en virkelig Smerte,
hvor kan du da saadan
gaa os til Hjerte?

Udtrykket maaneklemte hentyder til Maanens Tiltrækning.

Om Mulighed for personligt Liv efter Døden udtaler T. L. sig næsten ikke og kun i ubestemte Vendinger; jeg stod, siger han, „og stirred udover min Død, / men saa kun Mulmet og Vejret“. Ogsaa Tanken om Individets Fortsættelse i Slægten berøres kun sjældent. Han taler om, at vi vender tilbage til Mulden, hvorfra vi er kommet, men nogen sikker Forvisning om, at alt individuelt Liv er ophørt med Døden, end sige noget Ønske om Udslettelse, har han vistnok aldrig udtalt.

Men han har fundet meget personlige Udtryk for Følelsen af Livets Korthed og Dødens Gaade:

Du føler, hvor Livsflammen Aar for Aar
forbrænder dit Hjerte til Kul,
hører den hylende Træk, der gaar
gennem Livsgaadens Nøglehul.

OM MERSEBURGFORMLERNE SOM GALDER

EN EFTERLADT AFHANDLING

AF

F. OHRT

Medens de to Merseburgformlers Indhold gennem lang Tid har været Genstand for livlig Opmærksomhed og Diskussion, er først i de seneste Aar deres Formside traadt i Forgrunden, samt særlig ogsaa Spørgsmaalet om Foredragsmaaden. 1923 har Ivar Lindquist i Bogen „Galdrar“ hævdet, at Msbb. men Henblik paa deres Foredragsmaade bør kaldes „trollsång“ eller „med det enda fullt adekvata uttrycket“ „galder“ (p. 6). Og 1926 har W. H. Vogt i „Zum problem der Msb'er zaubersprüche“ (ZfdA LXV p. 97 ff., især 123 f.) — dog uden nogensteds at bruge Udtrykket Galder om de to oht. Trylledigte — udviklet Tanker i samme Retning (om denne Afh. videre ndf.).

Lindquist betoner (p. 3 f.): naar Gudernes Handling i 2. Msb. udtrykkelig bestemmes som (*bi-*)*galan*, maa dette komme af, at just „galan“ var de menneskelige Troldmænds Foredragsmaade i tilsvarende Tilfælde; altsaa er Msbb. blevet galdrede frem; „denna enkla och solklara slutsats har ingen, såvitt jag vet, uttryckligen dragit“, tilføjer han. Slutningen er imidlertid kun delvis rigtig (sml. nedenfor S. 126). Med fuld Sikkerhed kan kun slutes, at Forf. af 2. Msb. vidste at Galder var en magisk Fremgangsmaade. Med en meget høj Grad af Sandsynlighed kan slutes, at 2. Msb's Slutord, maaske fra det første *sose*, i al Fald fra „*bluot zi bluoda*“ af, skal opfattes som Gudernes Galder, der nu genfremføres af Troldmanden; og tilsvarende tør man vel bestemme Slutningen af 1. Msb., fra *insprinc*, som Idisi's Galder. Men Beretningen om at Guderne galdrede (og Idisi agerede), er ikke dermed bestemt som „Galder“, selvom Beretningen har magisk Kraft og hører med til Trylledigtet. Det kunde vel tænkes, at det hele opfattedes som Galder, men det er ingenlunde givet.

Lindquist mener videre (p. 10 ff.) at kunne paavise en bestemt digtersk Form som fast knyttet til al Galder; herved skal det da være muligt at paapege hvor i hele den gottonske Overlevering der foreligger Galder eller galdermæssige Stykker. I det sidste af de Versemaal som Snorres Háttatal meddeler, „Galdralag“, findes bl. a. de samme Rimmaader som optræder i saa megen Trylle- og tildels anden Visdomsdigtning, delvis endog udenfor gottonske Sprog, Fuldrimet (Gentagelsen) og Tankerimet (Parallelismen), samt Stavrimet (det sidste dog ogsaa tilhørende ikke-magisk Digtning) — nogle vil her, synes det, tilføje Tretallets Rolle —. Lindquist slutter, at vi her har al Galders Karakteristika, den gamle fællesgottonske „Galderform“. Denne Slutning tør man dog næppe drage ud fra det sene Navn og Begreb Galdralag. Hine Rimmaader og Galderforedraget behøver ikke at have være bundne til hinanden¹.

Lindquist selv maa med dette Krav i Haanden just overfor Msbb. begrænse sin oprindelig rundthen fremsatte Opdagelse, at de er Galdere, betydeligt (p. 51—53). De viser sig at bestaa Prøven i Formalia temmelig daarligt. For det første fattes der — indvender L. — de berettende Indgange (indtil resp. *duoder* og *birenckil*) Galderform, her raader „almindelig episk“ Form; Galderformen sætter først ind midt i Beretningen hvor det hemmelighedsfulde skal udtrykkes (her gives os da tillige en Slags Indholdsbestemmelse af en noget vag Art; er iøvrigt ikke 1. Msb's Indgang „Eiris sazun idisi, sazun hera duoder“ fuldt ligesaa hemmelighedsfuld i Tonen som Fortsættelsen (?). Lindquist deciderer da, at disse Indgange ikke blev galdrede men reciterede; i al Fald i senere hedenske Hundredaar. Men for det andet er Slutleddene, just det som efter al rimelig Formodning skal være Magternes Galder, delvis uden „Galderform“: i 1. Msb. mangler Ordene „insprinc haptbandun, invar vigandun“ Fuldrim, og i 2. Msb. er selveste Besværgelsesordene „ben zi bena“ o. s. v. ikke galderformede men har (ifølge Lq.) Præget af traditionel Lægeformel. Overfor disse Fataliteter reagerer Lindquist forskelligt (p. 33 ff. og 51 ff.); i 1. Msb. skaffer han Galderform til Veje ved at rette i Teksten (vigandun til wigbandun); i 2. Msb. paabyder han ved et ekstraordinært Dekret Galderskrigningen trods alt gennemført lige til Enden, „ty eljes vore den (Slut-„Strofen“) ingen

¹ Her skal henvises til Recensionen Danske Studier 1923 p. 184 f., hvor jeg dog burde have betonet, at „Galderformens“ Forekomst hos andre Oldtidsfolk er omtalt af Lq. selv (p. 59 f.).

hel strof". Vi faar Indtryk af, at Galderudøvelse ikke blot har krævet Stemmehjælper men ogsaa en god Del Aandsnærværelse og i al Fald en fremragende Lærer eller Dirigent.

Sikkert har Galderstykker hyppigt frembudt den i Magien gængse Form med Parallelisme og Gentagelse, som Lindquist kalder „Galderform“; men vi tør ikke betragte den som konstitutiv for Galder. (Indenfor Msbb., undertiden ogsaa ellers, er den knyttet paa saa at sige selvfølgelig Maade til Beretningen om treleddet Handling: de tre *suma* i 1. (tre *sumer* i Brot 4), de tre *biguolen* i 2.). — Hvad det var som gjorde en Trylleformel til Galder, krævede det galdermæssige Foredrag, veed vi ikke. Ikke urimelig, men vel vanskelig at godtgøre, synes de Boers Formodning¹, at normalt „wird die Vortragsart mehr vom magischen Zweck als von der literarischen Form her wechselnd bestimmt werden“ („galan“ tænker han sig brugt ved ekstatiske Arter af Magi).

Ogsaa paa Spørgsmaalet om hedensk-gottonske, særlig de nordiske Trylleformlers Foredragsmaader, saavel den galdermæssige som eventuelle andre, lyder det bedste Svar sikkert: Ignorabimus. Men de herom fremsatte Formodninger fortjener dog i høj Grad Interesse; vi skal kort omtale dem for derefter at spørge hvorvidt Msbb. foredragsmæssigt synes at høre hjemme i samme Sfære som de nordiske Formler.

Om den fonetiske og musikalske Side af Sagen har Lindquist (a. Skr. p. 4 f.) udtalt en velgrundet Formodning: *gala(n)* (Ordstammen i *galdr* er fællesgottonsk) har været en skærende, skingrende Foredragsmaade, muligvis i Falset ligesom Lappernes Joice-syngen. L. henviser til en Skildring hos Kejser Julian: „Barbarerne hinsides Rhinen synger vilde Sange udførte paa en Maade som mest ligner Fugleskrig med skingert Raab“. Oprindeligt var dette Foredrag — mener Lindquist — maaske fælles for al Slags Sang hos Gottonerne [ogsaa det vilde svare til Forholdet hos Lapperne]. — I mange Tilfælde er gottonske Trylleformler, poetiske som prosaiske, formodentlig bleven mumlet frem (saaledes de Boer a. St.), hvilket ikke blot almindeligt er Tilfældet med Nutidens Trylleformler i gottonske Lande², men ogsaa kendes hos primitive Folk ligesaa Østgrønlandere³ — hos hvilke derimod andre Digtarter har anden Foredragsform⁴ — til Papua'er⁵ (hos hvem i hvert Fald

¹ Art. Zauberlied i Merker & Stammler. ² En enkelt dansk Signemand, som jeg har hørt i Funktion, fremsagde dog sine Signelser tydeligt, højtideligt, næsten messende. ³ W. Thalbitzer, Ord och bild 28 (1919) p. 245. ⁴ Ypperlige Fono-grammer i Dansk Folkemindesamling, København, optagne af W. Th. ⁵ C. Strehlow, Die Aranda- und Loritja-Stämme in Zentral-Australien IV (1913 ff.) p. 32

visse Trylleformler mumles, medens deres Kultsange fremføres kantillerende). Videre har vi Verbet *þylja*, der i senere Sprogbrug almindeligt betød mumle (Trylleformler) frem, men tidligere, som det synes givet, betegnede „feierlich laut einen religiösen Gegenstand vortragen.“¹ Háv. 111 „þylja, þular stóli á . . . Háva höllu í.“ — I bestemte Tilfælde har vi for Norden Vidnesbyrd, fra ret sen Tid (og vedrørende Tiden o. Aar 1000), om, at særlige Trylledigte, *varðlokur*, til Hidmaning af varslende Aander blev sungne (af Kor), især Erik den Rødes Saga cap. 4; den kristne Sagafortællers Bemærkning, at Kvadet var favrt at høre og kvædedes med favr Røst; viser vel, at paa hans Tid er et saadant Digt ikke tænkt som skreget eller galet frem (hvilket Rhingermanerne i 3. Hdr. ifølge Julians ovenomtalte Beretning „fandt Behag i“). — Hvorledes *ljóð* blev udførte, og hvorvidt de overhovedet var knyttede til et bestemt Foredrag, vides ikke.

Vi møder saaledes en ret stor Rigdom paa Foredragsmaader, hvoraf flere baade for Magi og for religiøs Kult kan være ældgamle².

Dybere gaar Spørgsmaalet om den sjælelige, bedre: legemlig-sjælelige Tilstand hos den gottonske Mager under hans Fremførelse af Trylleformler. For en stor Del vil en Besvarelse her være uafhængig af Debatten om de fonetiske og musikalske Foredragsmaader, og Sagen skal her omtales uden Hensyn til den. Vi kan groft antyde vort nye Problems Indhold ved at spørge: Udfolder Mageren under Fremførelsen Natsiden eller Dagsiden af sit Sjæleliv?

Nordisk Overlevering om Trolddom viser os et Dobbeltansigt. Trolddom blev, hedder det, i Hedenskabets Sluttid regnet for mindre værdigt for Mænd, var gerne Kvinders Sag; det gjaldt vel især Sejd (til hvilken Trylleart der kunde være knyttet Ordformler). Men Vikingetidens Overgud er dog „Galders Fader“ (ligesom han er Hamskifter trods nogen Heks), og store Skjalde viger faktisk ikke tilbage for at bruge Ordmagi som Vaaben.

—35. — Kultsangforedraget, III (1910 f.) p. 6: „besteht in einem eintönigen, mit Hebungen und Senkungen der Stimme abwechselnden Kantillieren; man könnte dieselbe auch als ein nieselndes, singendes Skandieren bezeichnen.“

¹ W. H. Vogt, Stilgeschichte der eddischen Wissensdichtung, I Der Kultredner (1927) p. 79 ff. 85. ² At deducere en bestemt genetisk eller historisk Rækkefølge af Foredragsmaader ud fra almene Synspunkter, maa man sikkert være meget forsigtig med. I hvert Fald danner jo fællesgottonsk Tid ikke en afsluttet Kosmos med Udvikling fra Urformer indtil Død og Forfald. — T. Eks. behøver Mumlen ikke at være et Udartningstegn, der forbeholdes Privatmagerens lyssky Færd. De ved oldindisk Offerkult vigtige Bønner i Yajur-Veda blev mumlede sagte frem.

Lægger man Vægten paa Magiens Forbindelse med den Undergrund af primitivere Kultur som de gotttonske Folks Hedenskab opviser flere Spor af („Udesidden“, Hamskifte, Drømmeorakler o. a.), faar det Interesse at se hvorledes Trylleformler blev foredragne af Nordboernes religiøst og kulturelt primitivere Nabofolk Finner og Lapper. Østfinske Troldmænd har efter Elias Lönnrots Udsagn forholdt sig legemligt og sjæleligt stærkt bevægede under Foredrag af de indledende Formler, hvori de priste sig selv, og som skulde bringe dem i en ekstase-lignende Tilstand. Troldmanden opfører sig da „som rasende, Stemmeføringen bliver voldsom, lidenskabelig, fra Munden flyder Fraade; han skærer Tænder, Haaret staar til Vejrs, Øjnene vender sig, Øjenbrynene rynkes; af og til spytter han, vrider sin Krop, tramper, springer i Vejret o. s. v.“¹. Ifølge den udmærkede Samler Borenius-Lähteenkorva lagttagelse (vistnok fra 1870'erne) var ved Tryllerecitation ikke Ram-sens Indhold Hovedsagen, men „den magtfulde Fremsigelse“². For hele Finland gælder, at magiske Ramser og Vers ikke — saaledes som den lyriske og fortællende Digtning, der dog følger samme Metrum som den magiske — synges men reciteres.

Hos Lapperne møder vi den ovenfor (p. 127) omtalte Joike-syngen (Norgelappisk Inf. *juoigat*) brugt i Forbindelse med Trommen for at bringe Troldmanden i Dvaletilstand. Af Skildringerne fra 17de Hundredaar betoner enkelte Foredragets voldsomme Karakter. Olaus Graan (1672)³: (Naar Lappen en Tid har trommet) „och aldrahögst med åthskillige toner $\frac{1}{4}$ tijma sunget“, bliver han sort i Ansigtet, begynder at gaa i Knæ, sætter Hænderne i Siden „och joiiker alt fort medh högh stämman“, til han falder om. Olaus Petri Niurenus (d. 1645)⁴ siger, at Lappen ved Trommen foredrager „sine Sange med afskyelig Stemme som en glammende Hund og vil ligesom bide omkring sig til begge Sider“.

Vil vi hente vore Forestillinger om den oldgotttonske Ord-Mager i Funktion fra slige Skildringer, faar vi altsaa Billedet af Troldmanden i Affekt, i legemlig og sjælelig Ophidselse og Overvældelse. Hos Gottonerne er dog Slutresultatet ikke („længer“??) som hos Lapperne Bevidstløshed (og Trommen findes vist slet ikke omtalt); det der hos

¹ K. Krohn, *Suomalaisten runojen uskonto* (Helsingfors 1915) p. 37 f. efter E. Lönnrots, *Om Finnarnes magiska medicin* (Hfors 1832). ² Krohn, *ibidem* p. 37. ³ Relation (o. s. v.), *Svenska landsmål* vol. XVII 2 (1899) p. 59. ⁴ *Laplandia*; den latinske Original er af K. B. Wiklund oversat til Svensk i *Svenska landsmål* vol. XVII 4 (1905); Citatet fra p. 21.

den lappiske Trolldmand er et Stadium paa Vejen hertil, vilde hos den gottonske — ligesom ved Østfinnens vaagne Ekstase — umiddelbart resultere i Overlegenhed overfor den Dæmon eller Kraft som Besværgelsen gælder. Man kunde da tænke sig den oldgottonske Trolldmand svælge og beruse sig i Ord, gentage og gentage de samme korte Besværgelser (eller som Østfinnen udspinde een lang Maningskæde), indtil han, svimmel, føler sig rykket over i en ny Sjælesfære, hvor Tingene maa føje sig for ham. —

Et indre Skred, en Omlejring i Sjælekræfternes hemmelighedsfulde Dyb, og en Nyordning, en ny menneskelig Holdning er skabt. Istedet for vulkanske Udbrud af underbevidste Lag møder vi da den fuldt bevidste og beherskede Koncentration, istedet for Henrivelsen og Nedsynkningen i Sjælens Urgrund den faste og klare Vilje. Gottonsk Type imod lappisk Type. Under Viljens Synspunkt ser W. H. Vogt i sin betydelige Afhandling „Zum problem der Merseburger zaubersprüche“ (jfr. ovf. p. 125) den gottonske Magers Præstation ved Fremførelsen af Trylledigtet, herunder Msbb. (Ordet „Galder“ bruger han ikke overfor dem). Vogt gaar ikke ind paa Foredragets fysiologiske eller dets musikalske Side; men hans Tanke overfor Msbb. søger øjensynligt netop ikke i Retning af Ekstasens Verden. De forener ifølge Vogt „Urhandlung“ (den berettende Del) og „Befehl“ (Slutbesværgelsen). „Wenn der zauberer das wort der mächte als sein eigenes spricht — hævder Vogt — so fällt seine rolle mit der ihren mindestens in diesem augenblick zusammen. er und der gott sind eins, und ihre handlungen auch. das bedeutet eine ungeheure energie. sie wird nicht sprunghaft zu erreichen sein. sie wird im laufe des vortrages gewonnen. der zauberer zwingt durch seinen willen die ganze gewalt der jenseitigen handlung . . . in seine eigene sache, seinen willen hinein“. Det hele er en „höchstleistung von willen und einbildungskraft“, det er „herrentum“ (jævnført med de kristne Formlers „abhängigkeit“). Endelig „es ist der geist des germanischen heldentums, das seinen willen durchsetzt, auch im untergang“ og det stemmer „mit dem zeugnis für die stellung altnordischer männer im zauber“.

Dette Billede af den gottonske Mager er højst tiltalende; hvem vil nægte Muligheden af, at i al Fald i senere Tider og i Samfundets videstkomne Kredse endog Magien (Ordmagien) til en viss Grad er bleven gennemglødet og hærdet af gottonsk Helteaand? Hertil svarer, at

¹ Alle Udhævelser i Citaterne fra Vogt skyldes nærv. Forf.

t. Eks. Skjalden Egil tryller i kunstfuldt Versemaal, der kræver fuld aandelig Samling. Paa den anden Side tør det ikke glemmes, at endog selve Heltelivet havde sine Affektmænd, Bersærkerne, vulkanske, netop ikke viljesprægede Fremtoninger. For den ældre, den fællesgottonske Tid forekommer Billedet af Heltetrolldmanden vel nok mindst indlysende; og dog, hvem kan sige hvornaar gottonsk dagklar Aand først er begyndt at lyse ind i selv de inderste Kroge? — Til et Viljesopbud, saadan som Vogt tænker sig, vilde da utvivlsomt svare en rank og selvbevidst Holdning hos Mageren, et i al sin „uhyre Energi“ dog behersket Foredrag. —

Voldsom Affekt eller sammenbidt Vilje — fælles for begge Opfattelser er den store Betydning de tillægger Magerens Aktivitet. Det er ham der fylder Ordene med sin Sjæls eller sin Aands Kraft, saa de bider og tvinger. Til en saadan Aktivitet, affektfyldt eller viljebaaren, vil fortræffeligt svare enhver Form for Befaling („Ut litel spere“; „Gang uz nesso“; „Insprink haftbandun“; „Ben zi bena“), for Trusel („Vildes skal Vætter, Verdener styrres“), for Ord med Tryllehandling („Vi væver, vi væver“) eller for Skaben ved Ord alene („Taage gaar op i Østen“)¹. Men det synes ingenlunde indlysende, at en Beretning om Magternes Handling som i Msbb., den „episk“-mytiske Formel (hidtil ikke fremdraget fra det gamle Norden), efter sit Væsen skulde svare. Nærmere ligger det dog vel at sige til et saadant Aktivitetskvad. I denne Art Formler har Magterne vundet Sejren; paa deres, ikke paa Magerens Præstation ligger Trykket. Beretningen, hvad enten den er fyndig eller omstændelig, synes skabt til at virke ved sin egen Tyngde og Kraft, blot den nøjagtigt gentages². Mageren skal ikke med uhyre Energi tvinge Magterne eller dæmonisere sig selv; Magterne selv stiger ned, naar Løsenet gives. (Ogsaa indenfor religiøse Kulter synes at være Plads for to Foredragstyper, spændt Energi og højtidsfuld Ro, Paa kaldelse og Aabenbaring). I Msbb. giver først Slutordene Rum for

¹ Mest slaaende bliver Ægtheden af den personlige Indsats, hvor Mageren ikke er bunden til en fastlagt Ordlyd, men (omend i traditionel Stil) for Tilfældet former sin Besværgelse (saaledes Lapper og Ostjaker? jfr. K. Krohn a. Skr. p. 22; ret faste maa dog i hvert Fald de ledsagende Kor hos Lapperne have været, jfr. Ol. Graan (1672), Relation, Svenska landsmål XVII 2 (1899) p. 59). Men ogsaa faste Formler har sikkert meget vel kunnet kræve en stor psykisk Indsats af Mageren (jfr. Østfinland ovf. p. 129). ² Den Opfattelse, at det afgørende er Kendskab til Ordene, synes ikke fremmed for nordisk Bevidsthed; Hav. 153 kalder det 8de Ljod nyttigt for alle at nemme. Her er sikkert endda ikke Tale om episk-mytiske Formler.

Magerens egen Kraftudfoldelse (hvorom videre nedf.)¹. Til hvilken Form for musikalsk Foredrag ev. denne Type har svaret, kan naturligvis ikke nøjere siges.

Vogt finder imidlertid, at Msbb. og visse Trylledigte fra nordisk Oldtid just er fælles om Magerens mægtige Viljesopbud. Saadanne Digte er Darraðarljóð og þorleifr Jarlsskálds Taagevise²; hist hører vi den paagaaende Væveritus Skridt for Skridt blive til virkelig Kamp; her bliver Skridt for Skridt Mørket fra en Begyndelse til en fuldbyrdet Kendsgerning³: „Ist (die) zauberhandlung ans ziel gelangt, so auch der erzauberte vorgang“⁴, siger Vogt; altsaa er „für die handlung des zauberers dasselbe geleistet, was die Mers. für die handlung der mächte darstellén“. Men Magternes Handling i Msbb. er dog ikke virkelig parallel med Magerens i de nordiske Digte: ganske vist „stiger“ de, idet Fremstillingen gæmmer det afgørende tilsidst, men til den gradvise Fremtvingen som i hvert Fald Darraðarljóð udtrykker, findes i dem intet Spør; Msb. 1. beretter om Grupper af Kvinder, der øver forskellig Id; ingen vil vel sige, at den Gruppe der binder Baand, er et Forstadium for den der løser dem. Msb. 2. beretter (eller fortæller — Vogt har skarp Sans for det mere udflydende i dennes Form), at en Fole blev lægt af samvirkende Guddomme („swa he wola konda“ giver vel Eftertryk, men ikke Fremskridt i Processen)⁵.

¹ Ogsaa Lindquist (ovf. p. 126) fremhæver en Uensartethed indenfor hver af de to Msbb.; men da hans Kriterium er et specielt versteknisk, føres han til at spalte Beretningen (ja egl. ogsaa Besværgelsen) i to Dele, en der skal reciteres og een der skal gales. ² Skjaldedigtn. B 1, henh. p. 389 ff. og p. 133. ³ Mon iøvrigt Vogt ikke presser denne gradvise Fuldbyrkelse for stærkt p. 123, jfr. „Der Kultredner“ (1927) p. 61 ff.? Medens 1. 1—2 er rent og alment magiske, indfører 1. 3—4 en Spydighed til Hakon Jarl: „det ser næsten ud som det er Røgen fra mit Vareskib, (som Du brændte) der er kommet hid.“ *mun kominn* er da her ikke lig *kom* og betegner ikke et nyt Trin i den magiske Proces i Forhold til Udtrykkene i 1. 1—2.

poku dreggr upp et eystra,
él festisk et vestra,
mökkur mun náms, af nøkkvi,
náðrbings kominn hingat; (d. e.
Taage gaar op i Østen,
Iling sig fæster i Vesten;
Røg er det nok fra ranet
rige Snække, som trækker).

⁴ Dette Citat fra Der Kultredner p. 63. ⁵ Naar Vogt mener, at i Msbb., hvor Magterne virker, var det unødvendigt at meddele Resultatet (den Erfolg), maa fremhæves, at efter F. Wredes Undersøgelse, Sitzber. Berlin 1923, p. 85 ff., maa det vel regnes som sandsynligst, at *birenckit* i Msb. 2. betyder „sat i Led“, altsaa

Men videre tænker Vogt sig Magerens Energi i Msbb. tilsigte Enhed med Magterne: det som den nordiske Mager direkte arbejder sig frem til, det arbejder Msbb.s Mager sig frem til via Magterne; den uhyre Energi han naar op til i Løbet af Foredraget, er den at blive ett med Guden; saa snart han har naaet dette, er hans Succes givet (jfr. p. 130 ovenfor), og han kan nu sammen med Magterne istemme Slutbesværgelsen. — „Magternes Handling“ og Magerens Nedtvingen (under Sangen) af Magternes Handling „in seine eigene sache“ er jo to forskellige Ting. Men at den sidste Proces skulde paagaa, gradvis i Løbet af Foredraget, er paa ingen Vis antydnet nogetsteds; vi aner intet om Mageres Kamp for at komme i Kontakt med Guderne; og iøvrigt skulde den eventuelle funktionelle Enhed mellem Mager og Gud vel helst være i Orden, inden han paabegynder sin berettende Formel.

Endnu kunde overfor Vogt nævnes Spørgsmaalet om Tidsforløb: Magerens uhyre Energi skal efter Vogt ikke være „sprunghaft erreicht“, men blive „im laufe des vortrags gewonnen“. Hertil kræves dog vel en rum Tid, altsaa enten en bredt svulmende Ordflom (som i Busluboen)¹ eller, overfor et kort Formelstykke, Gentagelse. Til Gentagelse vil korte Besværgelsesled og Ritusord være egnede. Ogsaa en berettende Formel kan meget vel være skikket til Gentagelse, dersom den er enkel og følelsespræget (saaledes ved religiøs Kult: Heurekamen, Christos voskres); men en flereleddet, fremskridende Beretning er næppe skabt med Gentagelse for Øre; og Msbb. turde paa den anden Side være for korte til, blot eengang reciterede, at lade Mageren naa det Uhyrlige af indre Kraftopbud. De synes efter deres Type snarest at ligge udenfor Hensynet til Magerens Energi, og deres Sfære den rolige Fremlægning af Magternes Handlinger.

Men selvom da Beretningstypen skulde være født ud af Tro og ville forkyndes i Ro, kan det godt tænkes, at Forholdene har hvirvlet Msbb. ind i en anden Kreds. De gamle Foredragsmaader kan have bemægtiget sig dem; og dette kunde mulig des lettere ske, fordi begge disse Formler har den ejendommelige Bygning, at de sammenføjer Beretning og Besværgelse — eller vel rettere: allerede denne Sammenføjning kan netop giver Resultatet, endda forud — og des mindre bliver der Tale om Fremskridt i Processen.

¹ Buslub. paastaas endda i Kilden at være endnu længere end det der meddeles. Og den enkelte Halvstrofe „Taagevisen“ i Thorleifs påttr vil kun være Begyndelsen til vedk. Trylledigt.

være Udtryk for, at „Galderen“ laa paa Lur efter dem. Fra „insprinc“ og fra „ben zi bena“ af er Lidenskab eller Viljesopsving paa sin Plads; her byder Mageren saavel i eget som i Magternes Navn; Enheden mellem ham og Magterne manifesterer sig udadtil; og denne Bevægethed kunde da brede sig over hele Formlen. — Interessant er det, at den østfinske Trøldmand hidser sig i Ekstase med al Slags Tekst, ikke blot Maning og Trusel men ogsaa Helgenbønner og brede kristne episke Signelser; hans Vulkansjæl har bemægtiget sig selv Fostre af en ganske anden Aand (jfr. ovf. p. 127). — Men hvorvidt sligt faktisk er sket overfor Mshb., hvorvidt den traditionelle Besværgementalitet eller den berettende Formels Ro har erobret disse Formler eller hver har hævdet sit naturlige Omraade, veed vi slet intet om.

Her skal ikke drøftes hvorvidt den „episke“ Trylleformel, Beretningen, er opstaaet selvstændigt paa gammelgottonsk Grund, eller den er overtaget med en Kulturstrømning sydfra, eventuelt med Bølgeslag fra en Religion der lagde Vægt paa Menneskets Passivitet overfor Guddommen. Men vi vil som Tillæg — og paa dette Punkt i ret nær Tilslutning til Vøgt (a. Skr. p. 118) — pege paa det særegne i Mshb.s Form ved den nysnævnte Forening af mytisk Beretning og ren Befaling. Noget helt tilsvarende byder, saa vidt hidtil kendt, Antikens synkretistiske eller dens kristne Ordmagi næppe. Hvor en „episk“ Formel forekommer, staar den gerne alene, eller den har „Mødets“ forholdsvis brede Form, som munder ud i Møderens Raad om en bestemt Kur e. l.

Det turde have sin Interesse at jævnstille med Mshb. de tre antike Formler som vel nok mest minder om dem i Bygning; en er kristen græsk, en hedensk latinsk¹ [og en hedensk græsk].

Græsk Hussignelse. (Paa Dansk:) „Vor Guds Kraft blev kraftig; Herren gik hen til Døren og lod ikke Ødelæggeren komme ind. Abraham bor her. Kristi Blod, stands det Onde“.

Ligesom i Mshb. begyndes her med et (treleddet) Udsagn i Fortid; og der endes med en Tiltale, der kan tænkes at forekomme selvstændigt. Forskellen er:

a. Den „episke“ Del beretter ikke en hinsidig Handling overfor et hinsidigt Objekt i mytisk Fortid, men Guds Handling her mod NN efter at dette Hus er bygget.

¹ 1. Preisendanz, *Papyri magicae Graecae* II p. 190, Pap. 2a. 2. Heim, *Incantamenta magica Graeca Latina* p. 492 fra Pelagonius cap. VII; Lakunen suppleres fra andre Tekster, der har den episke Del alene.

b. Et Led i Nutidsform er indskudt, sagligt en svagere Parallel til Indgangsstykket: Abraham, Guds Ven, bor her (jfr. en senere Tids Signelser, hvor Signeren sender sit Kvæg ind i Abrahams Have).

c. I Slutstykket taler Besværgeren ikke til den Lidende (Person eller Lem, som i Msbb.), men til den hellige Magt. Paa den anden Side er Ordene næppe følt som Bøn, snarere som en Besværgelse, svarende til at den hellige Magt ikke er en Person, men en kraftladet Ting (dog kan der bedes t. Eks. til det hellige Kors). Slut-Ordene kan i hvert Fald ikke tales af Magter og Mager sammen, kun af Mageren.

Formel ad dolorem ventri. Tres scrofae de caelo ceciderunt; invenit eas pastor, occidit eas sine ferro, coxit eas [sine foco, comedit eas] sine dentibus. Bene coxisti [< occidisti?], bene coxisti, bene coxisti [< comediti?].

Her gaas ligesom i Msbb. brat fra Beretning over i Tiltale, hvis Verbum, i 2den Pers. Ind. eller Imperat., sagligt svarer til et Verbum i 3. Pers. Præt. i den berettende Del: coxisti: coxit, som insprinc: clubodun umbi, (jfr. hapt: hapt), gelimida sin: birenckit. Desværre er den latinske Formels Mening ikke klar, vistnok paa Grund af uforstaaende Afkortning. Beretningens oprindelige, mytiske Mening genfindes vel i en paa Koptisk opbevaret Formel, der formentlig gaar tilbage til græsk [og denne atter til ægyptisk?] Kilde; her fortælles meget bredt om Horos, som fanger en Fugl, skærer den op uden Kniv, koger den uden Ild, spiser den uden Salt; han faar da Mavepine og hjælpes af sin Moder Isis, der raader ham til at bruge en Besværgelse, som saa meddeles¹. I den latinske Afkortning er da den afgørende Slutning bortfaldet, og en uvedkommende Indgang paahæftet. Den forvanskede Tekst har iøvrigt hvad Lindquist kalder „Galdersform“ (tre Parallelhandlinger af Hyrden efter Fundet, den sidste udvidet; Fuld-rim *eas, sine, Tankerim occidit: coxit: [comedit]*)². Bearbejderen har vist tænkt sig *scrofae* som det slugte Sygdomsstof (Ordet betyder baade Grisesøer og Kirtler, Halssvulster) og Kogningen uden Ild maaske som Hyrdens mirakuløse, lægende Kogning. Magerens gentagne Til-raab „bene coxisti“ (opr. „bene occidisti, bene coxisti, bene comedisti“??) er i al Fald en (opmuntrende) Forsikring, der forudgriber

¹ Den koptiske Tekst med Overs. bl. a. hos Kropp, *Ausgewählte koptische Zaubertexte* II p. 9 ff. Om denne Tekst og dens Forhold til en antik Gaade se Jacoby i *Schweiz. Archiv für Volkskunde* 1925 p. 293 ff. ² Jfr. ogsaa i en Besv. fra Der röm. Limes in Österreich, Hæfte 16, p. 66: ἐκεῖ να φῶς, ἐκεῖ να πῆς, ἐκεῖ τὸν θυμὸν σου να διαβάσεις ο: handle efter (15de Hdr.).

den faktiske Helbredelse, altsaa af besværgende Art, omend næppe udtalt af „Magten“ og Mageren paa een Gang og ikke egnet til at staa ene. Slægtskabet med Msbb. turde alt i alt være ret nær, men i hvor høj Grad vil det være vanskeligt at afgøre. Interessant turde Formlen være ved sin Stræben efter, paa Ruinerne af den oprindelige Formel at bygge noget nyt, magisk brugeligt op.

[En Tilføjelse om den hedensk græske Formel, som Forf. her havde paatænkt, er saa lidt udarbejdet, at den ikke kan medtages].

Indtil videre hviler der indenfor gammel Ordmagi¹ da noget egenartet over den Maade hvorpaa Msbb.s Digter har sammenloddet de to, nærmest diametralt modsatte, Former for Ordmagi: Beretningen om Magternes mytiske Handling og Magerens Befaling; den sidste staar fuldgyltig i sig selv, men sætter ind paa det Punkt hvor den første er skredet frem til at kunne modtage den som, tillige, Magternes Ord.

Formler, overleverede fra senere Tid end Msbb., kan omtrent eller ganske vise denne Bygning. Det gælder — selve 2den Msb.s senere Former fraregnet — vistnok altid enkelte, „tilfældige“ Dannelser, der ingenlunde er vedkommende Formels Grundform; t. Eks.: „Unser Herr Jesus Christus ging über eine Brücke, worunter Blut und Wasser floss. Blut steh, Wasser geh“². Man kan her tale om et visst Hang til slig Sammensætning; spørger man, om dette Hang i nyere Formler er noget særlig gottonsk, opfordres man til Forsigtighed ved at stilles overfor en siciliansk Opskrift som denne: „Santu Giobbi avia lu vermi, lu vermi 'ntu l'acqua, mortu sei“; altsaa Skt. Job havde Orm(en), Ormen i Vandet, død er du“³ — en enkeltstaaende folkelig Tilskæring af den gamle latinske Jobformel med Resultatet: Beretning plus en Forsikring, der kan staa alene og være udtalt saavel af den Hellige som af Signeren.

¹ Fra Atharva-Veda (trsl. by Whitney, Harvard Oriental Series VII (1905) p. 67) kan hidsættes af en Formel mod Modstandere for Retten e. l. Strofe 3: „Indra put thee (den magiske Urt) on his arm, in order to lay low the Asuras; smite the dispute of my counterdisputant; make them sapless, O herb“. Meningen „smite“ o. s. v. danner dog en Slags Omkvæd i alle Trylledigtets 7 Strofer, af hvilke de 4 ikke har Beretningsform. ² Am Urquell V p. 286. ³ Pitré, Biblioteca delle tradizioni popolari Siciliane XIX p. 394.

DANNEVIRKEVISENS *PORTE OG TAARNE*

EN KILDEKRITISK UNDERSØGELSE

AF

ELLEN OLSEN

I Peder Syvs „200 Viser om Konger Kemper oc Andre“, skriver Udgiveren foran Visen „Om Tyre Danebod“: „Denne Vise om udgammel Herkomst, og efterfølgende, om Danevirke eller det gamle de Danskes Verk, haver jeg bekommet af min gode Ven, H. Laurits Kok, Provst og Præst i Atsherred, en flittig og vel forfaren Mand i vore gamle sager. Enddog disse ere nye, og der vel er noget i dem, som ey kand finde Samtykke hos mange, saa vil jeg alligevel for Aarsags skyld intet videre herom mælde“. Og bagefter Visen skriver han: „Her findes Tyre Danebods Berømmelse med Danevirkes Opbyggelse. Om hende haver Svend Aagesen, den første af vores Historie-skriver, meget i sin korte Latinske Krønike. Snorre Sturlesen imod alle andre, skriver i sin Nordske Krønike, at hun var Harald Klakkes Dotter, fød her i Danmark. Men ligesom Snorre staar mest til troende i de Nordske, saa og vor Saxo i de Danske Sager“.

Digtet er et Stykke versificeret Danmarkshistorie, eller er i alt Fald ment saadan, og den vigtigste Kilde til det er foruden Svend Aagesen Broder Boyssens slesvigske Krønike fra 1526. Dette er paa-vist af Axel Olrik (Foredrag af Axel Olrik om Laurits Kok 15/12 1887, refereret i Det philologiske historiske Samfunds Virksomhed II 1880—94. Orlis Manuskript findes i Folkemindesamlingen). Der er imidlertid et Par Linier i Vers 11, der tyder paa, at Laurits Kok har haft andre Kilder end de to nævnte. Vers 11 lyder:

Sølandsfar og Fynboe resten
Giorde færdig snart,
Jyden skaffed mad for gæster,
Intet blev her spart.

En Port paa hvert hundred favne
 Reiste de, Lod taarn ej savne,
 Hvor af Fienden ramte skade,
 Naar han tog til Stade.

Broder Boyssen beskriver overhovedet ikke Volden, men kun hvordan Arbejdet blev fordelt mellem Landets Beboere. Svend Aagesen omtaler kun en enkelt snæver Port: „exeuntes porta cohibebat angustissima“, men Taarnene omtales lidt senere: „propugnaculis quam (decenter) ornatis“ (Scriptores minores I 114). Hvis Laurits Kok ikke selv har „opfundet“ Portene, hvad der er lidet sandsynligt, da han ellers nøje følger sine Kilder, er der to Muligheder: I. Laurits Kok har benyttet danske Beskrivelser af Dannevirke, II. han kan have haft norrøne Kilder.

I. Danske Kilder.

Saxo beskriver ikke Dannevirke. I Annales Danici findes ingen Omtale af Porte eller Taarne paa Dannevirke. I Folkemindesamlings Seddelregistrant: „Danmark i Sagn og Saga“ findes heller intet af Interesse for Visen. Albert Krantz har intet om Dannevirke. Arild Huitfeldt angiver som sin Kilde til Beskrivelsen af Dannevirke: Author historiae Jousivicensium eller den Julinske Historie. Jousivicensium er Fejl for Jomsvicensium. Huitfeldt har benyttet Arngrímur Jónssons latinske Oversættelse af Jómsvikingasaga, som fandtes blandt hans Papirer. Ganske vist var Huitfeldt ogsaa i Besiddelse af Laurents Hanssøns danske Oversættelse af Heimskringla, men Stykket stemmer nøje med Arngrímur Jónsson. Slutningen af Huitfeldts Afsnit lyder: „huor paa (Volden) vaare bygd mange Taarn aff Træ / langs igiennem Volden / oc hundrede Faffne imellem huert Taarn / til at giøre Vern aff / imod fremmede Folck oc Nationers Indfald“. (Kvartudgaven 1603 S. 100). Porte omtales slet ikke, mens Laurents Hanssøn har: „Och torn offuer huer port eller lidh, som der war paa“ (Udg. af Gustav Storm i Skrifter udgivet af Videnskabs-selskabet i Kristiania 1898. S. 121). Historia Julinensis citeres af Stephanius i Noterne til Saxoudgaven 1644, p. 199—200, og Pontanus oversætter Huitfeldt. Ingen af de andre Historikere: Lindenbruch, Meursius, Lyschander eller de versificerede Rimkrøniken og Theatrum Regum Danorum har en nøjere Beskrivelse af Dannevirke.

II. Norrøne Kilder.

De norrøne Kilder er alle udførligere i Beskrivelsen af Dannevirke end de danske. Dannevirke beskrives i Jómsvikingasaga, Heims-

kringla og i et Par Redaktioner af Olaf Tryggvasons Saga. Det beskrives lige før Kampen med Kejser Otto skal finde Sted. I denne Kamp ødelægges Dannevirke ved Oles 3: Olaf Tryggvasons List der beskrives meget udførligt. Den Omstændighed, at Olaf Tryggvason i Jómsvíkingasaga derefter kun nævnes en enkelt Gang i Saaen har bevirket, at man tidligt har antaget, at Stykket oprindeligt hørte til en Olaf Tryggvasons Saga. Jómsvíkingasaga var paa den Tid kun kendt i Arngrímur Jónssons latinske Oversættelse (se Huitfeldt). De islandske Sagatekster kom ganske vist i det 17. Aarh.s sidste Halvdel til Danmark, men Laurits Kok har sikkert ikke kunnet læse dem. En Redaktion af Jómsvíkingasaga maa dog omtales nærmere. Det er Flatøbogen. Jómsvíkingasaga er i Flatøbogen skudt ind i Olaf Tryggvasons Saga. Flatøbogen har (1. Bind S. 110): „bor-garhlið var a hueriu hundrat fadma ok var þar kastali til varnar a dikiu“. Dette passer jo fortræffeligt til Visen. Men var der Mulighed for, at Laurits Kok havde Kendskab til Flatøbogen? Denne var blandt de Skindbøger, som Thormod Torfæus bragte med sig fra Island 1662 som Gave fra Biskop Brynjólfur Sveinsson til Kong Frederik den Tredie. Ifølge Konferensraad Erichsens Biografi i „Minerva“ 1776 begyndte Torfæus at oversætte Flatøbogen paa Dansk allerede 1660—61. I „Trifolium historicum“, der oprindeligt udgjorde sidste Del af Torfæi: „Series Dynastarum et Regum Dania“ og udkom 1707 citerer Torfæus S. 41 under Betegnelsen: „Codex flateyensis“ netop dette Sted i Flatøbogen. 1707 havde Kok været død i 16 Aar, saa den trykte Udgave kan han ikke have benyttet; men den første Udarbejdelse af „Series“ var færdig 1664 og overgivet til Kongen. Konferensraad Erichsen skriver (S. 684): „Kongen modtog det med særdeles Velbehag, og de Lærde med en Begiærlighed, som svarede til Indholdets Nyhed. Mange lode det udskrive (thi det var endda utrykt) og en Del deraf blev oversat paa Dansk (anførte Fortale dertil)“. Nu har vi imidlertid i den arnamagnæanske Samling tre Afskrifter af den første utrykte „Series“, og det viser sig, at ingen af dem har en nærmere Beskrivelse af Dannevirke, men nævner det kun.

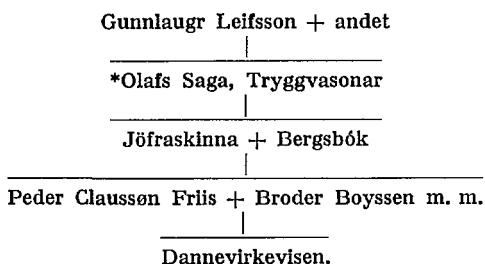
1633 udgav Ole Worm Peder Claussøn Friis: Norske Kongers Chronica. Denne har S. 122: „oc mellem huer it hundrede Fauſne en Port / oc it Torn ofuer huer Port“. Dette svarer nøje til Visen, og det er sandsynligt, at Laurits Kok, der som Peder Syv skriver,

var „en flittig og vel forfaren Mand i gamle Sager“, selv har været i Besiddelse af den. Sammenligner man nu dette Stykke af: „Norske Kongers Chronica“ med det tilsvarende i Finnur Jónssons Udgave af „Heimskringla“ 1893—1900, ser man, at „Heimskringla“ det paa-gældende Sted kun har: „en kastalar fyrir borgarhliðum“. Peder Claussøn maa altsaa have haft et andet Haandskrift foruden det Heimskringlahaandskrift, der ligger til Grund for Udgaven. (Gustav Storm antyder i Fortalen til sin Udgave af Peder Claussøns Skrifter S. LVI, at det grundlæggende Haandskrift er beslægtet med Jöfraskinna; i alle senere Afhandlinger om samme Emne hedder det „et tabt Haandskrift af Kongesagaerne“, men i Fortalen til Folkeudgaven af „Snorre“ skriver han S. XXXIX: „Men saa fik han (Peder Claussøn) i 1590-aarene fat paa Jöfraskinna og opdagede da, at deri var en afskrift af Snorre Sturlasons kongesagaer“). Det andet Haandskrift er Bergsbók. Ludvig Daae har ganske vist i „Norske Bygdesagn“ II S. 111 udtalt den Formodning, at et Haandskrift i det kgl. Bibliotek i Hannover skulde hidrøre fra Peder Claussøns Haand, men Gustav Storm har i Christiania Videnskabselskabs Forhandlinger 1876 Nr. 4, S. 2 Fodnote paavist, at det hamburgske Haandskrift, der stammer fra det 16. Aarhundrede, simpelt hen er en Afskrift af Bergsbók, som Peder Claussøn bevisligt har brugt i senere Skrifter. Bergsbók er et Haandskrift, som Svenskeren Sparfvenfelt erhvervede under sit Ophold som Krigsfange i Norge (Skien 1677—78); det er skrevet paa Island i Slutningen af det 14de Aarhundrede og indeholder bl. a. en stor Saga om Olaf Tryggvason. Det er vistnok senest i Begyndelsen af det 16. Aarhundrede naaet til Norge, idet det blev benyttet i Christian den andens Tid af den Mand, der til Brug for den danske Historiker Christiern Pedersen gjorde Uddrag af de norske Kongesagaer. Christiern Pedersen brugte disse Uddrag til sin danske Krønike, der ganske vist først blev udgivet af C. J. Brandt 1855, men hvis Manuskript er blevet benyttet til Anders Sørensen Vedels Svend Tiueskæg (Gustav Storm: Snorre Sturlasons Historieskrivning S. 212). Peder Claussøn troede, at Bergsbók oprindelig var forfattet af Biskop Isleif, som han mente var Islands ældste historiske Forfatter, men af Citater i Olaf Tryggvasons Saga lærte han Are og Snorre at kende; senere opdagede han, at Citaterne i Bergsbók stemte overens med Haandskriftet af „Heimskringla“ og har af Citaterne antaget, at Snorre var Forfatter til Kongesagaerne (Gustav Storm: Arkiv for

nordisk Filologi I, S. 47 og II, S. 319). Bergsbók (I fol. i det kgl. Bibliotek i Stockholm) er for Tiden udlaant til den arnamagnæanske Samling og har Bl. 19v. Sp. 1 „borgar hlid var áá huerio hundradi fadma ok þar kastali yfer“ (borgar skrevet b, maaske fordi det afslutter Linien).

Samme Tekst som Bergsbók og Flatøbogen har A M 61 fol., udgivet 1825 i Fornmannasögur I—III, men disse stammer ogsaa fra samme Original (Finnur Jónssons Litteraturhistorie II, S. 772). I Flatøbogen nævnes nogle Gange en Munk Gunnlaugr Leifsson, som skal have forfattet en stor Olaf Tryggvasonssaga paa Latin, og flere Forskere har sat hans Navn i Forbindelse med bl. a. Stykket om Dannevirke. Dette Forhold er sidst behandlet af Bjarni Aðalbjarnarson i Skrifter utg. af Det norske Videnskaps Akademi. Historisk Filosofisk Klasse II 2. Oslo 1936, S. 85 ff. Bjarni Aðalbjarnarson sammenstiller alle de Steder, hvor Flatøbogen og den store Olaf Tryggvasonssaga (Udgaven i Fornmannasögur) stemmer overens. Derefter udskiller han alle de Stykker, der kan henføres til kendte Kilder og paaviser, at disse er næsten ordret afskrevne. De tiloversblevne Stykker, der alle har et fælles Præg og paafaldende ligner de Arbejder, der tilskrives Gunnlaugr Leifsson, maa da antages at høre til dennes Saga. Da de kendte Kilder er temmelig ordret afskrevne, er Stykkerne fra Gunnlaugs Saga det antagelig ogsaa. — Vi ser da, at Laurits' Kok mod Peder Syvs Princip har benyttet „Snorre“ og derigennem bevaret et Par Linier i dansk Litteratur, der kan føre sine Aner tilbage til Gunnlaugr Leifsson.

Stamtræet bliver altsaa:

HVORFRA HAVDE RABELAIS SIN DANSKE SPROGPRØVE?

AF

MARIUS KRISTENSEN

Den danske sprogprøve i Rabelais' berømte værk om Gargantua og Pantagruel (II, kap. 9) har flere gange været optrykt her i landet, således af Kr. Nyrop i „Dania“ IV s. 249; i Arlaüds „Bevingede Ord“ (2. udg. s. 281—282); og nu nylig af prof. Johs. Brøndum-Nielsen i „Nationaltidende“ for 7. marts 1939. De tre optryk stemmer næsten helt med hinanden.

Anledningen til optrykket i Nationaltidende var, at prof. Rudolf Meissner i Bonn i et brev havde fremkastet den formodning, at Rabelais kunde have fået sin sprogprøve af Christiern Pedersen ved et sammen-træf i Paris. Christiern Pedersen opholdt sig i Paris fra (senest) 1510 til o. 1516 med en mindre afbrydelse og igen fra marts til august 1527 (se Allen, Breve og Actstykker s. 496 flg.). Under det første af disse ophold i Paris kan han ikke have haft forbindelse med Rabelais, da „broder Frans“ på den tid stadig opholdt sig i klosteret Fontenay-le-Comte. Det er heller ikke tænkeligt, at han allerede dengang havde planlagt sin store roman. Derimod tør jeg ikke nægte muligheden af, at Rabelais, efter i 1524 at have forladt fransiskanerklostret, kan have været i Paris 1527, men jeg véd det ganske vist heller ikke.

Det danske stykke ser i „Nationaltidende“s optryk, der som sagt næsten helt stemmer med de to andre, således ud: „Min Herre endog ieg med ingen Tunge talede, ligesom børn, oc uskellige creature: Mine klædebon, oc mit legoms magerhed udviser alligevel klarlig hvad ting mig best behof giøris, som er sandelig mad oc dricke: Hvorfor forbarne dig over mig, oc befal at give mig noguet af hvilcket ieg kand styre min giøendis mage, ligerviis som man Cerbero en suppe forsetter. Saa skal du lefve længe oc lykksalig.“

Denne tekst ser for en der er fortrolig med dansk fra omkring 1530

ikke så lidt mistænkelig ud. At den ikke kan være en franskmands gengivelse af dansk tale, er øjensynligt. Vi behøver blot at sammenligne den med dronning Elisabeths franske stavning af det danske sprog, som hun åbenbart talte helt godt. Det eneste, der ser fransk ud, *noquet*, er oven i købet falsk, som vi senere skal se. Stykket er altså ikke dikteret men nedskrevet af en dansk, og om Rabelais overhovedet har hørt dansk tale, må siges at være usikkert; udtalelsen om dets større eller mindre skønhed behøver ikke at forudsætte høreindtryk.

Men er denne prøve nedskreven af en dansk, ser den som sagt mærkelig ud. Den bruger, for blot at nævne et iøjnefaldende træk, tegnene *u* og *v* på samme måde som vi nu gör, altså *u* som selvyldstegn og *v* som medlydstegn. Denne brug, som afløser den helt afvigende middelalderlige, udgår ganske vist fra Montpellier, hvor Rabelais en tid studerede, og ophavsmanden til den ny brug, mag. Petrus Ramus, var måske allerede knyttet til universitetet i Montpellier, men han var, da Rabelais' bog udkom (1542), endnu kun 27 år, så hans reformerende virksomhed næppe var begyndt. Senere skulde han jo, særlig gennem Jakob Madsen Århus, få stor indflydelse på dansk retskrivning lige op til den dag idag. Men 1542 ser ramistisk retskrivning mildest talt mærkelig ud, og det er underligt at den ikke har vakt mistanke hos nogen af de danske sprogmand, der har optrykt prøven.

Går vi til originaludgaven af Rabelais' bog, får vi da også noget helt andet at se. Dær ser det danske stykke således ud:

Mynherre endog ieg met inghen tunge talede, lyge som boeen oeg
vffvellig¹ creatner: myne Meebon och myne legoms mager hed vvdvher
alligue² Kallig hvvad thyng meg meest behoff gireres,³ som aer sandeligh
mad och drhde: hvbar for forbar me teg om lyder offuer meg: och befael
at ghffue meg nogeth: aff huyffet ieg fand fhyre myne groeenbes maghe
lygeruff jon mand Gerbero en soppe forfettth. Soa schal tue loeffue lenge
ochlyf saligtth.

Her genkender vi tydeligt tidens danske retskrivning uden ramistiske ejendommeligheder; derimod har den danske meddeler vistnok, fordi bogstaverne *ø* og *æ* var ukendte i franske trykkerier (Chr. Peder- sen, lod skære *ø*-tegn til sin Saxo-udgave), omskrevet *ø* med *oe* og *æ* med *ae*. Også det danske *w* har været ukendt og er gengivet ved *vv*

¹ Ved lineskifte: vff vellig. ² Lineskifte. ³ Næppe gireres, men det sidste bogstav er lidt utydeligt i Det kgl. Biblioteks eksemplar.

(ikke ved *bu* el. *ub*, som man måske kunde have ventet). Da sætteren selvfølgelig ikke har forstået noget, er det ikke så sært, at der er nogle sætterfejl, men de er for øvrigt ikke stort talrigere end f. eks. i Ghemens tryk af Lucidarius. Hvis vi retter disse fejl og indsætter *w*, *æ* og *a*, får teksten følgende udseende:

Myn herre endog ieg met inghen tunge talede lyge som børn och vskælig¹ creatuer: myne kleebon och myne legoms magerhed² wduyser alliguel³ klarlig hwad tyng meg meest behoff giøres⁴, som ær sandeligh mad och drycke: hwar for forbarne⁵ tég om syder offuer meg: och befael at gyffue meg nogeth: aff huyket ieg kand styre myne giøendes maghe lygeruiss som mand Cerbero en soppe forsetther. Soa schal tue⁶ løffue lenge och lyksaligh⁷.

Her er rettede bogstaver kursiverede, og for øvrigt henvises til noterne. Ellers er skrivemåden, når den således bliver fordansket, i ingen henseende påfaldende; dog viser den med sikkerhed, at den danske meddeler ikke er Chr. Pedersen. Medens de andre danske skribenter i 1520erne og 1530erne endnu, ligesom de middelalderlige håndskrifter, brugte *th*, *dh*, *t* og meget sjældent *d* i personlige og påpegende pronominale ord, havde Chr. Pedersen gennemført den brug af *d*, som snart sejrede i trykte skrifter. At dette også var hans private retskrivning, ser vi bl. a. af det egenhændige brev af 28. okt. 1527 om rejsen til Paris (Allen s. 496 f.). Men hos Rabelais finder vi *teg* (*schal tue* kan være *skaltu* af *skalt thu* og beviser derfor ikke noget). Heller ikke brugen af *y* og *w* er vist helt som hos Chr. Pedersen, selv om man dær snarere kan skønne end bevise. Men er meddeleren ikke Chr. Pedersen, hvem er han så?

På sine omfattende rejser kan Rabelais let have mødt danske, således f. eks. den landflygtige ærkebiskop, kannik i Köln, Jørgen Skodborg, enten i Tyskland eller Italien. Men der er en mand, som der er stor sandsynlighed for at han har truffet, og det er den i alle fakulteter lærde dr. Christiern Torchelssen Morsing.

Denne havde i sin ungdom rejst meget og var først bleven rektor ved Vor Frue skole i København. Han blev knyttet til universitetet og var 1522—23 dettes rektor. Han nævnes med stor ros i Matthias Gablers

¹ Eller: *vskellig*; *vb* er dog vel snarest læst fejl for *a* e. ² Delingen skyldes vel det temmelig store bogstav *h*. ³ *l* er faldet ud sidst i linien. ⁴ Det første *r* læst fejl for *o*. ⁵ Delingen vel tilfældig. ⁶ Burde måske rettes til *tu*. ⁷ Delingen skyldes måske det lange *f*.

æredigt til Christiern II i anledning af universitetets fornyelse som den, der tolker „de hellige poeter“, og har da åbenbart hørt til professorernes reformvenlige fløj. I 1524—29 er han igen ved udenlandske universiteter, hvor han særlig studerer naturvidenskab, og er derefter 1529—31 for anden gang professor i København. 1532—37 rejser han påny i udlandet som hovmester for den unge begavede adelsmand Peder Oxe og bliver på denne rejse dr. med. i Basel, men vi ved, at han også har opholdt sig i Montpellier, og Rabelais, som dengang nylig havde afsluttet sine medicinske studier dær og, når han ikke var ude på en af sine talrige rejser, levede som en højt anset læge i Lyon, har formodentlig adskillige gange haft lejlighed til at besøge sit gamle universitet. Der har da været mulighed for, at de to læger og polyhistorer har kunnet træffe hinanden netop i de år, da Rabelais skrev på sin bog. I 1537 blev Morsing for tredje gang professor i København, denne gang i medicin, og universitetets rektor, og som professor i lægekunsten virkede han til sin død 1560.

At meddelelsen har været jøde, tyder flere ting på, således nogle falske *eer* i *myne* (to gange), *alligue(l)*, *soppe* og vel også *loeffue*, som dog kan være trykfejl for *leeffue*. Morsings retskrivning kender vi dels fra anden udgave (1552) af hans lille pestbog¹, dels fra en egenhændig kvittering fra 1529, som er opbevaret imellem Langebeks excerpter (nr. 220).² Hans fortæller til Henrik Smids „ny vrtegaardt“ (1546) og „tredie Urtegaard“ (1547) er derimod ubrugelige, da i dem trykkeriets retskrivning gør sig gældende. Pestbogen er så sen, at den heller ikke oplyser noget om hans retskrivning omkring 1530 ; bl. a. er her Chr. Pedersens brug af *d* i pronominalord gennemført, som ellers på den tid. Vi må da holde os til kvitteringen. Denne lyder således:

Ieg Christiern Torchelssen vicarius i Kiøbnehaghen kendes met thenne myn egen handscriff at haffwe opboren aff hederlig mand Tonnes perlesticker³ borgher ibidem haldtredisindztiwe marc wppoa erlig welbørdig mand oc strenge ridder her Anders Byldis wegne: poa regenskap wty the penning som forscreffne her Anders⁴ Bylde haffwer loffwet meg for then haffwe som legger op thil hans gord i Kiøbnehaghen etc. Datum Haffnię in vigilia natiuitatis domini 1529.

Teste manu mea propria.

Vi ser, at dr. Christiern ligesom Rabelais skriver *e* i endelsen *-es* (*kendes*, *Tonnes*; *gireres*, *groeendes* — men Pestbogen *-is*), *-et* (*loffwet*;

¹ På ny udg. af Axel Hansen og Knud Jensenius i Chr. Th. Morsings danske Skrifter. Kbh. 1937. Første udg. 1546 er tabt. ² Facsimile sst. s. 67. ³ perlesticher? ⁴ Rettet under skrivningen fra *Tonn*...

nogelh, huylket; Pestbogen mest *-el*, undertiden *-il*); *Kiøbnehaghen*, men *haffue* (sml. Rabelais *maghe*, men Pestbogen *maffue*, *mauffuen*¹); *wppoa, poa* (sml. Rabelais *Soa*, men Pestbogen *paa, faa*). Brevet har *myn*, *Bylde* ved siden af *i* i andre ord, Rabelais *myn, myne, wduyser, om syder, huylket, lyger* —, men *i* i andre ord (men Pestbogen gennemgående *i*). Brevet har *th* i *thenne, then*, jf. Rabelais *teg* (men Pestbogen overalt *d*).

Alt i alt kan man sige, at dr. Christiørn i sin kvittering har en retskrivning, som stemmer påfaldende godt med det danske stykke hos Rabelais, medens dette afviger tydeligt fra Christiørn Pedersens samtidige retskrivning. Når vi så hertil føjer, at Rabelais' meddelelser synes at have været jøde, og at tids- og stedsforholdene peger stærkt i retning af dr. Christiørn Torchelssen Morsing, kan det med rimelighed antages, at denne har været Rabelais' kilde.

Den „giøendes maghe“ taler ikke herimod. Morsing var jo bl. a. også vel studeret i den latinske poesi, og udtrykket stammer vel fra Horats:

cum sale panis

latrantem stomachum bene leniet . . . (Sat. II, 2, 17—18).

Jeg gør dog opmærksom på, at Kalkar (V 694a, 52) fra H. H. Skonning har citeret: „naar hans mauffue begynder at giøe, kand hand sætte gemeen brød for hannem“, så udtrykket kan have været gængs også på dansk.

Der er endnu et spørgsmål, som næppe kan besvares her i landet: hvor stammer den ændrede retskrivning i senere udgaver af Rabelais fra? Og hvornår er den indført? Ændringen ser ikke ud til at være ny, men i slutningen af det 16. årh. og i det 17. årh. var der jo så mange danske, der studerede i Montpellier, og flere af disse var Ramister i deres retskrivning. Har en af dem været korrekturlæser ved en ny udgave? Spørgsmålet er ikke uden interesse, men kan som sagt næppe besvares her.

¹ Chr. Pedersen skriver „for din *mawis* skyld. Ny Test. 1531 (1. Tim. 5,23).

SNEGLEN I DIGTNING, TALE OG FOLKETRO

AF

POUL HELVEG JESPERSEN

Naar Dyrene tiltrækker sig Menneskenes Opmærksomhed, er det paa Grund af særlige iøjnefaldende eller bemærkelsesværdige Karaktertræk, som enten direkte lader sig se, eller som man forlener disse Dyr med.

Paa Grundlag af dette er der opstaaet en hel Del Talemaader og Billeder, hvor en bestemt Følelse eller en bestemt Egenskab knyttes til Nævnelser af et Dyr, og Forbindelsen er blevet saa fast, at Billedet ligefrem betegner højeste Grad af den paagældende Følelse eller Egenskab. Vor daglige Tale er fyldt med Eksempler herpaa, og her skal blot nævnes nogle enkelte. Om et Menneske, der er overmaade flittigt, bruger vi Glosen „myreflittig“, idet de travle Myrers livlige Færden til og fra Tuen er Billedet paa den største Flid, og om stor Styrke anvender vi „bjørnestærk“, og der kunde nævnes: rævesnu, kattelistig, sulten som en Ulv o. s. v. o. s. v. Billederne er vel for største Delen hentet fra de højere Dyr, men de lavere mangler dog ingenlunde, og de er taget fra Dyrenes Liv, deres daglige Færden, deres Kamp for Føden og Kamp med Fjender.

De Dyr, der skal omtales her, er Sneglene. Ingen er vist i Tvivl om, hvad en Snegl er. Jeg spurgte i Sommer en gammel Mand paa en af de sydfynske Øer, hvad han forstod ved en Snegl. „Jo“, sagde han, „det er saadan en, der kan krybe ud og ind af sit Hus“. Ikke helt tilfreds med Svaret spurgte jeg videre: „Hvad da med de sorte Skovsnegle?“ — „Naaja, det er sandt, det er ogsaa saadan noget Dævelskav“.

Dette illustrerer tydeligt, hvad der hos Sneglene har tiltrukket sig dette Menneskes Opmærksomhed: Snegleskallen eller „Huset“ og det ækle, der er ved det slimede Dyr, som mange føler en næsten

instinktiv Uvilje mod. Et lignende Svar kan man formodentlig faa hos store Dele af den almene Befolkning. Spørger man derimod, om Snegl og Konkylie har noget med hinanden at gøre, vil Svaret først falde efter nogen Betænkning og ganske vist være en Bekræftelse; men typisk er det, at Folk ikke øjeblikkeligt forbinder Konkylie med Snegl.

Medens „Sneglen“ bliver Billede paa noget usympatisk (dog med visse Undtagelser), er Konkylie altid Billede paa det smukke, det sympatiske. Det er her de skønne Farver, de vidunderlige Former, de fjerne Lande, de bringer Bud om, og ikke mindst den forunderlige Susen, der høres, naar Konkylie lægges til Øret, der har virket paa Folk. De hjemlige Snegles afdæmpede Farver, deres „almindelige“ Huse har ikke tilfredsstillet en Samlers Krav til en Naturaliesamling, og saa maa man heller ikke lade ude af Betragtning, at medens man i de hjemlige Sneglehuse fandt et „væmmeligt“ slimet Dyr, havde man for Konkylieernes Vedkommende kun den tomme, rene Skal. Det er et Forhold, som ved den billedlige Anvendelse af de to Former kommer til at spille afgørende ind; men herom senere.

Det, jeg paa de følgende Sider vil søge at vise, er, hvilken Rolle Sneglen (zool.) spiller i Litteraturen, i Ordsprog, Talemaader, Børnerim o. s. v. og i Overtroen.

Den nylig afdøde, store danske Botaniker Christen Raunkjær har allerede for Planternes Vedkommende publiceret nogle større Afhandlinger om Planternes Rolle i Digtningen, som han har gennemgaaet meget grundigt, baade den religiøse og den verdslige. I et af Arbejderne „Planterne i den religiøse Digtning, især Salmedigtningen, og lidt om Dyr og Djævl i Salmebøgerne. Kbh. 1931“ handler et Afsnit om Salmebøgernes Dyr, hvis kvantitative Forekomst („Dyretæthed“) der ogsaa gøres Rede for. Sneglen nævnes ikke.

Nærværende lille Afhandling kan selvfølgelig ikke paa nogen Maade sidestilles med Raunkjærs Arbejder, men er blot et tarveligt Forsøg paa at bearbejde en lille Smule af det store Materiale, der findes i vore Digteres Værker, og det, der er i Menigmands Tale og i Folketroen.

1. SNEGLEN I DIGTNINGEN

I Digtningen findes Sneglene, omend ikke benyttet i stor Udstrækning, saa dog i et saadant Omfang, at vi kan konstruere flere „Typer“

Snegle paa Grundlag af de Billeder, Digterne anvender. Medens det i daglig Tale kun er bestemte tilbagevendende Klichéer, der benyttes, saasom: „Den sneglede sig af Sted“ (Tiden) og „han er da en underlig Snegl“ (Betydningen har vel oprindeligt været en sær eller gammel „Knark“, men er nu Navnet paa en langsom Person), er det Digterens Opgave at variere Billedet, saa det for hver Gang ser nyt ud trods samme Indhold. Dog betjener Digterne sig ogsaa af Klichéer, hvor disse netop passer ind i Situationen. Jeg skal søge nu at paa-vise, hvad og hvordan Digteren har set paa en Snegl. Om en Fortegnelse over samtlige Billeder med Snegle, som de forekommer i dels ældre, dels nyere Digtning, er der slet ikke Tale.

En stærkt fremtrædende Egenskab ved Sneglen, der gaar igen mangfoldige Steder, er dens Langsomhed. I Lønborgs „Susanna“ finder vi:

Joachim. Velkommen begge Toe / gaar ind med mig til
Hvile /

Melchior. Ja vel / enddog vi har ej vandret mange Mile /
Dog Jeg for min Person er tret og tung som Steen / Min Alder
svækker mig / og gjør mig Snegel-seen. (Susanna. 1701, 13)

og ikke mindre nedstemmende virker Carl Bernhard:

For at gjøre min Fortvivlelse fuldstændig, blev den ene Hest
halt, og nu gik det Fod for Fod, sneglelangsomt.

(Saml. Skr. III. 1869, 5)

endvidere hos Pontoppidan:

Havde der endda været lidt Fart i Køretøjet! Men som
det sneglede sig frem. (Det forjættede Land. 1920, 359).

Fælles for disse Eksempler er, at de skal illustrere, hvor kedelig, ja, fortvivlet Langsomhed er, Utrøsteligheden lyser fra dem. Ganske anderledes har Peder Syv set paa dette. Han sender M. Moth en Prøve paa sin danske og latinske Ordbog, som han aabenbart har været temmelig længe om at udarbejde, og sender da samtidig Moth et Rimbrev, hvor han som Undskyldning benytter Sneglens Langsomhed i et Billede, der paralleliserer med: Den, der kører med Stude . . . , nemlig:

den sagte snegle gang
Vel engang maalet naar . . .

(Danske Samlinger VI, 377).

Et Lyspunkt i al Mistrøstigheden! — I det gamle Skuespil „Kortvending“ fra Frederik den Andens Tid anvendes Sneglen i den Række Modstillinger, Antiteser, „Fiiskeren“ betjener sig af, da han skal forklare den mystiske „Kortt. Wending“s Væsen:

Stundom wor handt høg og langh,
 Strax stackitt oc hagde en duerrig gangh,
 Stundom handt gandtze hastelig løb,
 Strax som en snegle ssagtelig krøb,
 Stundom wor handt huidt som ssnee,
 Strax wor handt ssuorter endt kull att ssee.

(Danske Samlinger I, 189, v. 191—196).

Hvad der dog mere end andet har givet Digterne Stof er Sneglehuset, der „hindrer dem for altid i en friere Udvikling“ (Johs. V. Jensen: Dyrenes Forvandling 1927, 47).

Dette Sneglehus findes ogsaa i Pontoppidans Digtning. Per („Lykke-Per“) sidder en Dag og betragter Gadelivet og de forbipasserende, som han søger at analysere:

Og der kom Studenter og Soldater, leende unge Piger og
 surt smilende gamle Damer, alle udluftende hver sit lille, hygge-
 ligt indrettede Sneglehus, der for dem betød den hele Verden.

(Lykke-Per I, 1907, 173).

„Afstengthed gjør indbildsk“ (G. Gjessings Oversætt.) staar der manende et Sted i Hávamál. Sneglen har lukket sig inde i en Skæl, som i Johs. V. Jensens Fortolkning har standset den i Udviklingen, og den, der med sine Tanker lukker sig inde i et „Sneglehus“ og tænker som Sneglen i H. C. Andersens Eventyr: Sneglen og Rosenhækken:

Jeg har Nok med mig selv og Nok i mig selv...

(Eventyr IV, 1919, 298)

mister enhver Mulighed for aandelig Ekspansion: da han intet ser af den Verden, der omgiver ham, tror han i al sin Indbildskhed, at han er Verden. Pontoppidan har givet Udtryk for denne Tanke:

Aar for Aar havde han trukket sig mere tilbage i sit Væsens
 Sneglehus (Det forjættede Land, 1920, 206),

men J. P. Jacobsen har givet Billedet en videre Horisont:

...han lo ad deres Systemer, disse Sneglehuse, som man slæber omkring med sig henover Tankens uendelige Mark, enfoldigt troende, at det er inde i Sneglehuset, at Marken er.

(Saml. Skr. II, 1923, 26).

Det er det besværlige og hæmmende Sneglehus, der anvendes i de sidste Billeder. Paa lignende Maade opfatter Oehlenschläger det, naar han i Sanct Hansaften-Spil lader den blinde sammenligne sit døde Legeme, „det døde Leer“, som Sjælen et langt trælsomt Liv maa slæbe om med, med Sneglehuset, som Oehlenschläger opfatter som en Byrde for Sneglen, en besværlig Byrde:

Snart trænger min Siel af det døde Leer,
Som, liig en Snegl, den maa med sig slæbe.
Snart er jeg ingen til Byrde meer;
Snart tier min kolde, min hvide Læbe.

(Poet. Skr. I, 1926, 268).

„At have Følerne [Følehornene] ude“ er sikkert et Billede fra Landlungesneglene (*Stylommatophora*), der netop har et Par indkrængelige Følere:

Han og saa denne lange Vindbøjtel, Hasselager — Overretssagføreren — har Følehornene ude.

(Lykke-Per II, 1907, 258).

Pontoppidan har ogsaa Øje for Spiralformen:

... hendes Nakke, hvorfra det egernrøde Haar var strøget
bort for at samles i en Snegl over Issen

(Det forjættede Land, 1920, 298),

og vi har nu hos Pontoppidan fundet de Ting, der mest karakteriserer Sneglen: dens Langsomhed, dens iøjnefaldende Følere, som den kan trække ud og ind, og dens spiralsnoede Hus. For at afslutte denne smukke Række mangler egentlig kun Konkyljerne, som Pontoppidan imidlertid ogsaa, paa en meget smuk Maade, bruger i et Billede af stor Skønhed:

Derhenne paa Spejlkonsollen laa endnu som i hans Drengear den store, afrikanske Konkylie, i hvis blodrøde Indre Havets vilde Sange tonede.... dette kogende Spøgelsesbrus, hvortil han som Barn havde lyttet med saa megen Undren....¹

(Lykke-Per III, 1907, 163).

¹ Om Konkyljens Betydning for Pontoppidans Digtning se: Vilh. Andersen: Henrik Pontoppidan. Et nydansk Forfatterskab. 1917, p. 125 ff.

Som det vil være kendt lukker Sneglene ved Vinterens Komme Skalaabningen med et Vinterlaag (Epiphragma, ikke at forveksle med det Laag, Operculum, Forgællesneglene har siddende paa Oversiden af „Foden“). Naar saa Foraaret kommer og Dvalen er forbi, afkastes Vinterlaaget, og Sneglene, der har været borte hele Vinteren, ses nu atter krybende sindigt omkring. Sneglen er Foraarsbebuder!

Det eneste Sted i Salmebogen, Sneglen er nævnt, er det netop som Foraarsbebuder, i Ingemanns Salme:

Nu titte til hinanden de favre Blomster smaa;
De muntre Fugle kalde paa hverandre;
Nu alle Jordens Børn deres Øine opslaae;
Nu Sneglen med Huus paa Ryg vil vandre.

(Morgen- og Aftensange 1845, 8).

Ogsaa hos Valdemar Rørdam er Sneglen Foraarsbebuder, i et Billede, hvor ligeledes dens Langsomhed er et Led og betragtet under ganske den samme Synsvinkel som hos Peder Syv:

Det manglede bare, at man skulde melde sig ud af Løbet, fordi man er træt eller tres. Hver paa sin Manér! Den store graa Vinbjergsnegl kommer med, saa godt som den sorte Stær — skønt den ene har tusende Mil at flyve gennem Luften, før den skrigende og fløjtende kan sidde og baske med Vingerne i Toppen af det store Poppeltræ, og den anden bruger ligesaa lang Tid til, med Flytvægten i sin lukkede Skal, at skubbe sig op gennem sex Tommer Muld og ligge der med sin forseglede Port himmelvendt, i Haab om, at Solen vil aabne den. Flyv du! Jeg har selv fløjet engang, nu snegler jeg mig og finder ikke desmindre frem. (Sommerens Gang gennem Danmark, 1935, 15).

Det er en fremragende biologisk Skildring, der her er brugt billedligt, og Billedet virker saa meget desto stærkere som Modsætningerne er sat op mod hinanden: Fuglens Flugt — Sneglens langsomme Kryben. Det er i det hele taget et Kendetegn paa Billederne med vore hjemlige Snegle, at de ofte er biologisk prægede og rummer mangan en fin Iagttagelse af Sneglenes Biologi, medens Billederne med Konkylieerne kun har haft Konkylieen, den tomme Skal til Model. Som Sneglen bebuder Foraaret, bebuder den Morgenens. Endnu medens alt er vædet af en kraftig Dug, kryber Sneglene, ofte i stort Tal, omkring paa Græsstraa og andre Plantestængler. Saaledes hilsende Solens Komme har J. P. Jacobsen set Havesneglen (Lundsneglen maaske) i Digtet „Sommervindens vilde Jagt“:

Alt trækker stribet Snegl paa Græs;
 Nu vaagner Skovens Fugleflok,
 Og Blomsten ryster Dug af Lok
 Og spejder efter Sol.
 Vaagner, vaagner, alle Blommer,
 Solen kommer!
 Alt i Øst i Farvestrømme
 Hilse os dens Morgendrømme!

(Saml. Skr. I, 1923, 329).

En biologisk Iagttagelse, der næppe findes benyttet billedligt mange Steder i Digtningen, har H. C. Andersen i „Sneglen og Rosenhækken“:

Hvad jeg gav? Hvad jeg giver! jeg spytter ad den! den
 duer ikke! (Eventyr IV, 1919, 298).

Naar Sneglen „spytter“, er det den Slim, den udskiller bl. a. under Gangen, Andersen tænker paa og udtrykker saa originalt.

De hidtil anførte Citater har kun drejet sig om skalbærende Snegle, og paafaldende er det, at de almindelige sorte Skovsnegle optræder meget sparsomt i Digtningen, disse, der i Folketroen spiller saa langt den dominerende Rolle.

H. C. Andersen har Skovsneglen i „De Visers Sten“:

Den sorte Skovsnegl blev sortere endnu, ikke af Sorg, men
 af Misundelse. (Eventyr III, 1919, 180).

At den kulsorte Skovsnegl blev endnu sortere af Misundelse, turde være et meget fint Udtryk for Størrelsen af denne. — Og J. P. Jacobsen har Skovsneglen. I hans fantastisk godt udførte Regnvejrsskildring følger de lige efter Billedet med Konvolvolusserne og Nælderne, hvilket ofte angives som Regnvejsbilledets Maximum; men jeg vilde mene, at Skovsneglen er det; thi intet er mere Udtryk for Regnvejrs end en sort Skovsnegl langs en Skovvej, sindigt og tyk af al den megen opsugede Væde krybende om:

Konvolvolusserne lod deres hvide Kroner fylde til Randen,
 klinkede med hinanden og hældte Vandet i Hovedet paa Næl-
 derne. De tykke sorte Skovsnegle mavede sig velvilligt frem
 og saae anerkjendende op imod Himlen. (Saml. Skr. II, 1923, 279).

Billedet er ligefremt muntret (de ser „anerkjendende op imod Himlen“, hvor Regnen jo kommer fra), og de „maver sig velvilligt frem“. Perlen er dog maaske det ene Ord „mave“, som træffende illustrerer

Sneglens Bevægelsesmaade og -redskab, selv om Saalen ganske vist ikke er Sneglens Mave, men Undersiden af den muskuløse Fod, hvormed Sneglen glider hen over Underlaget, „mavende“ sig frem.

Chr. Richardt har ogsaa et morsomt Billede med den sorte Snegl. Hos ham „maver“ den sig ikke frem, nej, den gaar paa Sokker:

Den sorte Snegl paa Sokker
han møder nok som Klokke.

(Saml. Digte I 1895, 68).

Endelig har Sophus Claussen den i Digtet „Landsby-Vej“ og skaber derved et helt rigtigt og typisk Billede af en dansk Vej:

De gamle Landsby-Vej,
som tyve Gange dreje,
hvor sorte Snegle krybe
og Hjulenes Spor er dybe.

(Pilefløjter, 1929, 62).

Men det er vel nok Konkylterne, der har den mest fremskudte Plads blandt Bløddyrerne i Digtningen. Ligesom det var dem, Folk samlede paa, havde liggende i Bede, dem, som Søfolkene bragte med hjem, og dem, man endnu kan købe hos Mærskandiserer og paa Mærkeder med en malet Fuldrigger eller med et Prospekt i det „blodrøde“ Svælg, saaledes er det ogsaa dem, der har paaavirket Digterne, der har haft Øre for den forunderlige Brusen i Konkylten og Sans for at anvende den med en mærkelig højtidsfuld Farve og Klang, der i Poesien naar højest.

I Digtet „Atlantis“ af Sophus Michaëlis genopleves det svundne Forliv i Konkyltens spøgelsesagtige Brusen, der er som et Ekko:

Havet i mit Indre toner
med en Konkas Genfærdsclang:
Ekko fra de sunkne Zoner,
hvor jeg levet har engang.

(Romersk Foraar, 1921, 15).

Hos Aarestrup synger Konkylten ved den elskedes og kun ved den elskedes Øre:

Du er det fine Øre,
Hvorom sig Lokken kruser,
Og jeg den hule Concha,
Som koger og som suser

Som trods sin indre Tomhed
 Harmonisk lader høre
 En Brummen og en Syngen —
 Men kun, kun ved Dit Ørel

(Saml. Skr. IV, 1923, 14).

Af Pontoppidans (se foran) og Michaëlis' Billeder fremgaar det tydeligt, at den Brusen, der lyder fra Konkylies Indre, er Bruset fra det Hav, hvor Konkylieerne lever, og saaledes opfatter L. C. Nielsen det ogsaa, naar han synger:

Det kimer i din Agers Korn,
 Konkylje-Horn
 om dine Kyster lyde —

(Aarbog Kjøbenhavns Universitet 1905—06, 422).

Muligvis tænker L. C. Nielsen dog paa de græske Havguders (og de italienske Fiskeres) Brug af Conchaen som Blæseinstrument. Sml. H. C. Andersen:

Vi hørte en huul, stærk Lyd fra Bjergene, det var Hyrderne, der tudede i Conchylie for at samle deres Hjorder.

(Udv. Skr. IX, 1900, 60).

Ogsaa i Prosaen findes Konkyliebruset, og ogsaa her er det den spøgelsesfulde Lyd, der danner Grundlag for Billedet, der hos Peter Nansen skal illustrere den Tryllemagt, Bruset har, og som forvirrer Tankerne:

... Om lidt maatte Skoven ende; men først var der „Spøgelsesgrøften“.

Hun søgte at holde Navnet borte fra sin Tanke, men det laa som en kogende Konkylie ved hendes Øren og fyldte dem med sin kolde gysende Sang. (Saml. Skr. III, 1909, 164).

Medens det hos de sidstnævnte Digttere er Høresansen, der har gjort dem opmærksomme overfor Konkylie, benytter J. P. Jacobsen Synet, det er Skallens Udseende, dens Farver og i Særdeleshed det røde Indre, som har fængslet ham:

Deroppe stod Fru Boye endnu og græd, hun havde stillet sig hen for Spejlet, og stod med begge Hænder støttet paa Konsollen, og græd, saa Taarerne dryppede fra hendes Kinder ned i en stor Konkylies rosenrøde Indre.

(Saml. Skr. II, 1923, 138).

Rosen, Livets Blomst, Lykkens Blomst, knyttes her til den røde Farve; havde der endda staaet „blodrøde“; men som det staar nu, danner det en virkningsfuld Baggrund for Taarerne: Ulykke mødes med Lykke og gør Billedet des stærkere og kraftigere. — Eller spiller det „rosenrøde“ her samme Rolle som Roserne i hans Digt: „Det bødes der for —“, hvor Versenes Slutningslinie lyder: „Der rinder Sorg, rinder Harm af Roser røde“. Taarerne og det rosenrøde Indre ligger da i Forlængelse af hinanden i samme Tankegang, supplerer hinanden og er ikke antitetisk opfattet.

Oprindelig var Konkylie blot et Navn paa en stor smuk Skål af en Snegl eller Musling; men i alle disse Billeder er det ganske aabenbart, at der ved „Konkylie“ forstaas et Sneglehus¹, hvad konkylie „snoet“ hos Johs. V. Jensen tydeligere end noget andet viser:

Huset laa midt i Byen paa Toppen af Højden, og man kunde til alle Sider se ud over et Hav af lave konkyliesnoede Tage med ampelrøde Lysninger imellem fra de snævre Gader.

(Eksotiske Noveller, 1925, 72).

Som lige berørt var det tidligere meget almindeligt at træffe Konkylies, store smukke Eksemplarer, i Bedene i Folks Haver. Det var især paa Landet, men ogsaa i Byerne træffes de. Der er over en saadan Have et naivt, smaaborgerligt Præg, ganske som med de Haver, hvor der ligger store Glaskugler i Bedene, eller hvor der er en Stenhøj sammensat af Sten med kuriøse og tilfældige Former,

¹ I de Linier, Sti Høg i Jacobsens Frue Marie Grubbe citerer af Guarinis (1537—1612) Hyrdespil „Den trofaste Hyrde“ staar „Conca“ sikkert brugt om en Perlemusling og nærmer sig saaledes det zoologiske Begreb ved ogsaa at omfatte Muslinger.

„Paragon di dolcezza!

 ... bocca beata,
 ... bocca gentil, che può ben dirsi
 Conca d'Indo odorata
 Di perle orientali e pellegrine;
 E la parte, che chiude
 Ed apre il bel tesoro,
 Con dolceissimo mel porpora mista“.

(Saml. Skr. I, 1924, 205).

(„Sødmens Prøvesten, (denne) salige Mund, (denne) ynderige Mund, som man vel turde kalde: en duftrig indisk Konkylie med kostelige østerlandske Perler; og den Del, der lukker og aabner for den skønne Skat: med den sødeste Honning blandet Purpur“. (Overs. bag i Bogen)).

eventuelt malede. Saadanne Haver findes endnu, og Paludan har dem i „Torden i Syd“:

Desuden syntes Amtmanden, at den lille Have tog sig saa smaaborgerligt hyggelig ud med sine naive Konkylrier...

(Torden i Syd, 1932, 175),

men Haven bliver hyggelig og skiller sig ud fra de andre Haver netop derved; saadan føler i hvert Fald Jørgen Stein det, da han som Student forlader Aalborg:

Langsomt gled Toget gennem Byen, mellem de Baggaarde og Smaahaver, der havde syntes ham saa triste. Nu kom Aagesens lille Have, den med Konkyljerne.

(Torden i Syd, 1932, 367).

Ganske den samme Hygge har J. P. Jacobsen skabt over den Stue, Niels Lyhne befinder sig i:

Da han var blevet færdig med Skilderierne, de to Hunde paa Kommoden og Konkylrierne paa Syæskelaaget....

(Saml. Skr. II, 1923, 250).

At ogsaa helt unge Forfattere kender og anvender Konkylrien, der altsaa ikke hører en svunden Tid til, er Knud Sønderby et Eksempel paa, i „Midt i en Jazztid“:

Mennesker havde Overflade, og i det samme klare Vand kunde der være graadige Hajer, drømmende Tangskove, eventyrlige Landskaber med Konkylrier, Grotter og kostbare Perler, der kunde være graa Sandbund og Torsk. Alting.

(Midt i en Jazztid, 1931, 21).

Det er et morsomt Billede paa Menneskesindet, Sønderby her har fremtryllet fra Forskellen mellem Tropernes straalende og rige og mysteriøse Havbund og de tempererede Haves triste og fattige og simple Sandbund.

Et andet Sted i „Midt i en Jazztid“ er den billedlige Anvendelse af Konkylrien, nærmere Konkylriebruset, som vi har set det før, i varierende Udformninger:

— og Luften over Hovedet er fuld af svag Summen som en Konkylrie. (Midt i en Jazztid, 1931, 112).

Anhang. Som Anhang til, hvad der ovenfor er skrevet om Sneglene i Digtningen, vil jeg her omtale Sneglens Forekomst i H. Chr. Sthen: Geistligt Hussraad og Skonning: Hedenske Philosophia.

Sthen's „Geistlige Hussraad“ 1592 er en Forklaring til en af Davids Salmer, hvor denne „priser og berømmer Ægteskabs Stat“. Sthen udmaler, „hvorledes en ret Hustru skal være, for at udfylde sin Plads og være for sin Mand hvad hun bør at være“ (Brandt. Smaaskr. til Oplysning for Kristne 1888. 54). Først fortæller han, hvordan hun ikke er, og dernæst, hvordan hun er, idet han her sammenligner hende med den flittige Bi og Sneglen, der altid har sit Hus med sig — to meget pædagogiske Eksempler fra Dyreriget. I Brandts Gen-givelse ser det saaledes ud:

... hun er ingen Byrenderske og løber omkring paa Stræder og Gader og har „Skuer og Affuer fald“ [?], eller sætter noget til rette i andres Hus, eller staar hjemme i Døren og Vinduet altid, men kun vanker omkring i alle Vraaer i Huset og ser sig vel om, hvor det staar til. Summa, hun er som en Bi og en Snække, hvor hun kryber, der drager hun Huset med sig og samler ind som en arbejdsom flittig Bi. (Brandt p. 55).

Sammen med dette vil jeg endelig nævne Sneglens Forekomst i Skonning's „Hedenske Philosophia“ 1636, hvor der klages over, at Menneskenes Børn er daarligt beskyttet i deres Ankomst til Verden, og der siges, at Dyr og Planter i samme Situation er langt gunstigere stillet:

Urter og Træer haffue en stoer Fordeel for Menniskene / naar de opvoxe . . . (Skonning, 1636, 882),

og Eksempler nævnes:

Er icke it Æble forvarit med Bæck? En Nødkierne / med Skaler? Beskickis icke Snægelen sit Hus / udi Moderens Liff? som hand fører med sig her ind udi Verden? oc uden alle Besuæring / drager det stedse oc altid omkring med sig paa sin Ryg? (Skonning 1636, 882).

Paa den Tid var der en filosofisk Lære, der sagde, at alt er værende, ikke vordendé, og i Overensstemmelse hermed lærte Samtidens Embryologer, at alle Dele var færdigdannede i det befrugtede Æg, men usynlige for det menneskelige Øje (Prædelineationsteorien)¹. Det er muligt, at Skonnings: Beskickis icke Snægelen sit Hus / udi Moderens Liff? skal forklares ud fra dette.

¹ R. S. Bergh: Forelæsninger over den almindelige Udviklingshistorie. 1887.

2. SNEGLEN I TALEMAADER, GAADER, ORDSPROG OG RIM.

Det er her de mest fremtrædende og de samme Egenskaber som i Digtningen, der er trukket frem: Langsomhed, Huset o. s. v. Det samme Tema kan varieres paa mange Maader øjensynligt efter, hvilken Landsdel vi befinder os i.

Et meget almindeligt Mundheld med nogle af dets mange Variationer er dette:

Snegl, Snegl, kom her ud, der er fire og tyve Bønder og vil købe Byg, Byg, Byg af dig.

Snegl, Snegl, kom her ud, der en Mand, der vil købe dit Hus.

Snegl, Snegl, kom ud af dit Hus, der er en Møller, som vil brænde dit Hus.

Snegl, Snegl, kom ud med dine lange Horn,
ellers kommer Møllersvenden og køber dit Korn.

Snegl, Snegl, kom her ud med dine lange Horen,
ellers kommer Mølleren og stjæler dine Koren.

Snegl, Snegl, kom her ud, der står en Mand og brænder dit Hus.

Snegl, Snegl, kom her ud med de lange Horn,
ti ellers kommer Tyven og stjæler alt dit Korn.

(Alle efter: E. Tang Kr., Børnerim o. s. v., 1896, 471).

Snegl, Snegl snu Sæk,
di laang Hwon ud fræ dæ ræk,
hejsen ska Mølleren mo'l dæ inden Awten.

(Feilberg: Dansk Bondeliv II, 1899, 92).

Sneil, Sneil, komm ud me' dina långa hörn!
Här e ejn bone, där vill kjøvva korn.

(Espersen: Bornholmsk Ordbog, 1908).

Man var klar over, at det var vanskeligt at faa Sneglen til at krybe ud af sit Hus og allervanskeligst at faa den til at række sine Følehorn frem. Derfor er Tonen i Mundheldene snart lokkende, snart truende.

Det er til Børnene, disse Mundheld har været lavet, og paa det barnlige Sind har Sneglen sikkert gjort et stærkt Indtryk med alle

dens Ejendommeligheder, der falder saa stærkt i Øjnene, og Sneglen er jo en langsom Herre, de rigtig kunde sidde og kige paa — den har fremfor alt ikke Insektets urolige og omflakkende Tilværelse og lynsnare Bevægelser. At Børn i deres Adfærd overfor Dyr kan være virkelig rørende, vidner denne lille Beretning om:

Børn vender Åbningen af Sneglehuset til Munden og siger: Snegl, Snegl, kom her ud, her er en Mand, som vil købe dit Hus. Hvis Sneglen nu ikke kommer, da lader de Sneglehuset kjønt ligge, for saa véd de nok, at Sneglen ikke vil sælge sit Hus.

(E. Tang Kr., Børnerim o. s. v., 1896, 472).

Og dette Hus, som Sneglen aldrig forlader, har selvfølgelig været et saare taknemmeligt Tema for Gaader, hvor vi da ogsaa finder det varieret:

Jeg gaar hver Dag ud for at finde min Føde, og dog forlader jeg aldrig mit Hus.

(E. Tang Kr., Danske Folkegaader, 1913, 274).

Jeg gaar daglig ud og forlader dog aldrig mit Hus.

Hvem kan gaa omkring paa fri Mark uden at forlade sit Hus?

Hvad er det for et Hus, der er intet Træ i?

(Alle: E. Tang Kr., Danske Folkegaader, 1913, 121).

Ogsaa Sneglens Langsomhed træffes i mange af disse Talemaader og Ordsprog, der tit virker meget pudsige. Sneglen som det langsomme Dyr bliver Billede paa den sene Person, og en Talemaade som denne:

Figearbejde er skidearbejde, sagde sneglen, han var syv år om at krybe over en dørtærskel, og så faldt han endda og brød et lår

viser, at den er bleven saa personlig, at naturhistorisk Nøjagtighed er gaaet tabt. Et Par andre ligner den, men er mindre personlige:

Det lider, mens det skrider, sagde sneglen, den var 7 år om at krybe over en dørtærskel.

Det gaar jævnt, sagde sneglen, den var 7 år om at gå over en dørtærskel.

(Alle: E. Tang Kr., Ordsprog, 1890, 468).

¹ „Hastværk er Lastværk“.

Det går, ligesom en snegl kan krybe.

(E. Tang Kr., Ordsprog, 1890, 309).

Et jysk Udtryk er interessant derved, at „Sneglefart“ betyder „omgaaende“, „i en Fart“, nemlig:

Han fæk da æn snæjlfår. (Feilberg, Ordb.).

Peder Syv har et Ordsprog, der i sin antitetiske Sammensætning og i Karakteristik er fortræffeligt:

Vær som Sneglen i Raad, men som Fuglen i Daad!
(Grundtvig, Ordsprog, 1875, 110)¹,

og endelig er der en Talemaade fra Fyn, der vel intet særligt rummer for Snegle; „Sneglehuse“ er formodentlig kun benyttet for at rime med „Bejlehuse“:

Sneglehuse og bejlehuse er al tid fulde.
(E. Tang Kr., Ordsprog, 1890, 309).

I hvert Fald er det sikkert, at Folk ikke har kunnet undgaa at se tomme Skaller, sandsynligvis endog flere end med Snegle, af bl. a. Havesneglen og Lundsneflen, der er almindelige de fleste Steder her i Landet.

Lige saa forunderlig som Sneglen, der aldrig forlader sit Hus, er Sneglen uden Hus. I sine Børnerim har Louis Levy et om Skov-sneglen:

Snegl, Snegl, du sorte
er dit Hus blevet borte?
Er du løben hjemmefra
i den bare Skjorte?

(Levy: Børnerim, 1923, 14).

Ellers er de nøgne sikkert sjældent forekommende i Talemaader, Rim o. s. v., og i hvert Tilfælde har jeg kun dette; men selvfølgelig kan nogle af de andre citerede ogsaa passe paa de nøgne (skalløse) Snegle.

3. SNEGLEN I FOLKETROEN

I Folketroen spiller Sneglen en endnu mere underordnet Rolle end i Ordsprog og Talemaader. Folk har ikke tillagt de fredelige,

¹ Smlgn. Grundtvig: Paaske-Liljen:

Det gaar med Overtro som anden Sot:
Den flyver paa, som Ørnen paa sit Bytte,
Men kryber sent, som Sneglen af sit Hus.

(Skrifter og Sange, 1928—30, 129).

uskadelige Snegle større magisk Kraft. Nogle af Overleveringerne hænger sammen med Kendsgerninger, Mennesket i Tidens Løb har erfaret ved at have beskæftiget sig lidt mere med Dyret end blot kiget paa det. Det var og er en kendt Sag, at Sneglene (som omtalt foran) meget ugerne krænger deres Følehorn ud, naar der er Fare paa Færde, f. Eks. naar vi holder dem. Da det nu var saa vanskeligt at faa disse Horn ud, og skulde de komme ud, umuligt at holde fast paa dem, da de øjeblikkeligt krænges ind ved mindste Berøring, saa er der deraf ganske naturligt opstaaet det „Sagn“, at hvis man kunde holde Sneglen i Følerne, evt. svinge den rundt, ja, saa kunde man faa et Ønske opfyldt, eller ogsaa har man Lykken med sig:

Når Børnene finder en Snegl, tager de fat på den og siger: Snegl, Snegl kom her ud, bær mit Ønske op til Gud. Hvis den så rækker Hornene ud, får man et Ønske opfyldt.

Når en af de sorte Snegle har stukket sine Horn ud, og vi kan være så heldige at få fat i et af dem med Fingrene, kan vi få tre Ønsker opfyldt.

(Begge: E. Tang Kr., Børnerim, 1896, 472).

Kan man have held til at svinge en snegl rundt om sit hoved tre gange ved at gribe dens ene horn, får man lykke af sin gang.
(Feilberg, Ordb.)

Paa Island kendes disse Overleveringer ogsaa. I deres Beretning om en „Reise igiennem Island“ fortæller Olafsen og Povelsen Sagnet og forklarer tillige dets Opstaaen paa samme Maade som ovenfor skildret:

Anførte Sagn er ligesaa troeværdigt, som dette, at hvis man kan faae fat paa Sneglens 2de Horn, naar han rækker dem frem, da skal man kunne ønske sig hvad man vil, medens man holder om Hornene. Men de, som af Begyndelsen have digtet dette, have ventelig vidst, at Sneglen laaner ugierne sine Horn til denne Brug. Den er meget hurtig at trække dem tilbage, og hvis en af Hændelse kan faae dem fat, slider Sneglen dem strax i Stykker. (Reise igiennem Island, 1772, 715).

— Mørket og det, som bærer Mørkets Farve, det sorte, har altid øvet en vis Respekt overfor svage Menneskesjæle. De kulsorte Skovsnegle, der i fugtigt Vejr er at se langs enhver Skovvej, har sikkert været Ophav til nogle Forestillinger om disse Snegles overnaturlige Kraft:

Når man kører i skoven efter brænde, må man huske, før man kører derind, at hænge en sort snegl ved hvert hjul, thi ellers kommer man ikke lykkelig hjem, (Feilberg, Ordb.),

og da det netop er de sorte Skovsnegle, man lægger mest Mærke til, tillægger man dem den Egenskab, at de kan varsle Regn- og Tørvejr. Det siges udtrykkeligt hos Feilberg, at det er de sorte Snegle, der fungerer som Vejrprofeter.

Der er ved disse Vejrprofetier med Snegle det mærkelige Forhold, at de er forskellige — lige omvendte — i Jylland og paa Fyn. Tang Kristensen har fra Jylland:

Når de sorte snegle går med en klat jord på enden, får vi regn. Går de med et grønt blad, da får vi tørre.

(E. Tang Kr., Almueliv, Tillægsb. I, 1905, 173 1655),

medens Svend Frederiksen fra Fyn har dette:

Fint Vejr kan man vente, naar de sorte Stude (Skovsnegle) har Grus paa Rumpen. (Fynsk Hjemstavn, 1936, 27).

Om Agersneglen, *Limax agrestis*, og Skovsneglen, *Arion ater*, er der et andet Sagn paa Island (Olafsen og Povelsen):

Man har ellers gamle Fabler om denne [*L. agrestis*], ligesom om den sorte Art, at naar man har lagt Guld under dem, og forvaret dem i en Ædske, have de voxet overmaade; men alleroftest tillægges Slang og Drager denne Egenskab.

(Reise, 1772, 715).

Der er altsaa intet særegent for Snegle i denne Fabel.

En Overtro, der er af speciel Interesse, da den lever endnu — jeg har hørt den i Sommer —, er den, at Snegleslim kan helbrede Vorter: faa dem til at forsvinde. Fra Island hos Olafsen og Povelsen lyder Beretningen:

Brekku-Snigill, *Limax Agrestis*, er her og allevegne paa Landet almindelig: af den bereedes paa mange Steder den bekjendte Lægedom, som kaldes her Sniglavatn, bestaaende i Saften af de med Salt bestrøede Snegle; den bruges udvortes til Vorter, Hævelser, Bylder og Saar. (Reise, 1772, 715),

og hos Thiele har vi:

Man bruger ogsaa imod Vorter, at tage en hvid Skovsnegl og at gnide dem med den. Naar dette er skeet, stikker man

en Pind igiennem Sneglen og sætter den op mod et Træ; men til dette Sted maa man da vogte sig for at komme tilbage, hvis man ikke vil have sine Vorter igien.

(Danm. Folkesagn III, 1860, 107).

Denne Sneglemikstur har haft anden undergørende Virkning. Den kunde faa Haar til at vokse; man skulde tage nogle sorte Snegle og blande dem godt med Salt. Det hele skulde staa en Stund, til det er som Salve,

„smør hesten dermed, så voxer der hår“.

(E. Tang Kr., Almueliv, Tillægsb. I, 1905, 94 984).

I en af de middelalderlige Lapidarier, der i Almindelighed kaldes Harpestrængs Stenbog, optræder Sneglen ogsaa:

Chelonites.

Silenites hetær en steen. oc føthæs af en snæghel. i. britanni land. Han ær blalyk røth. Haldær man hanum under ren tungæ. tha ma han spa. Thænnæ steen ma æi eld skathæ.

(Mar. Kristensen: Harpestræng, 1908—20, 191).

Et Digt af Marbod, en Biskop i Bretagne († 1123), som er Hovedkilden til de nordiske Stenbøger, har ingen Snegl, men derimod et andet „Skaldyr“, testudo (lat.) = Skildpadde, ligesom Chelonites betyder Skildpaddesten. Den danske Oversætter, der maaske har formodet, at Skildpadden ikke var almindeligt kendt herhjemme, har da erstattet denne med Sneglen og samtidig forvandlet „Indica“ hos Marbod til „britanni land“¹.

(Noget lignende har for Planternes Vedkommende gjort sig gældende i Bibeloversættelser (Raunkiær 1931)). Der synes altsaa ikke at være nogen større Sammenhæng mellem Ædelstenen og Sneglen.

¹ Hele Fremstillingen efter M. Kristensens Udgave.

FRA SPROG OG LITTERATUR

J. P. JACOBSENS EGNE RETTELSE I HANS LÆSEKSEMPLAR AF NIELS LYHNE

Den 4. Dec. 1880 skriver J. P. Jacobsen til Vennen Edvard Brandes:

Kjære Ven!

Som du sørgeligst vil have erfaret, er jeg bleven nødt til at ødelægge Niels Lyhne for dig ved at lade dig begynde bagfra; men det var ikke muligt at blive færdig til den 9de anderledes, og den 10de maa Bogen ud, hvis den skal komme rundt i Norge og Provindserne, — og derfor tog jeg dig paa dit gamle Ord . . .

Den 17. Dec. skriver Jacobsen til Edvard Brandes:

. . . Mange Tak for Besørgelsen af Korrekturen; havde jeg vidst, at du, som du den Gang maa have været, var beskjæftiget med noget Større, vilde jeg ikke have forstyrret dig, men jeg troede, du hvilede ud efterat have markeret din Plads . . .

Af Hensyn til Salget skulde Niels Lyhne ud før Julen 1880, men Jacobsen er klar over, at han ikke naar det, hvis han ikke benytter sig af et ældre Løfte fra E. B. om at læse Korrektur.

Brevet fra d. 4. Dec. har en Efterskrift:

. . . Jeg ser af Korrekturen, at jeg ganske har glemt at sige dig at ihvorvel jeg følger Grundtvig, skriver jeg dog for at have min egen Retskrivning:

saae af at se
veed af at vide

.....

Paa Ark 18 — ikke paa de nærmest foregaaende Ark — forekommer disse to Ord med kort Mellemrum, og da der paa dette Tidspunkt (4. Dec.) ikke kan have manglet ret mange Arks Trykning, har E. B. derfor sandsynligvis læst Korrektur paa Romanens fire sidste Ark. Ark 18 sender han efter Læsningen til Jacobsen i Thisted og faar Digterens Oplysning om Ortografien af se og vide i Imperfektum, der adskiller sig fra Sv. Grundtvigs.

Paa Ark 19 forekommer en Trykfejl — *vel* for *ret* — som Jacobsen vilde have rettet, hvis han selv havde læst Korrekturen. Altsaa har Edvard

Brandes alene besørget Korrekturen paa de resterende tre Ark og er derved blevet Aarsag til fire Trykfejl, af hvilke den hidtil eneste kendte er *gusten* for *gisten* (Brev fra J. P. J. af 17. Dec.). Trykmanuskriptet har meget tydeligt *gisten*. Men E. B. var to Maaneder i Forvejen blevet Folketingsmand, og hans Skødesløshed med Korrekturen har saaledes sin Forklaring.

Omkring 1930 købte jeg hos en Antikvar et billigt Eksempplar af Niels Lyhne, Originaludgaven fra 1880, maskinskaaret og med et tarveligt graat Blindomslag. Hæftningen er gaaet op flere Steder, og Eksemplet er stilfuldt makuleret med store brune Pletter. Eksemplet er J. P. Jacobsens eget. Hvorledes det 50 Aar efter sin Fremkomst er havnet i en københavnsk Antikvars Bogkasse, er ikke til at vide. Bogens Veje fra Thisted til København er usporlige.

At Eksemplet er Jacobsens eget, fremgaar dels med al Tydelighed af Haandskriften, hvormed Rettelserne er foretaget. Haandskriften er verificeret ved omhyggelig Sammenligning med Manuskriptets paa det kgl. Bibliotek. Dels bestyrkes Ægtheden af en enkelt af Rettelserne, som kun kan være en Forfatterrettelse.

Rettelserne er foretaget til Brug for 2. Oplag af Romanen, som Jacobsen haabede at faa ud Foraaret 1881. I Brev af 6. Januar 1881 taler J. om dette til E. B. Bogens 2. Opl. kom dog først efter Digterens Død.

Digterens Rettelser er faa.

Paa Side 29, hvor der fortælles om den uendelige Historie, som er løbende mellem Niels og Legekammeraten Frithiof, skal Afsnittets Slutning se saaledes ud:

... der aabned der sig tusinde Veje til alle Egne og alle Tider; gik man ad den ene kom man der hen og ad den anden kom man der hen, til Aladdin og Robinson Crusoe; til Vaulunder og Henrik Maynard ...

Samtlige Udgaver af Niels Lyhne og af Samlede Skrifter indtil Sprog og Litteraturselskabets 1926 har Magnard; selv om flere af Udgiverne i Tidens Løb i deres Udgavers Kommentarer siger, at Manuskriptet er raadspurgt ved Udgivelsen som Helhed. Standardudgavens Udgiver har læst rigtigt i Manuskriptet. Det er et y.

Næste Rettelse foretager Jacobsen Side 290, hvor midterste Afsnit skal læses:

Man behøvede ikke at være sammen med hende *ret* tidt, for at komme til Klarhed om, hvorvidt hun kunde lide En eller ej, thi hun viste det tilstrækkelig tydeligt.

Allerede 3. Oplag fra 1899 har rettet Originaludgavens *vel* til *ret*. Manuskriptet har her været benyttet, men da Ordet er meget utydeligt, er Originaludgavens Sætter undskyldt.

Saa kommer vi til Forfatterrettelsen, som blot er Anbringelsen af et Komma.

Side 302 skal nederst se saadan ud — det er Beskrivelsen af Gerdas Øjne:

... Øjet, hvor det laal saa mørkeblaat og dybt, men dybt kun som et Vand, hvor Bunden ses, imellem fyldigt bløde Øjenkroge, hvor Smilet havde Ro og sad saa lunt, og under Laag, der løftedes i langelig Forundring. ...

Kommaanbringelsen efter *lunt* faar Sætningskædens Slutning til at miste den Fart, den pludselig har faaet, og gør den rolig og dvælende som de smaa Sætninger foran. Der er god Mening med Kommaet. — I Manuskriptet findes det ikke.

I Gerdas alvorlige Tale til Niels, da hun ligger og skal dø, retter Jacobsen, Side 310, en Sætterfejl, som til Trods for at den ophæver enhver Mening i Sætningen, har faaet Lov at gaa igen og igen, indtil Sprog og Litteraturselskabets Udgave faar det rigtige:

... jeg har det herinde Altsammen, Alt, hvad jeg har faaet, den samme uendelige Verden, bare mere stille, mer ene med mig selv, ligesom naar man lukker sine Øjne. Det er bare som et Lys, du, *de* gaar bort fra dig med, ind i Mørket ...

Fejlen kunde være rettet i 3. Oplag, hvis Udgiver har benyttet Manuskriptet, som tydeligt har *de*.

I Brevet til Edvard Brandes af 17. Dec. 1880 giver Jacobsen den Oplysning, der først kommer Niels Lyhne-Udgaverne efter 1899 til gode:

Tilværelsen var ikke bleven *gusten* for Niels Lyhne, men *gisten* (utæt, aaben i Fugerne).

Manuskriptet har tydeligt *gisten*. Som Følge af Udgivelsen i 1899 af J. P. Jacobsens Breve til Edvard Brandes faar 4. Oplag af Niels Lyhne, 1902, det rigtige Ord. Rettelsen findes i Jacobsens Læseeksemplar Side 317.

Side 318 kommer vi endelig til noget, som endnu ikke er i Orden i Sprog og Litteraturselskabets Udgave. Paa nævnte Side staar i Originalen om Niels:

Han havde ikke kunnet bære Livet som det var, nu havde været med til at kæmpe om det Største etc.

Her mangler i sidste Sætning et *han*, men Sætteren har nøje fulgt Manuskriptet, hvor Jacobsen først har skrevet: *han havde været med til* etc. Jacobsen udstreger saa *han* og skriver *nu* ovenover, men glemmer samtidig at indføje det uundværlige *han* igen.

Den, som læser Korrektur paa 2. Oplag 1885, studser selvfølgelig over Originalens mangelfulde Sætning og er klar over, at der mangler et *han*, og konstruerer derfor Hovedsætning Nr. 2 med Nr. 1 som Forbillede. Konjekturen resulterer derfor i følgende Sætning:

Han havde ikke kunnet bære Livet som det var, han havde været med til at kæmpe om det Største etc.

Nu udelades. Denne Konjektur bibeholdes i 1. Oplag af Samlede Skrifter 1888. Ved 3. Udgave af Romanen 1899 benytter Udgiveren Manuskript, og foretager en ny Konjektur, der, sammenlignet med J. P. Jacobsens Rettelse i hans eget Eksempplar, ses at være absolut heldig. Ordlyden bliver:

Han havde ikke kunnet bære Livet som det var, *nu havde han* været med til at kæmpe om det Største etc.

Jacobsen sætter i sit Eksempplar *han* ind efter *havde* og beholder *nu* som indledende Ord i Sætningen.

Den heldige Konjunktur af 1899 følger alle de senere Udgaver op til Sprog og Litteraturselskabets 1926, hvor Udgiveren vælger Konjekturen fra 1885, sagtens fordi Anbringelsen af *nu* volder ham Besvær. Fremtidige Udgaver kan herefter følge Jacobsen selv.

Jacobsens sidste Rettelse, Side 322, er heller ikke uden Betydning. Her lyder Dr. Hjerrilds Afskedsord til den døende Niels Lyhne som i alle hidtidige Udgaver:

... Kan det hjælpe et eneste Menneske, at de dør i een Anskuelse eller en anden?

Strengt taget er det noget Sludder, naar man analyserer Sætningen — baade grammatisk og indholdsmæssigt. Jacobsen fjerner selv det dybsindige ved at forlange Sætningen læst saaledes:

... Kan det hjælpe et eneste Menneske, at *De* dør i een Anskuelse eller en anden?

Saa er der først Mening i Sætningen. At Manuskriptet har et tydeligt lille *d*, maa man se bort fra, da Rettelsen i det foreliggende jacobsenske Eksempplar af Romanen for det første giver Sætningen en klar og overbevisende Mening, hvad den hidtil har manglet, og for det andet er skrevet saa tydeligt, at Sætteren, der skulde have Rettelsen at se paa ved 2. Oplags Trykning, ikke skulde kunne tage fejl. I Jacobsens Manuskripter kan det ellers tit være vanskeligt nok at se Forskel paa *d* og *D*. Manuskriptets *d* skyldes maaske, at Manuskriptet er en Afskrift, og Fejlen saaledes en Afskriverfejl af Jacobsen selv.

Interessantere bliver denne sidste Rettelse, naar man overtænker, at den kan betyde en direkte Henvendelse fra Jacobsen til Jacobsen selv, og være et Vue tilbage over hans Livsanskuelses Udviklingsbane og en bitter Konstatering af, at han i Grunden ikke er kommet et Hane-fjed videre end ved Begyndelsen; Indrømmelsen af enhver Livsanskuelses Fallit over for Døden — hans egen haardt tilkæmpede indbefattet. Hele Romanens Perspektiv indsnævres betydeligt.

Med Ønsket om, at et af vor Litteraturs klassiske Værker maa foreligge i den mest autentiske Skikkelse, meddeler jeg disse faa Iagttagelser, gjorte ved Arbejdet med J. P. Jacobsens eget Læseeksempplar af Niels Lyhne, samtlige danske Udgaver af Romanen og Trykmanuskriptet.

Carl Johan Frederiksen.

ET ABRAHAM'S OFFER

Paa en af de første Sider i Kierkegaards „Frygt og Bæven“ tales der om den almindelige Søvnighed og Uopmærksomhed hos dem, der „hører“ en Prædiken, og saa fortsættes der:¹

¹ Saml. Værker III (1901) S. 80.

Traf det sig imidlertid [naar Prækenen handlede om Abrahams Offer] saa, at der blandt Tilhørerne var en Mand, der leed af Søvnløshed, da ligger den forfærdeligste, den dybeste, tragiske og comiske Misforstaaelse meget nær. Han gik hjem, han vilde gjøre ligesom Abraham; thi Sønnen er jo det Bedste. Hvis hiin Taler fik det at vide, da gik han maaskee til ham, han samlede al sin geistlige Værdighed og raabte: „afskyelige Menneske, Udskud af Samfundet, hvilken Djævel har saaledes besat dig, at du vil myrde din Søn.“

[Han anvender saaledes al sin Veltalenhed paa at gendrive sine egne Ord i Prækenen]. Hvis Synderen . . . ikke blev overbevist, saa er hans Situation tragisk nok. Han blev da formodentlig henrettet eller sendt i Daarekisten, kort, han blev ulykkelig i Forhold til den saakaldte Virkelighed.

En utrolig absurd Supposition: At benytte Kirkegængernes Uvilje mod at handle efter Præstens Ord til at præke det modsatte af, hvad Præsten vil indprente dem, er en gammel Tanke; berømt er Dedekinds „Grobianus“, der i 16. Aarh. prækede daarlige Sæder for at fremme gode. Jeg husker et gammelt Skrift af en Læge, „Hvordan man kan ødelægge sin Mave“ o. fl. Metoden er selvfølgelig forgæves; man undlader jo ikke at lyde Præstens Formaninger blot for at trodse, men fordi han kræver ubehagelige Ting, Faste og Bod, Offer af Formue osv. Og at nogen skulde prøve det usædvanlige just ved at forøve en gruelig Forbrydelse, lyder næsten vanvittigt. Og oven i Købet skulde dette frygtelige ske efter en tarvelig officiel Præken!

Brandes¹ skriver med god Grund: anstil det Tankeforsøg, at en Haandværkssvend — det vil sige et Medlem af de Klasser, med Hensyn til hvilke den Forudsætning endnu er mulig, at de vilde udføre noget Sligt, hvis de efter at have drømt derom, fandt at det var det Rette — sæt en Haandværkssvend fik fat i *Frygt og Bæven*, og sæt han Dag og Nat tænkte paa Lovprisningen af Abraham som det store Mønster for Slægten . . . Sæt endvidere at han skønt modstræbende besluttede at følge Budet, skærpede en Kniv for at skære Halsen over paa sit Barn, opstablede Ved til at brænde det døde Legeme til Guds Ære, og sæt hans Hensigt blev opdaget i rette Tid og han ført i Varetægtsarrest. Hvorledes tror man vel, at Dommen over ham vilde lyde? Først Dommernes Dom? Ja det er vel lidet tvivlsomt, at han fik Valget mellem Sindssygeanstalten og Tugthuset . . .

Tredive Aar tidligere (og hos Kierkegaard) var det Henrettelse og Galehus, der var Alternativerne. Muligheden for, at en Primitiv læste *Frygt og Bæven* er vistnok ringe, men frygtede Kierkegaard det inderst inde selv, og er hans Ord Selvforsvar? Hvorfra kunde denne Angst da stamme?

Fra Virkeligheden. Kierkegaards Supposition havde engang været Virkelighed, det gruelige var sket, og han vidste efter al Sandsynlighed Besked derom.

En af de mest overfladiske, men mest læste Belletrister i Slutningen af det 18. Aarh. var August Gottlieb Meissner (1753—1807) født i Bautzen i Lessings Hjemland, betraadte han en beskeden Embedsbane, men 1785 udnævnte Josef II ham til Professor i Literatur og Æstetik ved Prags Universitet, til Skræk og Afsky for de lærde Fagmænd. Han var mellem dem den første Protestant og Frisindede og

¹ Saml. Skr. II (1899) S. 313.

virkede gunstigt paa Prags Kulturliv og havde gavnlig Indflydelse paa den vaagnende tjekkiske Literatur. I 1805 lod han sig dog forflytte til Fulda som Konsistorialraad. Hans Søn var Læge i Teplitz, og dennes Søn var Alfred Meissner (1822—85), Forfatteren af det kendte Digt „Žizka“ (1846).

Meissners Skrifter var meget udbredte og læste, ikke mindst i Danmark. En stor Del af dem blev oversat til Dansk (bl. a. af Tode). I min Afhandling om ham¹ læser jeg denne Anmærkning: „Næsten alle hans Skrifter blev oversat paa Dansk“, hvilket jeg nu efter et halvt Aarhundrede ikke kan kontrolere. Meissner er den første Fortæller af „short stories“ paa Tysk, og en af disse er den, som udkom i hans „Skizzen“ og staar i 1. Oplag (1783) i IV, i 2. Oplag (1785) i VI, og i 3. (1796) i XIV Bind og i de samlede Skrifter i XIV Bind S. 214—217. Den hedder *Die geopferten Kinder*² og lyder omtrent saaledes:

Vi læser, at i Neumark i Brandenburg levede for nogle Aar siden en Faarehyrde, som nød det fortjente Ry at være ærlig, stillfærdig, from, maaske altfor stillfærdig, ti han var Herrnhuter.

Engang, da han gik bag Hjorden, sluttede hans Ven og Trostælle, Landsbyens Skolemester, sig til ham. De talte om aandelige Anliggender, og Hyrden kunde ikke noksom udtale sin Glæde over, hvor lykkelig han følte sig i den Henseende. „Endelig“, sagde han inderligt, „har Gud opfyldt min Bøn; efter mange Aar har han skænket mig sin Fred, har gjort mig delagtig i den sande Tro! Jeg vilde ikke bytte med nogen Fyrste“. Han fortsatte i samme Tone, indtil han mærkede, at Skolemesteren rystede paa Hovedet, og spurgte om Grunden hertil.

„Det er vel en god Ting med saadan en Sjælero“, lød Svaret, „men vor nuværende Tro er dog næppe saadan som Fædrenes“.

„Og hvorfor ikke? jeg har jo bedt saa andægtigt, tyet ind til Lamets Saar og føler slig en Glæde, slig en Fortrøstning i min Forsoning“.

„Godt nok, meget godt“, var Svaret, „men Patriarkernes Tro, Abrahams Tro, der ofrede Gud sin eneste Søn, hvem kan nutildags haabe at naa den?“

Havde Skolemesteren tænkt sig bare en Hundrededel af den Virkning, disse ulykkelige Ord havde paa den stakkels Hyrde, skulde han vist have vogtet sin Tunge. Sørgmodig, i dybe Tanker, rystet i sin Tro gik Hyrden hele Dagen bag sin Hjord, uden at sanse noget. Da han kom hjem, gengældte han med Kulde Konens og Børnenes Kærtegn, spiste under Foregivende af et Ildebefindende intet af sit tarvelige Aftensmaaltid og holdt Bedetime uden Glæde.

Hans Sjælero, hans Tillid til Guds Naade var tabt. Tusinde Gange læste han i Bibelen det 22. Kapitel i 1. Mosebog om Isaks Ofring. Det var hans eneste Tanke Dag og Nat, og naar han søvnløs laa paa sit Leje; den var hans Drøm i hver Morgenslummer; saa sprang han hurtigt op og bad med foldede Hænder, med hemmelig Graad og mange Taarer Gud om ogsaa at velsigne ham med Abrahams Tro.

Saaledes kæmpede han nogle Uger og følte sig endelig styrket med det Heltemod, Børnenes Opofring krævede. I lang Tid var han ikke

¹ Masaryks Athenaeum V (1885) S. 125—135 og 153—163. En tysk Bog paa 356 Sider udgav Rudolf Fürst (Stuttgart 1894).

² [Jeg har ikke kunnet finde nogen dansk oversættelse af den. M. Kr.].

staaet op gladere og muntre end paa den til Ofret fastsatte Dags Morgen. Hans Kone mærkede med Glæde denne Forandring; han selv gjorde sin Hyrdegerning med den største Omhu og kom derefter hjem for at malke sit eget Kvæg.

Han havde tre Sønner og havde hidtil været den kærligste Fader. Hans Børn elskede ham derfor højt og fulgte ham, hvor han gik og stod. Særlig plejede den mindste, hans Kælebarn, en Dreng paa to-tre Aar, at løbe efter ham ved Malkningen og bede ham sætte ham i Span-den og gyngte ham. Alt dette skete ogsaa denne Dag. Men derefter, da han mente at have opfyldt alle Døgnet's Pligter, sendte han sin Kone bort, kaldte paa sine tre Sønner og lukkede sig inde med dem i Stuen.

Næppe havde han gjort det, før han med en Øxe kløvede den ældstes Hoved. Den næste, der begyndte at skrike ynkeligt, fik samme Skæbne; men den yngste, som angstfuld omfavnede hans Ben og med Taarer bad ham skaane sig, rokkede i nogle Minuter hans Beslutning. Det var hans kæreste, hans yngste, hans sidste! To Ofre, syntes han, havde han allerede bragt Gud! Den lille Stakkel bad saa inderligt. Han blev rørt i sit inderste, han bad inderligt til Gud om Kraft, og Dødens Redskab faldt ham af Haanden. Men Tanken om: hvad ofre han egentlig til Gud, naar han ikke ofre ham ogsaa sit sidste og kæreste? gav ham endelig Styrke til at overvinde Faderhjærtet og den menneskelige Skrøbelighed, og den stakkels Dreng segnede med knust Hoved. — Fuldstændig rolig løftede han de tre Lig op fra Gulvet, lagde dem paa Sengen og trak Tæppet over dem.

Men de ulykkeliges Skrig havde naaet Moderens Øre. Hun løb forskrækket til, og da hun fandt Stuen lukket, forlangte hun saa voldsomt at komme ind, at han endelig aabnede, dog med de Ord: „Ak, bliv ude, Moder! der er Elendighed nok derinde!“

Hendes Rædsel, da hun saa Blodet i Stuen, den endnu større, da hun rev Tæppet af Sengen, kan næppe tænkes, langt mindre udtrykkes i Ord. Hans Ro var derimod urokelig. Han græd over de døde, men han holdt fast paa, at det var en fortjenstfuld Gerning at have ofret dem. Han lod sig frivillig føre i Fængsel og bevarede ogsaa der sin Sagtmodighed.

Det tjener hans Dommere til Ære, at de ikke dømte ham til Døden, men til livsvarig Tugthusstraf. Da Kong Frederik skulde underskrive Dommen, slettede han Ordet *Tugthus* og satte *Galehus* i Stedet.

Saa kendte som Meissners Fortællinger var, er der al Rimelighed for, at Kierkegaard har kendt denne, og at den har ligget bag ved hans Betragtninger i „*Frygt og Bæven*“.

Arnošt Kraus.

GAMMELNORDISK NAVNESKIK I SØNDERJYLLAND

Gentagne Gange har jeg anket over, at vore Geografer og Sprog-mænd synes totalt blottede for Interesse for gamle Navneformer, der endnu kan træffes i Folkemunde. Først for faa Aar siden lykkedes det mig at faa Generalstaben til at optage Hardsyssel paa et af sine Kort. Formen

Ommersyssel; der endnu kendes indenfor selve Landsdelen; bliver fuldstændig ignoreret. Ligesaa endnu levende gamle Ønavne som Tund og Stryn, der fortrænges af Former som Tunø og Strynø, og Sønnavnet Æse, der tilsidesættes for den dumme Returopkaldelse Esrum Sø. Fuldstændig Stedbørn er ogsaa vore gamle Indbyggernavne paa *-ing*; hverken Geografien eller Sprogvidenskaben vil kendes ved dem. Det er en sær Undtagelse, naar Mænd som Højskoleforstander Anders Vedel, Lærer N. P. Bjerregaard og Morten Eskesens Søn Frode Eskesen har hjulpet mig med at optegne Resterne af den gamle svindende Sprogskik. Sædvanligvis lægger man sin „Dannelse“ for Dagen ved at sige Niviter istenfor Nibinger, Randrusianere istedenfor Rajsinger, Aarhusianere, Soranere og lignende abekatske Vælskformer.

Des mere overraskedes jeg, forleden ved fra Amtslæge Dr. med. Lausten Thomsen i Tønder at modtage følgende Meddelelse, dat. 16. 11. 38: „En dame i Tønder, født i Ballum, hvis datter er gift i Sorø, fortalte forleden min kone, at hun ventede *de Soringer* hjem.“

Her har vi netop den Form, der burde bruges istedenfor den abekatske Skifting „Soranere“.

Formen Soringer har den sønderjyske Dame vel næppe medbragt fra Sjælland. Jeg har ganske vist med egne Øren hørt, at man dér kender Bynavnet i den af Geograferne undertrykte, men af Grundtvig fastholdte Form Sor. Men et Indbyggernavn paa *-ing* er næppe tænkeligt i det indre Sjælland; der har kun holdt sig Rester paa de tre udløbende Halvøer Hornsherred, Odsherred og Røsnæs: (Venslinger, Odsinger, Røsingier etc.).

Jeg maa gaa ud fra, at Formen Soringer er en Nydannelse, der er fremkommen i den paagældende sønderjyske Dames Familie. Det er vel kendt, at ingen Landsdel indenfor det vestensundske Danmark er saa rig paa Ingformer som Sønderjylland. Her findes Byindbyggernavne som: Affenraainger, Tøndringer, Høvringer, de Nøborrings etc. Jeg har imidlertid hidtil troet, at saadanne Former var forstenede, og at der ikke forekom Nydannelser af samme Art. Nu viser det sig altsaa, at denne Antagelse er vrang: den gamle nordiske Type er levende endnu paa sønderjysk Grund og kan sætte friske Skud.

Det er en fagttagelse, der har Krav paa Sprogmandenes Opmærksomhed, og Amtslæge Lausten Thomsen fortjener Tak, fordi han prompte har grebet Nydannelsen i Farten og naglet den fast.

Gudmund Schütte.